II 5.442

Proprietatea Bibliotecii
Universităţii Iaşi
II-5442

1196/98

SCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

1196
1878

ELEMENTE

DE

PSIHOLOGIE

PENTRU

CURSUL SECUNDAR

DE

I. GAVANESCUL
PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI

EDIȚIA III-a
REVĂZUTĂ ȘI REMANIATĂ

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

BUCUREȘCI
LITO-TIPOGRAFIA CAROL GÖBL
16, STRADA DOAMNEI, 16
1895.

19/10

REÎNREGISTRAT
2 DEC. 1958
Biblioteca Universității Iași
1196 1898

Toate exemplarele vor purta semnătura autorului.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PREFAȚA

Modificările introduse în această ediție sunt mai mult de natură metodologică. S-a schimbat ordinea unor cestiuni, altele s'au suprimat or s'au tipărit cu caractere mai mici, spre a înlesni alegerea esențialului. Cestiunile mai generale s'au pus la urmă, alcătuindu-se din ele *partea a-V-a* a manualului. Înțelegerea lor devine mai ușoară și mai interesantă, după-ce spiritul a căpătat deja noțiunile elementare aperceptive ale cugetării filosofice.

La *Apendice* s-a adăugat un tablou sinoptic resumativ al diferitelor capitole relative la sensațiuni. El se datorește amabilității d-lui Christea Missir, care l-a lucrat împreună cu elevii săi dela liceul din Galați.

Privitor la întrebuințarea manualului de față și la predarea în școalele secundare a studiului filosofiei, repet cele zise în prefețele primelor două ediții.

Inceputurile unei științe trebue, credem, să se presinte în învățământ, cît se poate de clar și de atrăgător, ca

să nutrim cu ele și să întărim în adevĕr intelectul, iar nu să-l sperie̦m și să-l desgustăm. Numaĭ pedantismuluĭ ursuz, sbîrlit de formule greoaie, goale și fără aplicațiunĭ la viață, a făcut, în parte, să se nască în unĭĭ credința că studiul filosofieĭ ar fi un studiŭ nefolositor, nebulos, fără legăturĭ cu lumea aceasta; un studiŭ, maĭ întîiŭ de toate nepotrivit pentru inteligențele cu carĭ are a face profesorul secundar; și d'aci, ca urmare practică, încercarea unor proiecte de legĭ de a-l scoate din programa școalelor secundare.

Negreșit, se poate învedera ușor că aceste credințe și tendințe pornesc dintr'o confusiune, și se pot atribui faptuluĭ că se iea o stare accidentală drept una immutabilă și necesară. Dar cea maĭ elocuentă combatere a lor se va face de însăș metoda de predare și de efectele eĭ.

Și ar fi oare imposibil de a îmblînzi, atît în limbagiul scris cît și vorbit, severitatea rece și neprietenoasă, ba une-orĭ chiar descurajatoare, a unuĭ aparat ghimpos și pretențios de termenĭ tehnicĭ? Nu s'ar putea introduce, sub o formă maĭ familiară, treptat și pe nesimțite, în spirite noțiunile elementare de carĭ se servește maĭ departe argumentarea filosofică maĭ înaltă?

Credem că da; cînd s'ar lămuri, însoțindu-se totdeauna de esemple concrete, ideia generală saŭ definițiunea, teoria saŭ raționamentul; cînd s'ar face încercarea de a se căuta împreună cu elevĭĭ legea saŭ formula generală a fenomenelor, estrăgîndu le prin întrebărĭ și prin analise asupra casurilor particulare, fie închipuite *ad-hoc*, fie alese de istorie și de literatură; cînd s'ar evita în fine grămădirea sufocantă de cugetărĭ inasimilabile pentru forțele intelectuale ale celor ce ne citesc saŭ ne ascultă.

Ast-fel, odată noțiunile elementare intrate oare-cum în sînge, transformate în forță nervoasă și mintală, vor da maĭ tîrdiŭ intelectuluĭ putința de a ridica și greutățĭ maĭ marĭ de stil și de concepție. Obiectul filosofieĭ, desbrăcat de aparența sacrosanctă și ingrozitor de doctă, va putea și va trebui să deschidă brațe amicale orĭ-căruĭ

spirit, care, posedînd cunoștințele gimnasiale, va cere o instrucțiune mai înaintată.

In dorința și speranța de a veni, în acest sens, cît de puțin, în ajutor învățămîntuluĭ filosofic, și-a propus susbemnatul a publica aceste *Elemente de Psihologie*.

In cadrul lor s'a căutat a se introduce cestiunile intrate deja în progresul științeĭ moderne, de care nu trebue ca să rămână străin cursul secundar, dacă nu voim, între altele, a se rupe legătura de continuitate organică dintre acesta și cel superior. S'a insistat asupra datelor elementare și fundamentale, dela pătrunderea cărora atîrnă înțelegerea cestiunilor ulterioare maĭ complexe.

Am crezut necesar a maĭ adăogi la urmă un *Apendice*, conținînd o parte din citatele, la carĭ trimit unele capitole din text, saŭ lămuririĭ maĭ detaliate relativ la unele cestiunĭ. Acest mic adaus de antologie psihologică nu-l consider însă suficient. El va trebui să fie mult sporit de profesor în timpul esplicăriĭ spre a putea răspunde la toate necesitățile cursuluĭ.

Pentru acest scop se poate recurge cu folos la multe din monografiile apărute în *Bibliothèque de philosophie contemporaine*, maĭ ales la lucrările luĭ *Ribot*, *Mosso*, *Binet*, *Féré*, etc., ușor accesibile, instructive și tot odată atrăgătoare. Dacă se va ceti din ele în clasă de profesor, saŭ se vor hotărî a fi cetite, resumate și expuse în clasă de eleviĭ distinșĭ, asta ar servi de prețios stimulent pentru lecturĭ serioase, pentru reflesiune proprie, pentru deșteptarea gustuluĭ și doruluĭ de știință.

Odată trezit în intelect principiul activitățiĭ spontane, greul în educarea mințiĭ s-a înlăturat. Nu va fi vorba de inerție și resistență. Mașina s-a pornit; va rămînea numaĭ a fi călăuzită.

Fără îndoială, nu toate cestiunile pot și trebue să fie deopotrivă desvoltate. Maĭ întiĭ, chiar timpul se va opune la această greșală. Programa, pretinzînd a se preda, în primul an de filosofie, și psihiologia și logica, impune maĭ degrabă comiterea unuĭ alt păcat: al superficialității

secĭ, aride și sărace, care dăruește spiritele cu titluri fără conținut — avere de ţifre abstracte fără moneda concretă.

Dar, chiar fără această homeopatie pedagogică, prin care un rău se înlătură de altul, considerațiuni psihologice vor conduce, în or-ce caz, tactul didactic al profesoruluĭ în alegerea esențialuluĭ asupra căruia va insista, spre a cimenta ast-fel o trainică temelie științifică destinată a suporta maĭ departe clădirea învățămîntuluĭ superior saŭ achisițiunile posterioare ale esperienței. Se va trece maĭ repede, la nevoie se va omite, accesoriul și secundarul, pentru a nu răpi pe seama acestora o parte însemnată din energia și plasticitatea spirituluĭ.

O cauză principală a boliĭ școalelor moderne, a *surmenajuluĭ*, stă și în nerespectarea acesteĭ condițiĭ de igienă mintală, de pedagogie normală.

I. Găvănescul.

București, 15/27 August, 1895.

PARTEA ÎNTÎIA

I

Caracteristica fenomenelor psihice. Obiectul și numele ştiinţei despre suflet.

1. **Natura fenomenelor sufleteşti.** — Ştiinţele fisico-naturale, prin ajutorul simţurilor, al observaţiunii externe şi al experienţei, şi prin ajutorul operaţiunilor intelectuale făcute asupra datelor simţurilor, dau cunoştinţa despre lumea materială întinsă în spaţiu.

Presupunînd însă că această cunoştinţă despre *lumea materială* ar fi perfectă, că s'ar şti toate legile ce cîrmuesc infinitul fisic, tot ar mai rămîne ceva neatins prin mijloacele de studiu al acestor ştiinţe, ceva necunoscibil pe calea observaţiunilor externe, anume vor rămînea acele fenomene numite: durere, iubire, ură, gîndire, dorinţă, etc.

Să ne închipuim un fisic, un naturalist *perfect*, pentru care universul material ar fi o carte deschisă; care ar fi în stare să urmărească toate fenomenele, toate schimbările lumei fisice, pînă la cele mai depărtate cause şi

pînă la cele mai mici efecte ale lor; care s'ar uita în univers ca într'un mecanism transparent, ar vedea și ar înțelege toate mișcările, ar explica și prevedea toate întîmplările și modificările naturei materiale. Și să presupunem că noĭ, lovindu-ne, tăindu-ne, orĭ înțepîndu-ne la un deget, ne ducem înaintea luĭ și-l rugăm, arătîndu-i degetul, să ne spună ce ni s'a întîmplat, ce avem. Naturalistul perfect, prin mijloacele sale de cercetărĭ, și pe baza cunoștințelor sale anterioare, ar putea spune ce alterărĭ ale țestuluĭ, ale moleculelor s'aŭ produs în piele, în mușchĭ, în nervĭ, în materia degetuluĭ și a corpuluĭ întreg; ar putea urmări mișcarea nervoasă pornită dela vîrful degetuluĭ, pînă la creer și dela creer îndărăt pînă la deget, și după ce ne va spune toate aceste, va crede că a spus *tot ce există*, tot ce formează, însoțește și urmează faptul înțepăreĭ. Dar noĭ ne vom plînge că *ne doare*, că avem o *durere*. Și naturalistul, fisicul, — considerat numaĭ ca atare — va căuta s'o vază și va spune că n'o vede; va lua instrumente măritoare, va întrebuința microscopul, va recurge la lupă, și după îndelungate străduințe, va declara că nu maĭ zărește nimic, absolut nimic, că decĭ ne înșelăm: durerea, de care ne plîngem, nu se vede, nu există.

Și totuși, deși naturalistul are dreptate că nu se vede, ea de sigur există. O simțim în noĭ. Tot așa de puțin va putea constata cine-va, prin ajutorul celor mai perfecte aparate de observare externă, sentimentul ce se produce în noĭ, cînd stăm în fața unuĭ peisagiu frumos, cînd ascultăm o melodie plăcută orĭ o cuvîntare mișcătoare; cînd vedem un om însemnat, admirat în genere pentru faptele sale și caracterul său, orĭ pentru geniul său; cînd întîlnim un amic, cînd revedem locurile unde

ne am petrecut copilăria orĭ unde zac rămășițele ființelor iubite. Ce se petrece în noĭ, în aceste împrejurări, știm numaĭ noĭ, și putem maĭ mult saŭ maĭ puțin exact să le comunicăm și altora. Dar altul nu le vede. Planurile și intențiunile noastre, grijile și hotărîrile noastre, tot ce se petrece în noĭ ca gîndire, ca durere orĭ plăcere, ca pornire saŭ hotărîre la acțiunĭ; tot ce simțim și constatăm în noĭ, prin conștiință, formează o lume de fenomene tot atît de reale ca și cele fisice saŭ materiale, constitue însă un domeniŭ din natură care se sustrage dela observațiunea noastră *externă:* simțurile noastre nu ajung la ele: ochiul nu le vede, urechea nu le aude, mîna nu le pipăe.

Ele nu se desfășoară în spațiu, ca fenomenele ce formează obiectul științelor fisico-naturale; n'aŭ formă, dimensiune, greutate; nu putem zice de un sentiment, bunioară, că e pătrat or rotund, saŭ că e de un metru, saŭ că e de atîtea grame. Fenomenele sufletești nu le putem observa direct decît în noĭ și anume prin ajutorul simțuluĭ intim, al conștiinței immediate, adică prin acea ce se numește *observație internă.* Caracteristica positivă, comună a lor, este: că ele ne sînt date numaĭ în timp, fie succesiv fie simultan; putem spune despre ele numaĭ că vin *unul după altul* saŭ *de-o-dată* în conștiință.

Totalitatea lor constitue *sufletul*, care este numele generic al uneĭ *clase* de fenomene, al întregeĭ categoriĭ de fapte psihice saŭ de stărĭ de conștiință.

2. Obiectul și numele Psihologieĭ.— Știința care se ocupă cu descrierea, cu clasificarea acestor fenomene sufletești, precum și cu stabilirea raporturilor dintre ele, a legilor lor, cu condițiunile și împrejurările în carĭ ele se produc, se desvoltă saŭ degenerează, se numește

Psihologie (de la *ψυχὴ* și *λόγος*). Deși această știință este relativ veche, termenul «Psihologia» este însă mai nou, din secolul al 18-lea. Aristotel întitula scrierea ce cuprindea Psihologia sa: *περι νῆσ ψυχῆς*, iar autorii latini întitulau tratatele lor de același cuprins cu *de anima*. Goclenius, (în secolul al 16-lea), care pune pentru prima oară termenul *psihologia* în titlul unei scrieri, îl ia în alt înțeles. Cu însemnarea particulară de *știința sufletului*, fu întrebuințat întîiu în secolul trecut de Wolf, un filosof german, elevul lui Leibnitz, în cele două opere ale sale scrise în latinesce:

1) *Psihologia empirică*, 1724.

2) *Psihologia rațională*, 1734.

Dar îndată după Wolf, Kant (1732—1804), marele filosof german, schimbă numele științei despre suflet și întitulează tratatul său de Psihologie cu termenul *Antropologie*, care, după înțelesul său etimologic, ar trebui să cuprindă în sine știința întreagă despre om, prin urmare nu numai despre suflet, ci și despre corpul lui, adică *psihologia* plus *somatologia*.

Astăzi, termenul Psihologie este usitat de toți în înțelesul de știința despre legile fenomenelor și proceselor psihice. In acest înțeles Psihologia este o știință positivă, basată pe fapte de observațiune și experimentațiune.

Ea corespunde Psihologiei numite de Wolf *empirică*, și formează obiectul de studiu al manualului de față. Deosebirea între *Psihologia empirică* și *rațională*, după terminologia lui Wolf, este că cea d'întâiu studiază fenomenele sau stările sufletești *observabile*, le descrie, le clasifică, le esplică, etc.; iar Psihologia *rațională* sau *speculativă* ori *metafisică* se ocupă cu chestiuni mai adesea inaccesibile observațiunei și experienței, cu probleme de domeniul supoziționei sau hipotezei, precum: cele despre origina și natura sufletului, despre raportul dintre suflet și corp, despre estinderea sufletului în natură.

II

Importanţa şi utilitatea Psihologiei.

Psihologia, dîndu-ne cunoştinţă despre noi înşine, despre aceea ce se petrece în conştiinţa, în sufletul nostru, satisface maĭ întîiŭ o curiositate intelectuală; şi satisfacerea uneĭ curiosităţĭ produce plăcere, prin ea însăşĭ.

Ea ne pune în posiţiune a cunoaşte, în firea luĭ intimă, pe cel maĭ superior şi maĭ complex product al natureĭ, pe om. Ne desvăleşte mecanismul secret al emoţiunilor şi pasiunilor omeneştĭ, al dorinţelor şi pornirilor noastre, al cugetărĭĭ, începînd dela cele maĭ simple acte de cunoştinţă pînă la cele maĭ înalte şi maĭ complicate operaţiunĭ intelectuale. Prin acéstă cunoaştere despre noĭ înşine, ea ne înalţă în ochiĭ noştri propriĭ, desvoltă şi măreşte sentimentul personalităţiĭ. O deosebire însemnată, pe de o parte dintre om şi cele-alte animale, iar pe de alta dintre omul cult şi incult, dintre omul matur şi copil, stă chiar în această cunoştinţă de sine. Pe cînd copilul saŭ incultul sînt supuşĭ la forţa sentimentelor, a poftelor şi pasiunilor, fără a şĭ da seama de modul cum ele s'aŭ produs, de causa lor, omul cult pătrunde legile la cari se supun acele stărĭ sufleteştĭ, şi înţelegînd genesa (naşcerea) lor, poate adesea să le influinţeze, să le modifice, slăbindu-le saŭ întărindu-le cu intenţiune, după cum îĭ dictează fie interesul luĭ fie legea morală.

Cunoaşterea Psihologieĭ ne dă putinţa d'a influenţa nu numaĭ asupra noastră, ci şi asupra altora. Atît profesorul cît şi magistratul, atît medicul cît şi preotul, atît oratorul cît şi scriitorul în genere, fie el poet, romanţier, ziarist,

etc., toți aŭ nevoe să cunoască legile fenomenelor psihice, pe care le caută și le stabilește știința sufletuluĭ. Căcĭ profesorul voește a forma sufletul, a-l educa. Cum va putea realisa aceasta fără a-l cunoaște? Magistratul trebue să înțeleagă și să aprețieze mobilele și motivele, greutatea și importanța circumstanțelor, să restabilească și să cîntărească forțele determinante ale voinței, etc. N'are nevoe pentru aceasta să fie orientat în principiile generale ale funcțiunilor psihice? Medicul inteligent nu vindecă numaĭ cu medicamente, ci s'ajută și cu mijloace psihice, deșteptînd speranța, influențînd prin suflet asupra corpuluĭ. Preotul, pătruns de misiunea sa, aspiră la cîrmuirea sufletelor, la îndreptarea inimelor. Poetul, romanțierul nu se îndeletnicește cu analisa și descrierea caracterelor, pasiunilor, manifestărilor omenești? Și oratorul, care caută prin cuvintele sale a convinge pe auzitorĭ și a-ĭ hotărî la acțiune în sensul dorințelor sale, nu trebue să știe de maĭ înainte procedările inteligenței, influența sentimentuluĭ asupra rațiuneĭ, modul d'a deștepta cutare emoțiune, d'a determina la cutare manifestare?

Dar în fine orĭ-ce om are nevoe de această știință, de oare-ce, în relațiunile sale cu semeniĭ săĭ, are a face cu suflete, cu care trebue să știe cum să se poarte, — nu atît spre a le utilisa pentru interesele și scopurile sale personale, căcĭ demnitatea și respectul ființeĭ umane nu permite a întrebuința pe om ca pe un instrument al egoismuluĭ nostru, — ci spre a ști cum să nu producem dureri nefolositoare și cum să echilibrăm balanța justițieĭ nepărtinitoare.

III.

Clasificarea fenomenelor sufleteşti. Cele trei feţe saŭ feluri de funcţiuni ale sufletului, găsite în ori-ce moment al vieţei psihice.

I. Când în intuneric, atingem cu mîna şi pipăim un obiect neted, rotund şi răcoros, o sferă de marmură saŭ de fildeş, bunioară, şi observăm ce se petrece în noi, distingem următoarele fenomene:

1) Prin atingerea cu lucrul, luăm act saŭ cunoştinţă de existenţa luĭ afară de noĭ şi de împrejurarea că el s'a atins de cutare parte a corpuluĭ nostru, că e neted, etc.

2) Simţim o plăcere provenită din contactul pieleĭ noastre cu suprafaţa luĭ.

3) Simţim în noĭ o dorinţă şi pornire de a prelungi acel contact, a plimba mîna pe rotunzimea netedă a globuluĭ, voim adică a păstra raportul dintre el şi noĭ.

Dacă, în loc de sfera de fildeş, am fi întîlnit cu mîna un corp moale, flasc şi cleios; dacă am fi dat bunioară de corpul uneĭ broaşte, am fi distins în noĭ iarăşĭ treĭ feluri de fenomene: faptul de cunoştinţă, prin care luăm act de existenţa şi însuşirile lucruluĭ; un sentiment, şi anume aicĭ de neplăcere, adică o stare sufletească prin care se arată că escitaţiunea nu ne convine în casul acesta; şi în fine: o pornire, o tendinţă către acţiune saŭ mişcare, avînd de scop a depărta mîna de acel obiect; voim adică a face să înceteze contactul, decĭ raportul dintre noĭ şi el.

Aceleaşĭ treĭ feţe: de *cunoştinţă*, *sentiment* şi *tendinţă* saŭ *voinţă*, se pot constata prin analiză în toate momentele vieţeĭ noastre sufleteştĭ. Suntem în camera noastră

de lucru și auzim afară un marș vesel și triumfal, saŭ un marș funebru, un cîntec de privighetoare saŭ un plînset de jale. Călătorim la țară și dăm cu ochiĭ de un peisagiŭ orĭ întîlnim în pădure o ceată de lupĭ. Ne plimbăm prin oraș și ne vine dela o grădină parfumul florilor saŭ dela un spital un miros neplăcut, etc. Față cu fie-care din aceste escitațiunĭ distingem în noĭ cele treĭ declarațiunĭ ale sufletuluĭ, carĭ s'ar putea formula, după casul particular: 1) te simt, te știŭ, te cunosc; 2) îmĭ placĭ; 3) staĭ, vino; — saŭ 1) te simt, te știŭ, te cunosc; 2) îmĭ displacĭ; 3) fugĭ tu saŭ plec eŭ.

Ast-fel, cînd un obiect cade sub simțurile noastre or ne vine numaĭ în minte ca idee: maĭ întîĭŭ luăm, prin urmare, cunoștință de existența luĭ reală, obiectivă, saŭ de existența luĭ imaginară, posibilă; al doilea, el produce asupra noastră un sentiment de plăcere saŭ neplăcere, și atuncĭ îl calificăm de bun saŭ răŭ în conformitate cu aceste stărĭ afective ale noastre; al treilea, se deșteaptă în noĭ o tendință, o pornire, o atracțiune saŭ repulsiune, după cum este, saŭ ni se pare, favorabil saŭ nu.

Aceste treĭ feluri de funcțiunĭ ale sufletuluĭ, prin carĭ escitațiunea, în genere, pe de o parte se primește, se notează și se înregistrează, iar pe de alta se apreciază, se judecă și i se dă răspunsul printr-o reacțiune, se fac în acelaș moment: dar ele pot fi studiate separat, luînd pe fie-care în parte și făcînd abstracțiune de celelalte; iar numele momentuluĭ psihic se dă de ordinar după fața *predominantă*, deși cele-lalte nu lipsesc. Ast-fel un om întrebat, într'un moment oare care, ce face? poate răspunde: *mă gîndesc*, *cuget*, cu toate că în sufletul luĭ atuncĭ nu se află numaĭ cugetare, ci și o durere saŭ plă-

cere, precum și o dorință saŭ pornire, — după cum se va constata maĭ departe; dar prin cuvintele luĭ *mă gîndesc,* se indică ce fel de funcțiune predomină în sufletul luĭ, anume cea de cunoaștere. Altă dată poate zice: sînt *trist*, *supărat*, denumind și aicĭ momentul psihic actual după partea care predomnește în sufletul săŭ, adică după cea afectivă; aceasta nu însemnează însă că lipsește cu totul orĭ-ce urmă de fenomen intelectual de cunoștință și de voință. Altă dată poate zice *lucrez*, înțelegînd că se află în acțiune, în mișcare. Prin aceasta se exprimă numaĭ că partea predominantă în acel moment este voința, tendința, acțiunea; dar aceasta nu exclude existența celorlalte elemente psihice de cunoștință și emoționalitate.

2). Cele treĭ facultățĭ, cu subdivisiunile lor. A cunoaște, a aprecia și a lucra saŭ a reacționa, sînt prin urmare cele treĭ fețe originale, primordiale și ireductibile ale sufletuluĭ. Ele aŭ fost numite și *facultățĭ* sufletești, cu denumirea de: *inteligență*, *sensibilitate* și *voință*. Insă prin terminul *facultate* nu trebue să se înțeleagă o forță sufletească de sine stătătoare, ci un fel de funcțiune a sufletuluĭ nostru; iar numele diferitelor facultățĭ să se considere ca numele particular al uneĭ categorĭĭ determinate de fenomene sufletești. Așa *facultatea inteligenței* este un nume substantival dat claseĭ fenomenelor de cunoștință, dela cele maĭ simple pînă la cele maĭ complexe, dela sensațiunĭ pînă la raționament. Facultatea *sensibilității* cuprinde în sine de aseminea o serie de fenomene sufletești, carĭ toate se aseamănă între ele prin aceea că sunt saŭ plăcute saŭ neplăcute, cu-toate-că ele pot fi de diferite grade de complexitate: dela o plăcere saŭ durere fisică pînă la una intelectuală saŭ morală. Tot

așa *facultatea voinței* este numele categoriei de fenomene psihice în care se găsesc toate acele fenomene ce aŭ de caracteristică proprie o tendință către acțiune, către mișcare, către descărcare de energie prin manifestare în afară, prin o reacțiune față cu o escitație oare care.

Cînd cunoaștem un obiect prin intuițiune directă (prezentare imediată înaintea simțurilor noastre), avem o *prezentațiune*. Bunioară, am înaintea mea o floare. Coloarea ce văz, mirosul ce-mĭ trimite, constituesc stări sufletești cognițională *prezentative*, pentru că e *prezentă* cauza care le-a pricinuit. Presentațiunile se maĭ cunosc une-orĭ sub numele general de *sensațiunĭ*, carĭ se împart în atîtea clase cîte simțurĭ sînt. Alte-orĭ se înțelege însă prin sensațiunĭ, în sens restrîns, numaĭ presentațiunile cîștigate prin simțurile numite inferioare, precum simțul gustuluĭ, mirosuluĭ, temperatureĭ, tactuluĭ, rămănînd pentru cele venite dela simțurile superioare, adecă dela simțul văzuluĭ și auzuluĭ, numele special de percepțiunĭ.

Presentațiunile, fie sensaționale fie percepționale, sînt dară acele fenomene psihice elementare, simple, provenite din contactul uneĭ escitațiunĭ cu nervĭĭ noștri. Ele sînt de două feluri: *externe* saŭ obiective, și *interne* saŭ subiective, după cum escitațiunea se produce de o causă exterioară corpuluĭ saŭ de una interioară. Ex.: lumina, sunetul, sînt presentațiunĭ saŭ sensațiunĭ obiective, pentru că vin prin ochĭ și urechĭ, organele unor simțurĭ exterioare, atinse de niște vibrațiunĭ saŭ undulațiunĭ de aier care constituesc escitațiunea; ear foamea, setea, oboseala, sînt presentațiunĭ saŭ sensațiunĭ subiective saŭ maĭ bine

interne, pentru că provin din cause ce lucrează în interiorul corpului asupra unor nervi.

Dacă obiectul saŭ causa ce a produs o presentațiune nu e de față și fenomenul psihic ce constitue presentațiunea ne vine în minte, atunci avem o *representațiune, o idee*. Ex.: cînd am înaintea mea acest creion, se produce în mine, ca fapt psihic cognițional, o presentațiune; dacă, plecînd, îl uit pe masă și mi-aduc aminte afară de dînsul, chipul luĭ în minte, născut fără ca obiectul corespunzător să fie de față, se chiamă representațiunea luĭ, saŭ imaginea, ideea luĭ.

Din combinările și relațiunile diferitelor representațiunĭ și din proprietățile lor respective resultă diferitele funcțiunĭ și operațiunĭ intelectuale, precum: memoria, asociațiunea ideilor, imaginațiunea, fantazia, judecata, raționamentul, etc.

Paralel cu mersul părțeĭ cunoscătoare (intelectuale) merg și celelalte două, cea afectivă saŭ sentimentală și cea voliționalĭ, corespunzînd în fie-care punt, în grad diferit de intensitate.

Așa, durerea și plăcerea care corespund presentațiunilor, saŭ se produc în noĭ cu ocasiunea uneĭ presentațiunĭ, se numesc *presentative*, și anume cele ce corespund sensațiunilor se numesc fisice saŭ *sensaționale:* precum plăcerea unuĭ miros de floare, durerea frigereĭ etc.; iar cele ce corespund percepțiunilor: *percepționale*, precum neplăcerea la vederea unuĭ alb murdar, a unuĭ lup, saŭ plăcerea la auzirea uneĭ succesiunĭ de sunete. Asemenea plăcerile și durerile ce corespund representațiunilor iaŭ numele de *representative*, precum ar fi plăcerea ce se naște la amintirea chipuluĭ unuĭ amic saŭ gustuluĭ uneĭ portocale; saŭ neplăcerea ce s'ar produce la închipuirea

unuĭ șarpe orĭ uneĭ broaște dinaintea noastră saŭ pe corpul nostru, orĭ la amintirea gustuluĭ chinineĭ.

In fine acelea care corespund combinărilor de representațiunĭ saŭ cugetărilor iaŭ numele de *cogitaționale*, de sentimente propriŭ zise, s. e. plăcerea isvorîtă din facerea saŭ lectura uneĭ poesiĭ, uneĭ cărțĭ instructive, din compunerea saŭ vederea uneĭ piese de teatru, etc.

Tot așa și tendințele saŭ fenomenele de voință, *voliționile*, se împart și îșĭ iaŭ numele după partea din seria fenomenelor cogniționale căreĭ corespund. Tendințele născute cu ocasiunea uneĭ presentațiunĭ saŭ *presentative* sunt acele tendințe nereflectate, neintenționate, acele volițiunĭ imediate, în care intră și mișcările instinctive, precum tendința de a retrage mîna cînd atingem un corp arzător saŭ a ne da în dărăt cînd vedem un corp căzînd înaintea noastră.

Cele corespunzătoare representațiunilor se numesc *reprezentative*. Tendința d'a întoarce capul și a închide ochiĭ, cînd ni se descrie o scenă oribilă, un omor, saŭ cînd ne închipuim un obiect, o acțiune ce inspiră desgust, este o tendință representativă, născută numaĭ cu ocasiunea închipuiriĭ saŭ representării în minte a aceleĭ scene orĭ acțiunĭ. Volițiunile ce corespund unor cugetărĭ iau numele de *volițiunĭ cogitaționale*. Astfel sînt tendințele, hotărîrile, isvorîte cu ocasiunea unor meditațiunĭ, unor calcule, adică unor combinărĭ de representațiĭ saŭ unor cugetărĭ, cînd ne punem înainte argumentele *pentru* și *contra* uneĭ întreprinderĭ ce ni se propune și cînd ne plecăm spre o parte saŭ alta în urma reflexiuneĭ.

IV.

Constatarea celor trei stări, feţe saŭ funcţiuni psihice elementare, în fie-care moment al vieţeĭ sufleteşti.

1. **Ireductibilitatea facultăţilor.** Cele treĭ feluri de funcţiuni simple şi fundamentale, distinse în suflet, aŭ fost: 1) gîndirea saŭ cunoaşterea, (sensaţiunile, percepţiunile, representaţiunile saŭ ideile, cugetările), etc.: 2) simţirea saŭ emoţionalitatea or afectivitatea (plăcerea, durerea în diferite feluri de sentimente); şi 3) voinţa saŭ volităţiunea (tendinţile în genere, pornirile, înclinaţiunile).

Aceste treĭ feluri de funcţiuni, ce constitue fie-care moment sufletesc, nu se confundă între ele, merg paralel, se corespund în fie-care punt al succesiuneĭ vieţeĭ sufleteşti, fără a se putea reduce una la alta, sînt d'o potrivă primitive şi fundamentale, se găsesc împreună deşi în grad variat de intensitate, la animal, la copil ca şi la omul matur.

Incercările unor psihologi de a simplifica numărul funcţiunilor originare, primordiale ale sufletuluĭ şi de a le reduce dela treĭ la două saŭ numaĭ la una, aŭ rămas fără succes şi fără viaţă în ştiinţă. Astfel a fost încercarea luĭ Schopenhauer d'a pune voinţa (în care se cuprindea şi sentimentul saŭ emoţionabilitatea) ca rădăcina primară a sufletuluĭ, din care s-ar fi derivat în urmă, ca o ramură ulterioară, inteligenţa; şi încercarea, încă maĭ neadmisibilă, a luĭ Herbart, d'a reduce şi voinţa şi sentimentul la idee saŭ representaţiune, cu alte cuvinte de a le considera ca derivate din fenomenul cogniţional, ca modificări ale acestuia.

Numaĭ în casurĭ anormale, în casurĭ de boală sufletească, se întîmplă să lipsească una din cele treĭ feţe ale momentuluĭ psihic: şi atunci este un semn de degenerare;

individul se găsește pe panta peireĭ, pe care, dacă va continua, dispare din lume.

In abulie, s. e. cînd omul e bolnav de voință, deși sentimentul și inteligența există, hotărîrea și tendința nu se produc. In acest caz, omul însetat cere apă, dar nu se poate determina să întinză mîna spre a lua după tavă paharul ce i s-a adus. Știe *că trebuie* să facă ceva, dorește să facă, înțelege și simte necesitatea acțiunii sale pentru atingerea unuĭ scop realisabil și la care ține, dar nu se poate hotărî să lucreze, să se miște, să înceapă (a). In *extaz*, inteligența se întunecă, voința asemenea se slăbește, pentru a face loc sentimentuluĭ. Individul remîne atunci immobil, sub farmecul delicios al unuĭ sentiment adînc, oglindit în fisionomia sa espresivă ; nu vede, nu aude, nu simte nimic împrejurul luĭ (b). Dar aceste casurĭ sînt patologice. In cele normale *toate facultățile*, în sensul determinat maĭ sus, colaborează în diferit grad de putere, atît în animalul cel maĭ de jos din seria zoologică cît și la om.

E adevĕrat că în unele împrejurărĭ predomină în suflet partea cogniționalĕ, în altele cea afectivă, în altele cea voliționalĕ, după cum s'a observat maĭ sus, și că se dă momentuluĭ sufletesc numele aceleĭ părțĭ predominante; dar trebue să se observe că celelalte părțĭ, dacă trec în al doilea plan, nu va să zică deloc că nu se află în conștiința noastră ; n'avem de-cît să le căutăm pentru a da ușor peste ele.

(a) Să se vază la urmă, în *Apendice*, lit. *B*.

(b) Să se vază la fine, în *Apendice*, descripțiunea unuĭ stadiŭ de extaz. Lit. *C*.

2. Constatarea celor trei feluri de elemente psihice în fie care moment al succesiunei sufletești.

a) Să urmărim *funcțiunile intelectuale în acele momente care iaŭ numele de sentiment și de voință*, din causa predominăriĭ elementuluĭ emoțional saŭ voliționál. Găsim inteligență, fenomen de cunoaștere, chiar în momente de sentimente fisice deși, în un grad maĭ inferior și maĭ anevoe de distins, de-cît în sentimentele intelectuale, superioare saŭ cogitaționale D. ex. Cînd ne ardem, cînd ne înțepăm, maĭ întîiŭ *deosebim* aceste sensațiunĭ unele de altele, *cunoaștem* că este înțepătură saŭ arsură, determinăm felul sensațiuneĭ, apoĭ o localizăm într'o parte anumită a corpuluĭ, orientăm mișcările corpuluĭ în spațiu pentru a depărta causa durereĭ fisice. Dar cînd distingem, cînd determinăm categoria uneĭ escitațiunĭ, cînd localizăm, cînd orientăm, etc., facem operațiunĭ intelectuale, elementare ce e drept, dar aceasta nu importă; faptul important e că operațiunea de cunoaștere există cu ocasia acelor sentimente fisice: găsirea de asemănăriĭ și deosebiriĭ e forma cea maĭ elementară și fundamentală a funcțiuniĭ inteligențiĭ. Cînd avem un sentiment intelectual saŭ în sensul propriŭ al cuvînțuluĭ, d. e. cînd iubim și urîm, partea congnițională se constată maĭ ușor, căcĭ observăm că avem în minte, ca representațiune, obiectul saŭ persoana ce deșteaptă în noĭ acel sentiment, decĭ ne gîndim la ele.

Asemenea cînd zicem că *voim* ceva, se înțelege că trebue să cunoaștem obiectul, scopul pe care-l voim, precum întru cît-va și mijloacele saŭ o parte din mijloacele necesare la realizarea luĭ, trebue să avem în minte acel ceva, causa care deșteaptă în noĭ atracțiunea saŭ repul-

siunea, decĭ și în momentul voliţional descoperim elementul representativ saŭ de cunoștință.

b) *Sentimentul*, de asemenea, îl găsim în *toate momentele psihice*, în orĭ-ce punt al conștiinţeĭ normale, în grad maĭ mare saŭ maĭ mic, sub forma generală de plăcere saŭ neplăcere, mulţumire, aprobare, desgust, etc. Cînd domină s. e. în conștiință partea intelectuală tot găsim în suflet un ton sentimental, o notă afectivă, atît în presentaţiune și în representaţiune, cît chiar și în combinarea și jocul representaţiunilor saŭ ideilor, adică în operaţiunile intelectuale, în cugetările propriŭ zise. Maĭ fie-care presentaţiune face asupra noastră o impresiune plăcută saŭ neplăcută, precum un miros, un sunet, o culoare, o atingere, etc.; și operaţiunile intelectuale, chiar cele maĭ intense, sînt însoţite de sentimente de satisfacţiune saŭ nesatisfacţiune, după cum ele reușesc saŭ nu. De asemenea și în fenomenul voinţeĭ, sentimentul nu lipsește, căcĭ tocmaĭ sentimentul este care decide tendința și felul reacţiuneĭ noastre faţă cu un obiect saŭ c'o escitaţiune oare-care, apropiindu-ne saŭ depărtîndu-ne de el.

c) *Voința saŭ partea voliţională în celelalte două feluri de stări sufletești.* Partea voliţională se distinge în momentul psihic numit sentiment și în cel numit inteligență. Chiar și în presentaţiunĭ, precum s. e. în cele de tact, cînd mîna pipăie, piciorul pășește, avem conștiința uneĭ rezistenţe venite din afară, care corespunde uneĭ acţiunĭ saŭ tendinţe venite din partea noastră, — decĭ un fenomen voliţional. Tot așa în cazul cînd voim să privim un obiect, în mișcarea ce dăm ochiuluĭ nostru pentru a-l urmări, găsim un act simplu de voință.

In alte cazurĭ de funcţiunĭ intelectuale se constată

asemenea ușor elementul voliționál. Cînd căutăm și ne silim să ne aducem aminte un nume, saŭ să fim atenți, cu mintea incordată, asupra unuĭ șir de ideĭ, nu facem o muncă internă? Decĭ iată o energie desfășurată, o activitate unde se manifestă voința. Apoĭ în combinarea imaginilor saŭ representațiunilor, în operațiunile intelectuale făcute asupra ideilor, găsim tot-deauna tendințe, voliținnĭ, dorințe, corespunzînd sentimentelor de plăcere saŭ neplăcere produse de conștiința succesuluĭ saŭ nesuccesuluĭ acelor operațiunĭ. Cînd credem că mersul calcululuĭ nostru, al cugetăreĭ noastre, se îndreaptă către adevărul ce căutăm, avem *tendința* d'a continua maĭ departe; din contra, cînd obstacole peste obstacole se pun în drumul gîndiriĭ noastre, cînd datele lipsesc saŭ se în curcă, în-cît ni se pare că ne depărtăm de ținta adevăruluĭ, se produce tendința d'a înceta cu operațiunea mintală.

In fine, în sentiment, ca fenomen predominator în suflet, găsim voință, de oare-ce sentimentul, fie el plăcut saŭ neplăcut, fie el simplu saŭ complex, presentativ saŭ cogitațional, deșteaptă în noĭ o tendință către o reacțiune, prin urmare pune în mișcare, sub o formă saŭ alta, facultatea voințeĭ. Sentimentul ardereĭ (sentiment fisic, inferior) provoacă la mișcare saŭ manifestare tot așa ca și sentimentul ureĭ or al veseliеĭ (sentimente cogitaționale).

Să trecem acum la studiarea în parte a fie-cărui funcțiunĭ psihice saŭ a fie-cărei facultățĭ sufletești.

Pentru a înlesni înșă studierea și cunoașterea sufletuluĭ, e nevoie de oare-carĭ noțiunĭ elementare despre corpul nostru, maĭ ales despre acea parte a luĭ care stă în strînsă legătură cu stările sufletești, cum sunt nervii și sistemul nervos. Vom da maĭ întîĭ aceste noțiunĭ.

V.

Organizațiunea fizică. Date fiziologice mai importante pentru Psihologie.

Intre organele ce constituesc corpul distingem: 1) organe care servesc la locomoțiune; adică *motorii.* 2) organe care servesc la nutriținne, la apropiarea și transformarea materiei și la eliminaaea ei, cînd devine nefolositoare corpului: acestea sînt organele vieții vegetative saŭ *vitale ;* și 3) organele care servesc la direcționarea și conducerca individului în mediŭ, saŭ organele de *orientare.*

1) *Organele motorii* sînt oasele, mușchiĭ și tendoanele. Mușchiĭ, compușĭ din fibre fine, sînt dispușĭ pe oase și în pereții viscerelor (intestine, vase sanguine, etc.). Ele aŭ proprietatea d'a se scurta contractîndu-se: a) sub influența unuĭ *stimulent fisic*, precum o iritațiune mecanică, un acid, un curent galvanic, etc. și b) sub influența unuĭ *stimul psihic*, (maĭ esact *psiho-fisic)* ca în cazul cînd sentimentul fricei modifică iuțeala palpitațiunilor și produce tremurarea membrelor; saŭ sub a unuĭ simplu stimul *nervos*, cînd bunioară atingem un nerv și se produce o contractare musculară într'o parte a corpului, chiar fără voia și adesea fără știrea individului. Mușchiul contractat trage după sine, prin ajutorul tendoanelor oasele, care se mișcă grație unuĭ sistem anumit de articulațiune, făcînd în acelaș timp să se lungească mușchiul opus saŭ antagonist.

2) Organele carĭ presidează la diferitele elaborărĭ ale materiei sunt: gura, stomacul, intestinele, arterele, inima,

plămîniĭ, organele secreţiunilor. Materia nutritivă, după schimbările suferite prin masticaţiune, digestiune, ajungînd în sînge, e plimbată în toate părţile corpuluĭ de acest licid, prin organele sistemuluĭ circulator. Muşchiĭ, nerviĭ, extrag din ea ceea-ce le convine şi prefac materia nutritoare în substanţa lor proprie, adică şi-o asimilează. De aicĭ ea se preface în mişcare prin funcţiunea muşchilor şi a nervilor, carĭ în activitatea lor consumă din energia acumulată prin nutriţiune. In această consumare de energie, din care iese mişcarea, se deteriorează o parte din substanţa musculară saŭ nervoasă, ceea ce se exprimă prin termeniĭ că organul acela este *obosit;* materiile deteriorate atuncĭ sînt înlăturate şi eliminate din corp ca nefolositoare. Aceste activităţĭ corespund funcţiunilor de nutriţiune, circulaţiune, respiraţiune, secreţiune.

3) *Organele de orientare* saŭ *cîrmnitoare. Nerviĭ.* — Vom cerceta: a) structura elementară a nervilor; b) distribuţiunea şi legătura lor sistematică în organism, şi c) funcţiunea lor.

a) **Structura nervilor.** Distingem în nervĭ doă felurĭ de elemente: *fibre* şi *celule.* Aceste elemente se deosebesc chiar după culoare: substanţa nervoasă a fibrelor e *albă*, cea *celulară* e *cenuşie.*

O fibră examinată cu microscopul are o grosime de la $0^{mm.},0011$ pînă la $0^{mm.},02$. Fibra cuprinde un cilindru central numit *cylinder axis*, înconjurat de un strat de substanţă grasă numită, *mielină*, care e închisă cu totul într'un învăliş subţire saŭ teacă. Partea esenţială a fibreĭ este cylinder axis; mielina poate lipsi precum şi învălişul subţire; numaĭ cylinder axis dacă există, funcţiunea nervoasă se îndeplineşte.

Celulele sînt niște corpușoare rotunde, ovale, etc., compuse din o materie pulpoasă avînd un sîmbure sferic la mijloc. Dimensiunea celuleĭ variază între 0,10 și 0,08 dintr'un milimetru; ea presintă niște prelungirĭ de unde pornesc fibre nervoase.

b) **Sistemul nervos** se împarte în sistem nervos *mare simpatic*, *central* și *periferic*.

Organele sistemuluĭ nervos *central* sunt : encefalul și măduva spinăriĭ, închise în cutiĭ osoase tarĭ, anume encefalul în țeasta capuluĭ și măduva spinăriĭ în coloana vertebrală. Creerul și măduva spinăriĭ staŭ în legătură, formînd sistemul *cerebro-spinal* saŭ *axa* cerebro-spinală.

Creerul, se împarte în creer mare, mijlociŭ și mic. Creerul cel mare saŭ *cerebrul*, care formează $^{7}/_{8}$ din tot encefalul, e împărțit în doă emisfere separate prin corpul *calos* și legate între ele prin numeroase fibre nervoase. Suprafața luĭ, pe care se văd maĭ multe circumvoluțiunĭ, e compusă din o substanță cenușie, iar interiorul din substanța nervoasă albă. Creerul mic saŭ *cerebelul* e legat de cel mare prin pedunculiĭ cerebralĭ, care, împreună cu măduva prelungită, formează mezocefalul saŭ creerul mijlociŭ.

Măduva spinăreĭ e compusă în centru de substanță cenușie, la suprafață de substanță albă, dispositiune inversă de cea dela encefal. La fie-care vertebră ea emite cîte doă perechĭ de nervĭ și stă în legătură cu encefalul prin măduva prelungită.

Atît din encefal cît și din măduvă ies fascicule nervoase carĭ se respîndesc în toate părțile corpuluĭ și prin mijlocirea cărora fie-care punct al corpuluĭ se pune în legătură cu organele nervoase centrale, ca prin niște fire telegrafice. Acestea formează *sistemul nervos periferic*.

Marele simpatic, compus din aceleași elemente nervoase, dispuse în noduri saŭ *ganglioane*, este împărțit simetric de cele două părți ale axeĭ spinale în piept și pîntice. Fibrele luĭ, constituite din o substanță analoagă cu cea din *cylinder axis*, sînt maĭ subțiri de-cît la măduvă și la creer. El trimite ramificațiunile sale la organele vieței vegetative: la inimă, la plămînĭ, la vasele sanguine, la canalul digestiv, la glandule, și stă în oarecare legătură și cu sistemul nervos central.

c) **Funcțiunea sistemuluĭ nervos.** *Funcțiunea* mareluĭ simpatic este d'a prezida și conduce mișcările acelor organe ale vieței vegetative, carĭ sînt sustrase dela influența directă a voinței. Deși, prin legăturile nervoase dintre marele simpatic și axa cerebro-spinală, aceste două sisteme se influențează în oare-care măsură—după cum se constată în faptul că: emoțiunile modifică funcțiunea organelor vegetative și alterările acestor organe provoacă deranjărĭ psihice maĭ înalte — totuși independența relativă a mareluĭ simpatic se observă în multe cazurĭ. Cînd d. e. măduva spinăriĭ și encefalul sunt bolnave, saŭ nu pot funcționa, inima tot bate, respirațiunea, digestiunea, etc. tot se fac.

Organele periferice conduc escitațiunile din afară, dela periferie, la centru și întorc apoĭ mișcarea nervoasă dela centru la periferie, cu o iuțeală de 33^{m} pe secundă. La centru, escitațiunea ajunsă dela periferie, este însoțită de o sensațiune saŭ o presentațiune, adică de un element psihic. Dar transportul escitațiuneĭ dela periferie la centru și al mișcăreĭ dela centru la periferie nu se face prin aceiași nervĭ. Nervĭĭ se specialisează în această privință; unĭĭ duc numaĭ mișcarea de la centru la periferie, alțiĭ numaĭ escitarea dela periferie la centru. Ceĭ

din urmă se numesc *centri-petalĭ* saŭ *sensibilĭ*, ceĭ dîntîiŭ *centri-fugalĭ* saŭ motorĭ. După-cum s'a spus, din fie-care vertebră pornesc cîte doă părechĭ de nervĭ; din aceștia, ceĭ anterioră sunt motorĭ; iar ceĭ posterioră sunt sensibilĭ. Din encefal ies asemenea nervĭ motorĭ și sensibilĭ. Ultimiĭ se ramifică în organele simțurilor, ceĭ-lalțĭ mijlocesc mișcările mușchilor dela față, dela limbă, etc.

Funcțiunile organelor centrale. Din punct de vedere fiziologic, organele centrale se pot considera ca niște aparate în carĭ se operează transformarea escitațiuneĭ venite prin nerviĭ centri-petalĭ, în escitațiunĭ motoare, întoarse înapoĭ în afară pe nerviĭ centri-fugalĭ. Fie-care parte a axeĭ cerebro spinale are proprietatea de a degaja mișcare. Escitațiunea centri-petală nu are nevoe să ajungă pînă la creer spre a se transforma în mișcare centri-fugală, ci e destul să ajungă numaĭ la măduva spinăreĭ. *Pflüger* a experimentat aceasta asupra broaștelor decapitate. De asemenea și creerul mijlociŭ saŭ mezocefalul, numit de *Maudsley* centru sensorio-motor (compus din aglomerațiunĭ de materiĭ cenușiĭ așezate la basa creeruluĭ, plus din măduva prelungită), emite mișcărĭ sub influența escitațiunilor venite pe nerviĭ simțurilor. Aceste escitațiunĭ însă corespund unor senzațiunĭ; mișcările, provocate din ajungerea escitațiunilor la măduva spinăreĭ, sînt lipsite de elementul phisic intern al senzațiuneĭ.

Și unele mișcărĭ și celelalte aŭ de resultat ultim adaptarea individuluĭ la mediŭ și prin urmare conservarea luĭ.

Din cerebel și din creerul propriŭ zis se degajează mișcărĭ și maĭ complicate în combinațiunea lor, ast-fel

că pot atinge scopuri mai grele, cu conștiință mai mult sau mai puțin clară, atît de scop cît și de mijloacele necesare pentru realisarea lui. Cu cît un animal e mai superior și are un creer mai desvoltat, cu atît, pe de o parte, coordinarea mișcărilor este mai înaltă, iar pe de altă parte cantitatea generală de mișcare e mai mare. Dar pe cînd mișcările, degajate din centrele nervoase inferioare, erau inconsciente și instinctive, mișcările ești din creer sînt însoțite de fenomene phisice mai complicate; aci se ia cunoștință mai determinată de natura și de gradul escitațiunilor, precum și de felul reacțiunilor sau mișcărilor ce trebue să întreprindă individul spre a-și conserva viața.

Representațiunile, sentimentele, volițiunile, se produc aicĭ ca parte psihică internă, corespunzătoare fenomenelor fisiologice petrecute în creer. Aceasta se înțelege, cînd se zice că creerul e organul inteligenței sau că cerebelul e organul mișcării voluntare.

PARTEA A DOUA.

Fenomenele intelectuale saŭ de cunoștință.

Fenomenele intelectuale ne daŭ cunoștință despre lumea externă și internă, materială și spirituală, și despre legile fenomenelor lor. Ele sînt de maĭ multe feluri și aŭ grade diferite de complexitate (vezĭ *clasificațiunea*, pag. 9). Cele maĭ elementare sînt sensațiunile saŭ presentațiunile.

I

Sensațiunile saŭ presentațiunile.

A) Definițiunea și clasificațiunea lor.

1) *Sensațiunile*, ca fenomene psihice primare, simple, elementare, *nu se pot defini*, în sensul strict al cuvîntuluĭ; se pot indica numaĭ *împrejurările în carĭ se produc*. Ast-fel se poate zice că: o sensațiune este productul psihic resultat din contactul unuia din simțurile noastre cu lumea din afară saŭ c'o escitațiune dată. Prin aceasta nu se face însă decît să se amintească un fenomen deja

cunoscut prin experiență, pomenind circumstanțele în care se obține. Cine nu l'a încercat de maĭ înainte nu poate înțelege nimic din această înșirare de cuvinte. Dacă unuĭ orb, care ne aude vorbind de lumină și ne întreabă: ce este lumina? am răspunde: lumina este acel fenomen care se produce cînd niște ondulațiunĭ eterice vin de întîlnesc ochiul saŭ nervul optic, — ce ar cîștiga el din această esplicare saŭ pretinsă definițiune? Nimic: pentru că ea s'adresează maĭ mult la memoria luĭ și pare a-ĭ zice: adu-ți aminte ce aĭ încercat, cînd ondulațiunile eterice aŭ atins nervul tăŭ optic. Și el nu-și aduce aminte de nimic, pentru că n'a încercat nimic.

Astfel datele elementare de experiență psihică, precum sînt presentațiunile, cu ajutorul cărora ne servim a defini celelalte lucrurĭ, nu se pot defini însele, pentru că nu le putem reduce la ceva maĭ simplu, maĭ înțeles de-cît ele. Putem da o idee cuĭ-va de un *corp*, pe care nu l'a văzut, spunînd ce formă, ce mărime, ce culoare, etc. are, servindu-ne prin urmare de elemente cunoscute, de ideia de culoare, mărime, formă, pe carĭ trebue să le aibă din experiență. Dar a-ĭ da o idee chiar despre acestea din urmă, fără ajutorul experienței, e imposibil.

2) Sensațiunile *s'aŭ clasificat* după organele simțurilor prin mijlocul cărora se produc. Psihologia veche și populară cunoaște numaĭ cincĭ simțurĭ: văzul, auzul, tactul, gustul și mirosul. La acestea însă maĭ trebuesc adăogate încă doă simțurĭ, foarte importante pentru știință și pentru viață: simțul *muscular* saŭ al mișcăreĭ și simțul *organic* saŭ vital. Dacă maĭ considerăm că sensațiunile de frig și cald, ce se cîștigă prin nervii respîndițĭ tot

în piele, ca și în sensațiunile tactuluĭ, se deosibesc clar de acestea, și că prin urmare nu se pot pune la un loc în aceiaș clasă, ajungem a distinge încă o categorie de sensațiunĭ, care trebue adăogată la celelalte.

Decĭ, în total, constatăm *opt* grupe saŭ clase de sensațiunĭ: 1) sensațiunĭ de văz saŭ visuale, 2) de auz saŭ auditive, 3) de tact saŭ tactile, 4) de miros saŭ olfactice, 5) de gust saŭ gustative, 6) de temperatură saŭ calorice, 7) musculare saŭ de mișcare și 8) organice saŭ vitale.

Vom proceda la studiarea lor în parte.

A. Diferitele clase de sensațiunĭ în parte.

I. Sensațiunĭ visuale.

Organul corporal al simțuluĭ, prin care se dobîndesc aceste sensațiunĭ, este aparatul ochiuluĭ. Partea cea maĭ principală din compositiunea luĭ este *retina*, resultată din reslățirea capătuluĭ periferic al nervuluĭ optic. Acest nerv, ajungînd din creer la ochĭ, își estinde capătul săŭ periferic în formă de membrană, care învelește interiorul ochiuluĭ și primește impresiunea escitațiunilor esterioare, a vibrațiunilor eterice. Din contactul retineĭ cu aceste escitațiunĭ se produce mișcarea nervoasă care se transportă de nervul optic pînă la centru, în creerul de mijloc saŭ mezocefal. Aicĭ vibrațiunea cerebrală se însoțește de elementul psihic numit culoare saŭ lumină. Presentațiunile de *lumină* și *culoare*, precum și representațiunile corespunzătoare, se datoresc prin urmare esclusiv simțuluĭ vedereĭ, și sînt sensațiunĭ visuale propriŭ dise.

Percepțiunea formeĭ obiectelor, a direcțiuniĭ, distanțeĭ și mărimeĭ visibile nu se datorește, nicĭ măcar în mare parte, simțuluĭ vedereĭ, ci altuĭ simț, și anume celuĭ muscular.

Culorile principale sînt șapte, găsite în ordinea următoare în curcubeŭ și spectrul solar: roș, portocaliŭ, galben, verde, albastru, indigo și violet, la care se pot adăoga: albul și negrul, pe carĭ fisica le esclude dintre colorĭ. Cele fundamentale, din punt de vedere psihologic, sînt: albastru, verde, galben și roșu *(Helmholtz)*. Esplicarea probabilă a acestuĭ fapt pare a fi: că aceste colorĭ se găsesc la obiecte ce staŭ prea des în contact cu noĭ saŭ ne interesează în mare grad. Așa, albastru se găsește a fi culoarea ceruluĭ; verdele, culoarea vegetațiuneĭ; galbenul, a luneĭ, soareluĭ, luminеĭ; roșul, a sîngeluĭ, a vitalitățeĭ animale.

Cum se esplică producerea atitor colorĭ deosebite?

1) *Prin deosebirea escitațiunilor.*

Fie-care culoare e datorită uneĭ escitațiunĭ particulare diferite, compusă din ondulațiĭ determinate atît în numărul lor pe secundă cît și în lungimea lor.

Așa:

	numărul ondulațiunilor	*lungimea ondulațiunilor*
pentru *roșu*	450 bil. pe sec.	6878 din mm.
portocaliŭ . . .	472 » »	6564 »
galben	526 » »	5888 »
verde	589 » »	5260 »
albastru	640 » »	4843 »
indigo	722 » »	4291 »
violet	790 » »	3928 »

Escitațiunile ce produc roșul și violetul, adică prima cŭ 450 bil. vibrațiunĭ pe secundă de o lungime de 6878

din m.m. și a doua cu 790 bil. vibrațiuni de o lungime de 3928 din m. m. măsoară limitele percepției sau sensibilității noastre cromatice. Cele ce trec de ele nu sînt perceptibile pentru noi, poate însă pentru alte ființe. Lubbock a dovedit prin esperiment că furnicile văd *ultravioletul*, produs de escitațiune avînd 912 bil. vibrațiuni pe sec. și o lungime de 3108 din m.m.

2) *Prin deosebirea de constitutie a diferitelor părți din organul fiziologic al vederei.* Se presupune că în retină sînt părți susceptibile pentru anumite culori, sau cari, atinse, fac să se dea naștere la sensațiuni de culoare determinate și anume: roșu, verde și violet, cari ar fi astfel culorile fundamentale din punt de vedere fisiologic *(Joung)*.

Aceste diferite puncte retiniene (bastonașe) n'ar fi grămădite numai isolat în regiuni delimitate între ele, ci răspîndite în mod inegal și amestecate în combinații variate. Așa că o escitațiune esterioară isbind o parte oarecare din retină, după cantitatea de elemente nervoase sau bastonașe retiniene producătoare de roșu, de verde și violet ce se va afla acolo, se va naște, prin combinarea efectelor lor particulare, o nuanță, un ton deosebit de culoare.

Acromatopsie. Unii oameni nu pot distinge culorile curcubeului, fie total, fie în parte. Această defectuositate se cunoaște mai mult sub numele de *daltonism*. Daltonism însă însemnează drept vorbind (dela Prevost) numai acel defect de vedere descris de chimistul englez *Dalton* (1794) din propria sa esperiență, și care constă în neputința de a distinge roșul: pentru daltoniști roșul nu există. *(Goethe* numea aceasta *aneritopsie)*. Cel ce suferă de acromatopsie *totală*, vede toate lucrurile, lumea în-

treagă, sub o singură culoare, cenușiŭ. In cea mai comună formă de acromatopsie *parțială*, individul nu poate vedea de cît galbenul și albastrul; pe celelalte culorĭ le confundă cînd cu prima cînd cu secunda.

Cum se esplică acest fenomen? După Helmholtz, în acromatopsia totală retina n'ar fi avînd decît un fel de elemente nervoase pentru perceperea culoriĭ; după Hering și Preyer, nicĭ unul. La cea parțială, probabil lipsesc din retină *unele* din acele elemente saŭ bastonașe, din funcțiunea combinată, a cărora se produceaŭ diferitele culorĭ.

Desvoltarea simțuluĭ culorilor. E posibil ca (după supozițiunile luĭ *Magnus* și *Gladstone*) omul în genere, la început, să nu fi distins toate culorile spectruluĭ solar, ci numaĭ cu timpul să fi învățat a le cunoaște, treptat cu creșterea esperienței și cu desvoltarea simțuluĭ vederei. Gladstone presupune că în timpurile prehomerice, oamenĭĭ nu aveaŭ idee decît de culorile din partea estremității roșiĭ a curcubeuluĭ, adică de roșu, portocaliŭ și galben, pentru cuvîntul că nu se găsesc în limba greacă maĭ veche terminĭ corespunzătorĭ celorlalte culorĭ. Astfel că pe atuncĭ toțĭ oamenĭĭ ar fi suferit de o acromatopsie parțială.

Grant Allen a voit să controleze aceste conclusiunĭ, cercetînd cum stă simțul culorilor la sălbatecĭĭ de azĭ, reprezentanțiĭ aproximativĭ aĭ stărilĭ culturale și phisice primitive; și, bazat pe relațiunile călătorilor, a ajuns la rezultatul că sălbatecĭĭ nu prea disting bine toate culorile. Deși temeiul pe care se reazămă Gladstone și în parte Crant Allen, adică lipsa de terminĭ propriĭ pentru anumite culorĭ, nu prea este puternic,—de oare-ce ideea poate exista și fără termenĭ; numaĭ terminul presupune

ideia, dar nu și vice-versa; — totuși ceva este adevărat în această teorie, și anume: că simțul culorilor s'a desvoltat și se desvoltă treptat în omenire, prin exercițiŭ continuŭ.

In seria zoologică simțul culorilor se poate constata de aseminea în *diferite grade de desvoltare*. Așa, chiar animalele cele mai inferioare, microorganismele (animale unicelulare), par a fi retrase saŭ respinse de unele culorĭ; dar pentru că nu găsim la ele sistem nervos, nu putem afirma esistența conștiinței și prin urmare a distingereĭ culorilor.

La *crustacee* se observă deja mai multă precisiune în distingerea culorilor, căcĭ ele aŭ proprietatea de a-și schimba culoarea, luînd pe a obiectuluĭ pe care se așează (*mimetism*), și aceasta numaĭ cînd îl *văd*.

Mimetismul se află și la reptile, condiționat tot de vedere La camelion găsim chiar mimetism bilateral: dacă i se acoperă un ochiŭ, numaĭ partea despre ochiul liber iea culoarea obiectuluĭ.

La articulate, proprietatea de a distinge culorile e și maĭ pronunțată. Insectele, bunioară, aŭ mare dragoste pentru culorĭ. Și plantele și semenele lor le atrag cu atît maĭ puternic cu cît le presintă culorĭ maĭ frumoase.

Dintre *vertebrate*, e destul a aminti gustul păsărilor pentru culorĭ, care le plac și asupra lor și în alte obiecte. Ele se caută, se întrec și se aleg între ele după culoritul fermecător al penelor. Unele, cum sunt corbiĭ, nu pot resista ispiteĭ de a fura obiecte scumpe, diamantele, ce le orbesc prin strălucirea lor. Altele știŭ să se ferească de răpitoare prin mimetism, care se perfecționează cu cît se perfecționează și puterea răpitoarelor de a distinge culoarea obiectuluĭ de culoarea prefăcută a victimeĭ. In ce privește celelalte animale maĭ superioare, se știe, bunioară, ce efect iritant produce asupra lor roșul.

Astfel, simțul culorilor crește treptat în seria zoologică pînă la om, la care asemenea se desvoltă în decursul timpurilor.

Imaginile accidentale și culorĭ complimentare. Imaginile accidentale formează un alt fenomen curios relativ la sensațiunile visuale. Une-orĭ, după ce am privit un

obiect oare-care, și luindu-ne ochiĭ de la el, îĭ îndreptăm în altă parte, se întîmplă că vedem încă forma luĭ, adesea cu aceeași lumină și umbră, cu aceeași culoare, și atunci avem o imagine accidentală *positivă;* saŭ îl vedem cu schimbări în privința luminei, și atunci avem imaginea accidentală *negativă*. In cazul acesta, unde erea în obiectul contemplat umbră se vede acum lumină și vice-versa, în culoarea schimbată se constată *culoarea complimentară* a obiectuluĭ.

Culori complimentare sînt acelea carĭ, combinate, daŭ albul, și puse alăturea se par maĭ strălucitoare, maĭ viĭ. In acest raport staŭ:

roșul cu albastrul verziŭ
portocaliul cu albastrul cianic
galbenul cu indigo
galbenul-verde cu violetul
verdele cu purpuriul

Dacă prin urmare am privi maĭ mult timp un obiect de culoare verde, imaginea accidentală saŭ postumă (Nachbild), negativă, ce s'ar proiecta în afară, cînd am întoarce ochiĭ dela el, ar fi purpurie. Prin aceasta se esplică pentru ce purpuriul s'ar părea și maĭ viŭ, dacă l'am privi după ce ne vom fi uitat la verde.

II. Sensațiunile auditive.

Organul fisic e urechea, împărțită în esternă, medie și internă; în cea internă se termină nervul acustic, ramificîndu-se într'un lichid. Cînd acest lichid vibrează, sub escitațiunile venite pe urechea externă și medie, face să vibreze și estremitățile nervuluĭ ce plutesc în el. Aceste vibrațiunĭ nervoase sunt transportate la centru; acolo se dă naștere elementuluĭ psihic numit: *sunet*.

Sunetele se deosebesc: 1) prin intensitate și înălțime, 2) prin timbrul saŭ coloritul și calitatea lor musicală, și 3) prin direcțiunea saŭ distanța lor.

Intensitatea, saŭ forța sunetuluĭ, depinde de amplitudinea vibrațiunilor; iar *înălțimea* de iuțeala lor, adică de numărul lor pe secundă. Cel maĭ bas sunet posibil are 16 vibrațiunĭ pe secundă; iar cel maĭ înalt 38 miĭ *(Helmholtz)*.

Timbrul stabilește deosebire între notele care ar avea toate celelalte calitățĭ egale. Aceiași notă, scoasă din diferite instrumente, se deosebește în coloare și nuanță, din causa constituțiuniĭ materiale a instrumentuluĭ care face să varieze timbrul. Timbrul s'a esplicat de Helmholtz prin analiza unuĭ sunet simplu, adică a unuĭ sunet care pentru noĭ pare a fi o simplă notă, și s'a găsit că, la nota fundamentală a unuĭ sunet, se adaugă și se contopesc alte note accesoriĭ, propriĭ organisațiuneĭ particulare a instrumentuluĭ, și carĭ se numesc *note armonice*, căcĭ se armonisează ast-fel cu nota principală încît împreună cu ea pare a scoate un singur sunet musical; iar în cazul cînd acele sunete accesoriĭ nu se armonisează cu nota principală, dacă nu se acordă și nu durează egal, atunci nu se produce un sunet musical ci unul sgomotos.

Direcțiunea și *distanța*, ce pare a se distinge cîte odată cu urechea, după cum sunetul se aude maĭ tare saŭ maĭ slab, în realitate nu se cîștigă direct prin simțul auzuluĭ ci, după cum s'a notat deja, prin cel muscular. Numaĭ indirect se cunoaște distanța prin auz saŭ vedere: inducînd dela tăria sunetuluĭ saŭ dela nuanța culoriĭ la depărtarea causeĭ obiective ce le-a produs.

III. Sensațiunile tactile.

Sensațiunile tactile nu aŭ un organ propriŭ al lor și local, ci sensabilitatea tactilă este estinsă pe tot corpul, în diferite grade de intensitate. Aceste grade atîrnă de numărul nervilor existenți în părțile respective ale corpuluĭ. Limba, buzele și vîrfurile degetelor sînt cele maĭ sensibile ; spinarea este maĭ puțin sensibilă. Gradul de sensibilitate s'a constatat esperimental (Weber), atingînd cu vîrfurile unuĭ compas deschis deosebitele regiunĭ ale corpuluĭ. Limba percepe ca doă escitațiunĭ distincte înțepăturile celor doă vîrfurĭ separate la distanță de un milimetru; degetele, atunci cînd vîrfurile sînt depărtate dela 2—3 mm., buzele la 5 mm., obrajiĭ la 11 mm., spinarea dela 65—68 mm. Dacă, în aceste cazurĭ, compasul se deschide maĭ puțin, cele doă înțepăturĭ ale vîrfuluĭ nu se percep separat, ci ca o singură escitațiune într'un singur punct.

Sensațiunile tactile ne arată calitatea de *netezime* și de *asperitate* a suprafețelor și contribue, împreună cu simțul muscular, a ne face să cunoaștem întinderea, forma, situațiunea obiectelor, precum și duritatea și elasticitatea lor.

Pentru ca sensațiunea tactilă să se producă, nu trebue să se facă o presiune mare asupra nervuluĭ, căci atunci se pune în activitate și simțul muscular, ci e destul o atingere ușoară.

IV. Sensațiunile de temperatură.

Pielea nu este numaĭ organul tactuluĭ; în ea se găsesc răspîndițĭ și nervĭ carĭ ne daŭ, din contactul lor cu cor-

purile, *sensațiuni de temperatură*. Gradul acesteĭ sensibilităţĭ termice corespunde, în diferite părţĭ ale corpuluĭ, aproape cu gradul sensibilităţeĭ tactile; astfel limba şi buzele sunt cele maĭ sensibile la temperatură. Aceasta a făcut pe uniĭ (Weber, Carpenter) să crează că temperatura se percepe tot prin nerviĭ tactuluĭ.

Sensaţiunile termice se produc cînd există diferinţă de grad între temperatura corpuluĭ nostru şi a mediuluĭ saŭ corpuluĭ cu care venim în contact. Dacă prelungim maĭ mult timp contactul, sensaţiunea scade, chiar încetează. Mişcarea poate atuncĭ s'o redeştepte, căcĭ ea măreşte intensitatea sensaţiunilor şi în cazurĭ obişnuite. Dacă diferinţa dela un mediŭ la altul, în care trecem, nu e mare, trebue să se facă *repede* trecerea pentru ca diferinţa să se perceapă. Trecerea *treptată* poate avea de efect să nu se observe chiar diferinţa maĭ mare în gradul de temperatură a doă mediĭ. Acelaşĭ lucru se întîmplă cînd creşte saŭ scade cu încetul temperatura aceluiaşĭ mediŭ. Aşa, o broască, pusă în apă, nu face nicĭ o mişcare, dacă apa se încălzeşte cîte puţin pînă dă în clocote.

Mărirea suprafeţeĭ de contact face asemenea să varieze gradul sensaţiuneĭ. Dacă introducem un deget într'o apă caldă de 32° R., apa ni se pare maĭ puţin caldă decît cea de 29°, în care introducem mîna întreagă.

Al. Bain face observaţia că, dacă se ating doă părţĭ ale corpuluĭ, partea în care sensaţiunea tactilă e maĭ fină percepe pe cealaltă numaĭ prin tact; iar partea în care sensaţiunea tactilă e maĭ puţin desvoltată, percepe numaĭ temperatura celeĭlalte. Dacă ducem degetul la pleoapă, degetul simte netezimea pleoapeĭ, iar pleoapa temperatura degetuluĭ.

V. Sensațiunile gustative.

Organul simțuluĭ gustuluĭ e limba, unde sînt răspîndițĭ nerviĭ respectivĭ, maĭ cu seamă pe margine și la baza eĭ. Obiectele escitante, pentru a produce sensațiunĭ gustative, trebue să fie disolvate în apă orĭ în salivă. De aceea simțul gustuluĭ s'a numit și simț *himic*, pe cînd cele de pîn'aci s'aŭ numit simțurĭ *mecanice*, pentru-că obiectul escitant își producea efectul prin simplă atingere saŭ lovire.

Sensațiunile gustative propriŭ zise sînt: cea de *dulce*, și de *amar*. Cele de *sărat*, *acru*, *astringent*, *ardeiat*, obținute tot prin mijlocirea limbeĭ, nu sînt datorite numaĭ nervilor gustuluĭ (gloso-feringianul), ci și nervilor tactuluĭ (saŭ lingualuĭ), respîndițĭ maĭ ales cătră vîrful limbeĭ. Prin urmare nu sînt sensațiunĭ gustative propriŭ zise, ci compuse din tactile și gustative.

Prin limbă se percepe și *savoarea* obiectelor, atuncĭ cînd zicem bunioară că un aliment e *gustos*, apetisant, fără gust saŭ chiar desgustător, neplăcut. Aceste calităț nu se confundă cu dulcele saŭ amarul; prin ele se arată numaĭ gradul de digestibilitate și de nutrivitate al alimentuluĭ. De aceea perceperea eĭ se datorește altor nervĭ decît celor de gust propriŭ zișĭ. O membrană a limbeĭ are asemănare de organisațiune cu membrana stomacală, și prin urmare se impresionează de o potrivă în bine saŭ răŭ de contactul unuĭ obiect. Ceea ce se primește de membrana limbeĭ ca ceva gustos, se primește de stomah ca ceva digestibil și nutritiv.

Sapoarea saŭ savoarea se deosebește de sensațiile gustative și prin aceea că, odată stomacul săturat, substanțele nu maĭ sunt sapide saŭ apetisante, dar pot escita

încă nervul gustuluĭ (gloso-faringianul), care încă va percepe calităţile lor de dulce saŭ amar. După ospăţ, friptura cea maĭ gustoasă se refuză, o prăjitură însă nu.

VI. Sensaţiunile olfactice.

Organul corporal al simţuluĭ mirosuluĭ e nasul. In membrana ce căptuşeşte fosele luĭ se află ramificat, maĭ ales către fund, capul periferic al nervuluĭ olfactic. Obiectele ce impresioneazâ acest nerv sînt numaĭ sub formă de gaz şi toate aŭ mare afinitate pentru oxigen, cu care se combină în fosele nasale pentru a se putea produce sensaţiunĭ de miros. Dacă oxigenul lipseşte, sensaţiunile nu se produc. De aicĭ se vede că şi simţul mirosuluĭ merită numele de simţ *himic*, ca şi acel al gustuluĭ.

Sensaţiunile olfactice, distinse de conştiinţa noastră, n'aŭ nume particulare în limbă: le numim după numele obiectuluĭ care le provoacă: miros de lămîiţă, de trandafir. Şi ele se împart în olfactice propriŭ zise şi improprii. Acelea sînt sensaţiunĭ de miros plăcut şi neplăcut, de diferite nuanţe. Cele improprii sînt compuse din olfactice şi tactile, precum e mirosul picant produs de amoniac.

Puterea de distingibilitate a nervuluĭ olfactic este foarte mare ; e destul o cantitate de escitaţiune cît de mică pentru a deveni perceptibilă. Aşa 2 milionimĭ dintr'un miligram de mosc se fac sensibile simţuluĭ odoratuluĭ, cu-toate-că esistenţa lor nu se poate descoperi prin nicĭ-un alt mijloc, prin nicĭ-o reacţiune. De aceea se zice de un om, care vede şi înţelege lucrurile de departe, după puţine elemente şi manifestărĭ, că are «miros fin».

VII. Sensațiunile musculare.

Din funcțiunile organelor motore, și anume ale mușchilor, resultă două feluri de efecte psihice:

a) Sensațiunile cari depind de *condițiunea organică* a mușchilor. Ex. sensațiunile de oboseală, stîșiere, tăiere, arsură, spasme. Acestea aŭ un caracter *pasiv* și se produc fisiologicește prin escitările particulare, provenite din natura stărei mușchiuluĭ, asupra nervilor sensibilĭ aflătorĭ în mușchiŭ.

b) De un caracter *activ*, de mișcare, sînt cele produse cu ocasiunea *contractăriĭ* voluntare a mușchiulnĭ, sub impulsiunea unuĭ curent nervos venit dela centru

Mușchiĭ stimulațĭ de curentul nervos, numițĭ și *voluntarĭ*, aŭ în genere forma *oblongă*, și tendoanele fixate pe oase. Fibrele mușchiulare ce-ĭ compun, de un diametru mediŭ de $0^{m},001$, sînt maĭ marĭ la bărbat decît la femee, și se încrucișiază perpendicular și oblic pe acele fibre, formînd o rețea.

In sensațiunile provocate de activitatea musculară, distingem prin conștiință următoarele momente:

1) *Gradul de contractare musculară*, prin urmare cantitatea de forță, de energie cheltuită de noĭ, pentru învingerea uneĭ rezistențe obiective din afară și care se manifestă în: greutate, tensiune saŭ presiune, tracțiune, pulsiune saŭ împingere. Aprețiarea relativă a acestuĭ grad se face saŭ numaĭ momentan și trecător, saŭ permanent, pe baza unuĭ termen de măsură rămas fix în conștiință, în memorie. Așa, calfele de cofetarĭ (și de pîinarĭ) aprețiază din memorie, după o unitate de măsură constantă și presentă în conștiința lor, gradul de densitate necesar uneĭ paste; persoanele ocupate cu mă-

surarea greutăților cîștigă deprinderea de a cunoaște, prin conștiința graduluĭ de tensiune, de presiune saŭ contracțiune musculară, greutatea relativă a obiectelor ; așa măcelariĭ, impiegațiĭ postalĭ, etc.

2) *Aprețierea duratei saŭ continuăreĭ unuĭ efort*, fie sub formă de mișcare, saŭ dinamică (tracțiunea, pulsiunea), fie sub formă statică (tensiunea). Distingem prin conștiință dacă o contractare musculară a ținut maĭ mult decît alta și aproximativ cît a ținut. Și aicĭ măsurarea poate fi de doă feluri: saŭ relativă și timpurară, pentru momentul de față, atuncĭ cînd cine-va compară doă durate succesive de contracțiune și declară care e maĭ mare; saŭ absolută, permanentă, cînd cine-va a cîștigat prin exercițiŭ oare-cum o unitate de măsură fixă, cu care compară și măsoară celelalte durate.

Posibilității d'a distinge gradul de continuațiune al uneĭ sensațiunĭ se datorește *formarea ideiĭ de timp și evaluarea luĭ*. Conștiința continuațiuneĭ uneĭ sensațiunĭ de mișcare constitue asemenea unul și cel maĭ esențial din factoriĭ *ideiĭ de spațiŭ saŭ de extensiune*.

Ea, singură numaĭ, dă ideea de întindere *lineară* prin conștiința cantității de forță cheltuită; în colaborare însă cu sensațiunile tactile, măsoară *distanța*, *suprafața*, *volumul*, *forma*, *mărimea*, decĭ ne dă toate elementele ce constituesc ideea de spațiŭ. Ast-fel, dacă închidem ochiĭ și plimbăm brațul în spațiŭ, conștiința durateĭ mișcăreĭ saŭ a efortuluĭ cheltuit pentru ea, măsoară întinderea lineară, fără ideie precisă de distanță. Aceasta se cîștigă cînd intervin sensațiile tactile, cînd bunioară mîna atinge în dreapta, la plecare, și în stînga la ajungere, cîte un obstacol, care simbolisează în conștiința noastră limitele, estremitățile linieĭ percurse; se face posibilă ast-fel apre-

țiarea *distanței*, prin închiderea liniei în părțile indicate de sensațiile tactile. Tot așa se ajută sensațiile musculare cu cele tactile în constatarea *mărimei*, *suprafeței*, etc., mai puțin în a *formei*.

3) *Aprețiarea repeziciunei*, cu care se face mișcarea sau contracțiunea musculară, este un element de conștiință distinct, alăturea cu acela al conștiinței graduluĭ de forță cheltuită și cu conștiința durateĭ de efort.

Ea ne ajută la *aprețiarea distanței*, tot așa de bine ca și conștiința durateĭ sensațiuneĭ. Distanța va fi cu atît mai lungă cu cît se va percurge, într'o unitate de timp dată, c'o *iuțeală* mai mare; după-cum erea cu atît mai lungă cu cît se precurgea, cu o unitată de iuțeală dată, într'un timp mai îndelungat.

Ar fi destul cele notate pînă aicea pentru a se vedea *importanța sensațiunilor musculare*. Dar, afară de aceasta, sensațiunile musculare sînt în stare mai mult decît celelalte sensațiĭ, venite de la celelalte simțurĭ, a ne da ideea și a ne convinge de *existența uneĭ lumĭ* afară din noĭ, estinse în spațiŭ. *Rezistența* ce încercăm în mișcările, în desfășurarea energieĭ noastre, din partea uneĭ forțe exterioare, face să se nască în conștiința noastră adînca credință că, pe lîngă *eul* nostru, mai există *ceva* de sine stătător, independent de noĭ, în univers, *non-eul* material, lumea obiectivă. Sensațiunile venite prin celelalte simțurĭ ne-ar putea mai de grabă înșela; tonurile, mirosurile, datele visuale, ar putea fi niște părerĭ ale noastre, fără motiv obiectiv, fără causă exterioară. Și ca să le constatăm obiectivitatea, recurgem la sensațiunile musculare ajutate de cele tactile: pipăim, apăsăm, împingem, etc. Resistența, opusă din afară forțeĭ chel-

tuite de organismul nostru, ne convinge atunci de existența causelor obiective ale acestor sensațiuni.

VIII. Sensațiunile organice.

Sensațiuni organice se numesc acelea cari se produc din stările diferitelor organe; ele își ieau nume particulare după acele părți ale corpului sau după acele organe de unde provin. Astfel avem sensațiuni organice ale mușchilor, precum sensațiuni de oboseală, de rupere, tăetură, înțepare, sensațiuni organice ale nervilor, precum dureri nervoase, oboseală nervoasă, urîtul; sensațiuni organice ale circulațiunei și nutriținei, precum cele provenite din respirarea unui aer curat, răcoritor, sensațiunea sufocărei; apoi cele relative la stările organice ale canaluluĭ alimentar, precum e greața.

Aceste sensațiuni, deși în mare parte greŭ de distins și localizat prin conștiință (de oare-ce ele sînt permanente și aŭ venit în conștiință totdeauna împreună, de cînd a început viața organică), totuși aŭ mare influență asupra dispositiunilor noastre sufletești. Ele constituiesc *cenestezia*, adică starea afectivă bună saŭ rea, dispoziținea orĭ indispoziținea ce nu se datorește unor circumstanțe esterioare determinate saŭ unor cause morale anumite, ci vine chiar din modul de funcțiune și din modul de a fi al organelor noastre corporale.

Sensațiunile organice constituesc, afară de aceasta, unitatea și permanența personalității, precum și a temperamentuluĭ nostru, prin permanența și constanța lor. Cînd ele se schimbă, se modifică și acelea; cînd ele se alterează, se alterează și personalitatea noastră; așa în cît cine-va poate ajunge a se crede că este un altul, adică

să-și *alinieze* personalitatea sa proprie, numaĭ din cauză că sensațiunile luĭ organice devin altele, se deosebesc mult de cele pe carĭ le avea maĭ înainte(1).

C) Descompunerea sensațiunilor simple.

Conștiința ne arată sensațiunile ca simple. Cu toate acestea, după cum a dovedit Helmholtz, un sunet, arătat ca simplu de conștiință, în realitate e resultatul sinteseĭ maĭ multor elemente acustice. Un sunet musical, o notă, se poate considera astfel ca o armonie, fiind compusă din consunarea în acord a uneĭ note fundamentale împreună cu maĭ multe note accesoriĭ (vezĭ sensațiunile auditive).

Tot așa se pot considera și sensațiunile visuale, bunioară cele de culoare, ca sintesa a doă elemente unul *cromatic* și altul *acromatic*. După-cum predomină cel d'întĭiŭ saŭ cel de al doilea, culoarea se presintă maĭ deschisă, maĭ ștearsă, saŭ maĭ închisă, maĭ concentrată.

Asemenea în sensațiunile gustative, ca cele de ardeiat, astringent, etc. s'a văzut o combinațiune de elemente gustative propriŭ zise și de elemente tactile; după-cum în cele olfactice picante s'aŭ găsit elemente olfactice propriŭ zise și un element tactil.

D) Raportul cantitativ dintre sensațiunĭ și escitațiunĭ.

Pragul și maximul escitațiunĭ. Legea luĭ Weber. — Intensitatea sensațiunilor variază de regulă proporțional cu intensitatea escitațiunilor, în oare-care *limite* și după niște legĭ anumite.

Limita inferioară a escitațiunilor, dela care în jos nu-ĭ maĭ răspunde în noĭ nicĭ-o sensațiune, se numește *pragul escitațiunĭ* (Fechner); cea superioară, dela care în sus nu maĭ corespunde nicĭ-o creștere în sensațiune, și

(1) Să se vadă, în *Apendice*, lit. *D*, tabloul resumativ al diferitelor categorĭ de sensațiĭ.

se începe chiar distrugerea organului, se numește *înălțimea escitațiunii* (Wundt). Așa, s. e. limita maximă a escitațiunilor pentru sensațiunile audi.ive este 38.000 vibrațiuni pe secundă.

Pragul escitațiunii s'a determinat prin experiență și s'a găsit pentru fie-care categorie de sensațiuni cîte unul deosebit.

Pentru *tact* limita minimă a escitațiunii, care abia începe a fi perceptibilă, este o presiune dela 0,002-0,05 gr. (Aubert); pentru *simțul temperaturei*: $^1/_8{}^0$ C, cînd temperatura pielei ar fi de 18,4° C (Weber); pentru *sensațiunile musculare*: o contracțiune musculară de 0,004$^{mm.}$ (Wundt); pentru *sensațiunile auditive*: sgomotul făcut de o bombiță de soc de 1$^{mgr.}$, căzînd pe o suprafață de sticlă dela o înălțime de 1$^{mm.}$ (Schafhäutel); pentru *sensațiunile visuale* de lumină: o lumină saŭ o escitațiune de lumină de 300 orî mai slabă decît aceea a luneî pline (Aubert).

Intre acest prag și maximul escitațiunilor, *sensațiunile cresc cu creșterea escitațiunilor*, dar nu în raporturî regulate și simple. Dacă escitațiunea crește puțin, nu crește și sensațiunea proporțional, și dacă escitațiunea se face de doă orî mai puternică sensațiunea nu devine de doă orî mai intensă.

Spre a obține un grad de sensațiune, perceptibil ca fiind imediat mai mare decît acela al sensațiunii precedente, s'a găsit, prin experimente, că pentru sensațiunile tactile, de temperatură și auditive, trebue să crească escitațiunea cu $^1/_3$ din intensitatea eî anterioară, iar pentru sensațiunile musculare cu $^1/_{16}$, și pentru cele visuale cu $^1/_{100}$.

Weber a voit să găsească o lege relativ mai simplă, după care ar crește sensațiunile corespunzător cu creș-

acelaș timp asupra noastră, cea mai slabă nu se percepe, cu-toate-că ar fi de un grad suficient spre a-și face efectul, cînd ar lucra isolat. Astfel, punînd o mînă într'un vas cu apă căldicică și cealaltă într'unul cu apă mai caldă, atențiunea noastră este solicitată de aceasta din urmă.

E) Raportul calitativ dintre sensațiuni și escitațiuni.

In ce raport, de asemănare saŭ deosebire, stă sensațiunea cu escitațiunea? Să comparăm acești doi factori, pentru a răspunde la întrebare.

O escitațiune acustică, după cum se știe, e formată din un număr oare-care de vibrațiuni eterice pe secundă, avînd o amplitudine determinată. Intru cît se aseamănă ea, prin urmare, cu sensațiunea auditivă, cu sunetul, care se produce și se simte în conștiința noastră, atunci cînd acea escitațiune vine de atinge nervul acustic?

Asemenea în ce privește sensațiunile visuale. Să comparăm aceea ce vedem noi ca coloare *roșie*, cu aceea ce se zice că 'i corespunde în afară, ca escitațiune, adică 450 bilioane vibrațiuni pe secundă ale unei undulațiuni de o lungime de 6878 din m.m. Se aseamănă acestea între ele? Nici-de-cum. Sensațiunile nu sunt, prin urmare, niște *cópii* ale escitațiunilor, ba nu se aseamănă de loc cu acestea. Dacă în afară din noi, ca escitațiune, nu se constată decît mișcări, care vin de ating simțurile noastre, aceste felurite mișcări obiective nu se aseamănă în nimic cu productul psihic ce le corespunde în noi, cu sensațiunile. După cum sunetul ce iese din o coardă de vioară nu se aseamănă nici cu arcușul nici cu coarda, din atingerea cărora și-a luat naștere, tot așa diferitele sensațiuni, resultate din atingerea organismului nostru cu lumea din afară, nu se aseamănă nici cu modificările materiale provocate atunci în organismul nostru, nici cu escitațiunile lumii din afară. Nervii speciali ai simțurilor esterioare sînt așa organisați că răspund în același mod fundamental la ori-ce fel de escitațiune. Nervul optic, dacă e lovit, galvanizat, etc. produce tot lumină și culoare. (*Energie specifică*).

Conclusiunea, ușor de tras de aicĭ, este că: bunioară sensațiunile de *culoare*, de *miros*, *gust*, etc., fiind producțiunĭ ale organisațiuniĭ noastre din contactul cu lucrurile, nu se află chiar *în* lucrurĭ; și că, dacă am face abstracțiune de aceste sensațiunĭ, ca fiind ale noastre, adică subiective, nu știm cum s'ar presenta obiectele esterioare, și ce s'ar mai putea cunoaște despre ele. Să se facă, la o portocală, abstracțiune de tot ce ne dau simțurile din contactul cu ea: de culoare, gust, miros, etc. Ce ar rămînea din portocală? Ce am mai putea ști și spune despre ea? Poate numaĭ atît că *există*, că *este*. Dar și de aceasta ne convingem, în cele din urmă, prin simțul muscular și tactil.

Decĭ nu știm și nu putem spune despre lucrurĭ decît aceea ce ele fac să se nască în noĭ. atuncĭ cînd vin în contact cu noĭ; adică nu știm decît resultatul raportuluĭ dintre noĭ și ele, sensațiunile noastre proprĭĭ; și acestea nu se aseamănă cu causa esterioară obiectivă, pe care n'o putem cunoaște *în sine*, adică așa cum ar fi, dacă s'ar face abstracțiune de datele simțurilor.

Această cestiune: «*ce putem ști despre lume*», cestiune numaĭ indicată aicĭ, formează una din întrebările maĭ înalte ale filosofieĭ, în special constitue problema fundamentală a *Teorieĭ cunoștinței* La deslegarea eĭ ne ajută însă, după cum văzurăm, resultatele obținute de Psihologie, relativ la raportul calitativ dintre sensațiune și escitațiune.

II

Representațiunile.

Presentațiunile saŭ sensațiunile devin *representațiunĭ* saŭ imaginĭ, cînd ne revin în conștiință fără să fie de față obiectul esterior saŭ escitațiunea ce le-a produs, ci din alte cauze. Această revenire în conștiință însemnează că datele psihice corespunzătoare presentațiunilor

nu dispar din noĭ, odată cu încetarea acțiuniĭ causelor ce le-aŭ produs, ci rămîn și se păstrează în organismul nostru psihofisic, sub o formă saŭ alta, și pot în anumite împrejurărĭ să reocupe din noŭ un loc în conștiință, adică se pot reînprospăta, reproduce.

Aceste reproduceriĭ, aceste *representațiunĭ* sînt însă maĭ slabe, n'aŭ intensitatea primitivă a presentațiunilor corespunzătoare.

Pe de altă parte, nu toate presentațiunile, venite dela toate simțurile, aŭ, în grad egal, această proprietate a reproductibilităților mintale saŭ a reviviscenței. Așa, presentațiunile *visuale* sînt cele ce se reproduc maĭ ușor și totodată maĭ esact. Cele *auditive*, vin în al doilea rînd. Cînd ne gîndim la o persoană cunoscută, ceea-ce ne vine maĭ întîĭ în minte și maĭ precis este chipul, înfățișarea esterioară, fisionimia eĭ, adecă elementul psihic de natură vizuală. Apoĭ ne vine în minte, în al doilea plan, nu așa de viŭ și precis, vocea luĭ, elementul psihic de natură auditivă.

Presentațiunile venite dela celelalte simțurĭ: cele tactile, de temperatură, musculare, etc. sînt maĭ puțin și maĭ greŭ reproductibile. Cînd ne gîndim d. e. la o portocală, coloarea și forma eĭ ne vin îndată în minte. Maĭ anevoie ne putem împrospăta cu vivacitate presentațiunile tactile ce am obținut din contactul cu portocala, precum și cele gustative și olfactice. Representațiunea vie a acestor sensațiunĭ inferioare este maĭ rară, dar nu absolut imposibilă. Cele maĭ puțin reproductibile dintre toate sensațiunile sînt cele *organice:* foamea, setea, oboseala. Cînd sîntem sătuĭ, nu ne putem reînprospăta în minte starea sufletească ce aveam atuncĭ cînd ne era foame. De aceea, poate, «sătulul nu crede la flămînd».

Dintre diferitele sensațiuni ce am încercat, cînd am luat parte la un ospăț, acelea carĭ revin maĭ anevoie, dacă revin în minte, sînt cele de sațietate cînd ne-am sculat dela masă, cele de apetit de maĭ înainte de a ne fi așezat la ospăț, gustul particular al diferitelor feluri de bucate saŭ de vinurĭ, mirosurile, temperatura. Știm, în general, că aveam saŭ nu poftă de mîncare, că ne-am săturat orĭ nu, că bucatele aŭ fost multe și bune saŭ din contră, că era cald în cameră saŭ răcoare, etc.; dar sensațiunile propriĭ, determinate și concrete, ce corespund acestor terminĭ, nu reînviază în spiritul nostru, așa cum reînviază, ca suveniri clare dela acel ospăț, bunioară, melodiile cîntate de muzică, accentul vocĭĭ unuĭ commesean, saŭ aranjamentul săleĭ, dispositiunea persoanelor, culorile costumelor, chipurile vecinilor, etc.

III

Presentațiuni și representațiuni compuse.

Percepțiunea.

Presentațiunile și representațiunile, de carĭ a fost vorba pînă aicĭ, se numesc simple, ca producte particulare și elementare ale atingerĭĭ lumiĭ esterioare cu *unul* din simțurile noastre. Astfel coloarea, sunetul, sînt producte psihice datorite fie-care *unuĭ singur* simț determinat. Causele carĭ produc însă aceste sensațiunĭ saŭ presentațiunĭ simple nu se găsesc isolate în natură, ci esperiența ni le arată totdeauna maĭ multe unite la un loc

și anume într'un număr indefinit de combinări deosebite, dînd astfel naștere la atîtea asociațiuni de presentațiuni variate: auditive, visuale, tactile, musculare, olfactice, etc. In adevăr, or-ce lucru esterior, or-ce obiect, dă naștere prin presentațiunea sa, la mai multe sensațiuni de-odată. Acele sensațiuni sînt asociate astfel încît formează o unitate, anume aceea a lucruluĭ considerat. S. e. o floare ne dă sensațiunea de coloare, de miros, de greutate, de formă, de tact, etc.; o bucată de zahar, sensațiunea de gust, culoare, temperatură, greutate, tact, formă, etc. toate unite la un loc, într'un singur tot, care este însăși corpul observat. Această sinteză de presentațiuni simple, constitue *presentațiunea compusă*, numită de Kant și *percepțiune*.

Percepțiunea, din causa ajutoruluĭ ce-ĭ vine dela asociațiunea mai multor presentațiuni simple, implică în sine cunoașterea și localizarea cauzelor obiective carĭ aŭ produs-o. Presentațiunea simplă, sensațiunea ca atare, rămine cu totul subiectivă, nu se raportează prin sine însăși la cauza eĭ. Un copil mic, cînd vede pentru prima oară lumina, nu știe de unde vine această sensațiune, n'o esteriorează și n'o atribue fie soareluĭ fie luminăriĭ saŭ lămpeĭ. Sensațiunile, în mintea luĭ, nu s'aŭ legat încă între ele pentru a forma grupurĭ corespunzătoare lucrurilor; sînt încă simple, nu compuse. Numaĭ după ce-a constatat, prin dese observațiunĭ, că acel obiect din fața luĭ (luminarea), însumează în sine, la un loc, într'o unitate, causele mai multor escitațiunĭ diferite; după-ce a văzut că acela e cauza colectivă a unor anumite sensațiunĭ de formă, greutate, culoare, temperatură *și de lumină*, numaĭ atunci învață el a atribui, atît această sensațiune de lumină cît și celelalte, unuĭ obiect determinat afară din

el, învață adică a esterioriza, a localiza, a raporta la niște cause, deci *a percepe*.

Percepțiunea presupune astfel deja formată ideea de obiecte esterioare, căci raportează fie-care presentațiune la un obiect determinat afară din noi; ea presupune, și mai general, ideea esistenței unui *ceva* deosebit de noi, deosebit de *eul* nostru și afară de noi. Numai astfel, când se naște, în urmă, o presentațiune în noi, putem s'o atribuim unui obiect determinat, constituit din sinteza mai multor sensațiuni, între care intră și cea particulară ce i se atribue prin percepțiune.

In percepțiune, ca și în sensațiune, escitațiunea obiectivă este prezentă; dar coprinsul acestei escitațiuni este simplu în sensațiune, în percepțiune însă mai mult sau mai puțin compus, conținînd pe lîngă elementul presentativ simplu, care se percepe, și unul sau mai multe elemente representative care însoțesc și fac posibil actul percepțiunii. De aceea, curentul nervos, provocat de escitațiunea esterioară în actul percepțiunii, este relativ mai voluminos și cu o traiectorie cerebrală mai amplă decît în sensațiune.

IV

Ideea Eului nostru, conștiința de sine, personalitatea.

1. Ideea ce avem de totalitatea fenomenelor psihice, produse în conștiința noastră, se numește ideea *eului* nostru; conștiința ce avem despre acest *eu*, este conștiința de sine, sentimentul personalității noastre proprii.

Copilul, la început, n'are conștiință clară despre *eul* său; chiar mai tîrdiu, el vorbește despre sine în a treia persoană: «Ionel vrea pere», în loc de «eŭ vreaŭ pere». Și după-cum nu ajungem la conștiința despre existența unei lumi afară de noi decît treptat, prin esperiența simțuluĭ muscular, tot așa și cu ideia și conștiința *eului*: și acestea se desvoltă treptat, prin esperiență, nu apar dela început în ființa noastră sufletească. Dacă ni se pare că le-am avut totdeauna, causa e că ne-am trezit cu ele deja formate și că nu putem, prin suvenire, reconștitui genesa lor; căci, înainte de al treilea an al vîrsteĭ copilărești, amintirile noastre sînt de abia fragmentare și incoherente. Decî, numaĭ în mod hipotetic ne putem închipui formarea ideiĭ despre *eŭ* și a conștiinței de sine.

Maĭ întîiŭ, chiar corpul, acest simbol esterior al *eului*, nu e dela început cunoscut în extensiunea luĭ în spațiŭ și în relațiunea părților luĭ unele cu altele. Copilul își *descopere*, s'ar putea zice, topografia și limitele corpuluĭ său. Acea inspecțiune serioasă ce face el adesea mîinilor și picioarelor n'are, poate, alt scop, și duce la acest resultat. Astfel, prin mișcărĭ, prin sensațiunĭ musculare și tactile, maĭ ales prin sentimentul de durere și plăcere isvorît din această experiență, își mărginește el în spațiŭ din ce în ce maĭ mult, maĭ precis, maĭ conștient, sfera determinată a *eului* său fisic. Cînd atinge și lovește cu mîna o parte a corpuluĭ său propriŭ, el are, pe lîngă o sensațiune musculară și tactilă, și un sentiment, — de durere, bunioară. Acest sentiment nu se produce însă cînd lovește în perna de alăturĭ. D'aicî conștiința uneĭ deosebirĭ între aceste doă obiecte, între piciorul lovit și perna lovită. Dacă își pipăie obrazul, simte sensațiunĭ atît în mîna pipăitoare cît și în obrazul pipăit; dacă

pipăie însă perna, simte numaĭ prin mînă, prin pernă nu. De aicĭ piciorul, obrazul, se arată ca fiind maĭ apropiate de el, maĭ în el, maĭ ale luĭ; perna, din contră, străină, indiferentă.

Dacă se uită la mînă și voiește s'o ducă la gură, vede că mîna se îndreptează către gură, dîndu-ĭ în acelaș timp niște sensațiunĭ particulare de mișcare; dar, dacă se uită la un portret din perete și voește ca portretul să se mișce către el, vede că acela stă indiferent: nicĭ nu vine, nicĭ nu-ĭ produce acele sensațiunĭ particulare de mișcare. D'aicĭ conștiința înstrăinăriĭ portretuluĭ și conștiința că mîna ĭĭ aparține. Și așa maĭ departe.

Prin urmare, la cîștigarea acesteĭ ideĭ contribuie și sentimentul energieĭ cheltuite, al inervațiuniĭ, de care e însoțită or-ce mișcare, precum și relațiunile de acord între mișcările corpuluĭ și voință, în opoșițiune cu alte corpurĭ, care nu se supun voinței.

Maĭ ales în *voință* rezidă baza sentimentuluĭ personalitățiĭ noastre, a conștiinței de noĭ înșine; căcĭ voința exprimă raportul individuluĭ față cu lumea, fie raport de inferioritate fie de superioritate. Ea constată și existența lumiĭ exterioare, ca forță deosebită de noĭ, prin rezistența ce face acea forță străină în contra desfășurăriĭ energieĭ noastre proprii. Această experiență, care ne dă cunoștința existenței unuĭ *ceva* afară de noĭ și deosebit de noĭ, înlesnește și formarea conștiinței de noĭ înșine. Căcĭ aceste doă cunoștințe se condiționează și se presupun una pe alta. Cu cît ne deosebim pe noĭ din ceea ce nu este noĭ, cu atît cunoaștem maĭ bine amîndoă aceste părțĭ ale *tótuluĭ*, care se compune din persoana noastră plus restul lumiĭ, saŭ, maĭ scurt, din *eŭ* și *non-eŭ*.

2) *Unitatea și identitatea personalității.* Faptele psi-

hice trecute și presente, or-cît ar fi de deosebite între ele, aŭ o calitate comună: conștiința că aŭ fost saŭ sînt *ale noastre*, că s'aŭ petrecut și se petrec în noĭ. Deși, din copilărie pînă la bătrînețe, încercăm multe schimbărĭ, ne rămîne ceva constant și permanent: conștiința de noĭ, a personalității noastre, conștiința că *tot noĭ* sîntem acea persoană care a trecut prin atîtea schimbărĭ, și că acele diferite faze ne aparțin *tot noă*. Se află deci în noĭ *un fir* care leagă între ele diferitele fenomene ale vieții sufletești, dîndu-le o unitate, constituind *permanența* și *identitatea* personalității noastre.

Ce formează această *identitate*, care estinde *eul* nostru, ca *unul* și *acelaș*, asupra întregeĭ serĭ de fapte psihice atît de deosebite între ele, și pe baza căreia ne simțim responsabilĭ de ele?

Diferitele stărĭ de conștiință nu apar în vid, cînd se produc în noĭ; și cele d'întîĭ date de experiențe tot găsesc un fond psihic deja existent: găsesc acel concert psihic surd al sensațiunilor organice, născute odată cu începerea funcțiunilor fisiologice, deci cu viața, și astfel se leagă, se împletesc cu acestea. Constanța și permanența moduluĭ d'a fi și d'a funcționa ale diferitelor organe fisiologice, iată condițiunea primă, cea maĭ esențială, a constanțeĭ și permanențeĭ *eluĭ*.

O alterare parțială maĭ durabilă a unuĭ organ, aduce cu sine o alterare în natura individuluĭ și în ideea luĭ despre sine. Așa, o alterare a simțuluĭ muscular, deci a sensațiunilor corespunzătoare, face să se creadă omul cînd ușor ca fulgul, cînd greŭ ca plumbul (Griesinger), saŭ c'un volum colosal orĭ foarte mic. *Anestesia cutanee* (lipsa de sensibilitate a pieleĭ), îl face să se creadă de sticlă, de piatră, de lemn. Poetul Nicoleanu era convins,

în starea luĭ de alienațiune, că are un gît de lemn, pe care doria să-l taie. Un soldat, în urma lupteĭ dela Austerlitz, se credea chiar mort: cînd vorbia de corpul luĭ, vorbia ca de un cadavru. Alțiĭ cred că n'aŭ stomac, n'aŭ intestine, se simt goĭ în lăuntrul lor, din causa alterăriĭ moduluĭ d'a fi al acelor organe.

Dacă se face o alterare maĭ generală și permanentă resultă o alienațiune definitivă a *eului;* individul se crede că este cu totul altul: nu ține minte nimic din faza luĭ de maĭ înainte.

Se întîmplă să se producă și alterăriĭ maĭ generale, dar nu permanente, ci trecătoare. Atunciĭ și conștiința personalității se perde saŭ se schimbă pentru un timp determinat. Dacă se întoarce organismul la starea luĭ anterioară, revine și conștiința vechiĭ personalități. Astfel se găsesc cazuriĭ de oameniĭ cariĭ aŭ doă saŭ treĭ personalități, din causa atîtor schimbăriĭ deosebite săvîrșite în starea lor organică. In fie-care stare organică deosebită individul se crede un alt om, care nu cunoaște, nicĭ n'a auzit vorbindu-se de cellalt. Aceste cazuriĭ sînt cunoscute sub numele de *dublă conștiință* și de *alternanța personalității.*

V

Asociațiunea stărilor de conștiință.

1. Diferitele stăriĭ de conștiință nu staŭ izolate, fără relațiuni între ele, ci se asociază formînd grupuriĭ, cariĭ la rîndul lor asemenea se pot asocia, încît să formeze un lanț maĭ lung și o rețea de fenomene sufletești. Doă

saŭ maĭ multe stărĭ de conștiință *a*, *b*, *c*... se zice că sînt asociate între ele atuncĭ, cînd una singură din ele, *a*, revenind în conștiință, trage după sine și pe celelalte *b*, *c*... Ele par a fi legate într'un lanț, astfel că e destul să apară printr'o împrejurare saŭ alta un singur inel pentru ca întreg lanțul să se desfășure cu toate elementele psihice ce-l compun.

La legea asociațiunii nu se supun numaĭ ideile, representațiunile, saŭ, maĭ în general, numaĭ fenomenele intelectuale; ci toate fenomenele psihice. Nu se asociază decĭ numaĭ ideĭ cu ideĭ, ci ideĭ cu sentimente, sentimente cu sentimente, sentimente cu voliținnĭ, voliținnĭ cu voluțiunĭ, în tot felul de combinărĭ, pînă la cele maĭ complexe. De aceea denumirea de *asociațiune* de *ideĭ*, dată în genere acesteĭ legĭ psihice, este prea restrînsă; cea de *asociațiune de stărĭ de conștiință* e maĭ potrivită.

2. **Legea saŭ condițiunile asociațiunii stărilor de conștiință.** Doă saŭ maĭ multe stărĭ de conștiință *a*, *b*, *c*... se asociază între ele cînd se întîlnesc în conștiință, adică atuncĭ cînd se produc saŭ simultan (d'odată) saŭ inmediat una după alta, așa încît se ating în succesiune. Prin urmare, din acest punct de vedere, avem doă feluri de asociațiunĭ.

a) *Asociațiunĭ de simultaneitate.* Cînd merge cine-va la teatru și aude pe un actor declamînd, spiritul săŭ e isbit d'odată: de vorbele, de timbrul glasuluĭ, de atitudinea corpuluĭ, de mișcările mîinilor, de expresiunea figureĭ actoruluĭ, care joacă întrebuințând d'odată toate aceste mijloace. Sgomotul pașilor luĭ, costumul luĭ, decorul sceneĭ, atitudinea partenaruluĭ, șopta unuĭ vecin neatent, lumina rampeĭ, mirosul gazuluĭ și parfumul spectatorilor; sensațiunea noastră de jenă în stal orĭ de căl-

dură, de sete orĭ de oboseală, etc., se maĭ pot adăoga la acelea, formînd toate la un loc un complex de stărĭ psihice, ce aŭ pătruns în sufletul nostru aproape în acelaș timp, și decĭ se leagă între ele într'o asociațiune de simultaneitate.

b) *Asociațiunĭ de succesiune.* Exemplu: literile alfabetuluĭ, ziua și noaptea, zilele unele după altele cu numirile lor, șirul sunetelor unuĭ cîntec, cuvintele uneĭ poesiĭ, etc., se asociază între ele prin succesiune, urmînd unele după altele în efectul lor asupra spiritului nostru.

Cele d'întîĭ maĭ iaŭ numirea și de asociațiunĭ prin *contiguitate în spațiŭ*, cele de al doilea de asociațiunĭ prin *contiguitate în timp*, pentru-că, de regulă, doă saŭ maĭ multe stărĭ de conștiință atunci se presintă simultan în suflet, cînd vin dela escitațiunĭ de o natură extinsă în spațiŭ. Așa, bunioară, prezentațiunile de culoare, formă, miros, gust, vin în acelaș timp dela o portocală care e un corp estins în spațiŭ, decĭ se pot asocia numaĭ prin contiguitate în spațiŭ; pe cînd, din contră, sunetele (ca și mirosurile), nefiind estinse de spiritul nostru în spațiŭ, se asociază prin succesiune, ca o *melodie*; iar, în o *armonie*, ele se zic asociate prin simultaneitate, pentru-că maĭ multe sunete se aud de-odată, vin în acelaș timp în conștiință.

O asociațiune e cu atît maĭ puternică cu cît elementele ce o compun s'aŭ repetat de maĭ multe orĭ în aceeașĭ ordine, în acelaș raport unele către altele, fie raport de simultaneitate, fie de succesiune.

3. **Asociațiunĭ simple.** Cînd se asociază între ele representațiunĭ simple, avem asociațiunĭ simple. Pe acestea le vom deosebi în doă categorĭ, după-cum se compun

din elemente similare saŭ omogene, orĭ disimilare saŭ eterogene, adică după-cum se compun din elemente datorite aceluiaș simț saŭ la simțurĭ deosebite.

Exemple de asociațiunĭ:

1. *Similare saŭ omogene*: cîte-va acorduri saŭ sunete din o melodie ne aduc aminte de seria întreagă de acorduri și de sunete ce compun melodia; decĭ avem o asociațiune de representațiunĭ auditive. In imaginea mintală a unuĭ curcubeŭ avem legătura de succesiune saŭ ordine a diferitelor culorĭ, așa că una din acestea trage după sine, în conștiință, pe celelalte; decĭ asociațiune de reprezentațiunĭ visuale. La danț, la deprinderile tehnice manuale, avem asemenea o asociațiune de mișcărĭ, astfel că una din ele producîndu-se provoacă venirea celorlalte. Această reproducere poate ajunge la repeziciunea unor mișcărĭ mecanice, instinctive; atuncĭ asociațiunea s'a ridicat la cel maĭ înalt grad de intensitate.

In general, acele elemente psihice se asociază între ele maĭ puțin, carĭ sînt maĭ neproductibile, și acelea maĭ puternic carĭ sînt maĭ reproductibile. Sînt rare persoanele, carĭ să poată lega maĭ multe elemente olfactice, gustative, tactile așa în-cît unul din ele să aducă după sine pe celelalte în conștiință, es.: gustul unuĭ fel de bucate să aducă aminte gusturile celorlalte feluri ce s'aŭ succedat la un banchet. *Una* din causele acesteĭ inaptitudinĭ relative este și lipsa de repetițiunĭ suficiente ale aceleiași succesiunĭ.

2) *Asociațiunĭ disimilare saŭ eterogene*:

a) Asociațiunĭ de reprezentațiunĭ *vizuale* cu *auditive*: cînd văd o persoană cunoscută mĭ-aduc aminte de vocea eĭ, saŭ, și maĭ obișnuit, cînd îĭ aud vocea îmĭ închipuĭ îndată fizionomia sa. Ex.: bate cine va la ușă, în-

trebăm: «cine e?» și ni se respunde: «eŭ». Din acest *eŭ* n'am putea ști *cine e*, dacă n'am recunoaște vocea, care ne redeșteaptă în spirit, prin asociațiune, imaginea întreagă a celuĭ ce voește să intre.

b) *Vizuale* cu *musculare*: Cînd învățăm a scrie or a cînta la piano, uitîndu-ne pe caligrafie orĭ pe note, facem niște mișcărĭ privind anumite semne, prin urmare stabilim o asociațiune de presentațiunĭ vizuale cu presentațiunĭ musculare. Soldatul care, văzînd tresa generaluluĭ, stă pe loc fără să se maĭ gîndească, și ridică mîna la chipiŭ, chiar fără să vrea, face aceasta pe baza uneĭ strînse asociațiunĭ dintre anumite elemente vizuale și musculare saŭ de mișcare.

c) *Visuale* cu *gustative* și *olfactice*: cînd văd o floare îmĭ închipuĭ și mirosul eĭ; cînd văd o lămîie îmĭ aduc aminte de gustul eĭ. Și vice versa: mirosul uneĭ florĭ cunoscute îmĭ deșteaptă în minte culoarea și forma eĭ.

d) *Auditive* cu *musculare*: militarĭĭ, cînd fac diferite mișcărĭ după comandă, stabilesc asociațiunĭ între elemente auditive și musculare. Acelaș lucru se vede și la animale: dresarea lor la aceasta se reduce. Cînd un cal de la cavalerie execută, după sunetul trîmbițeĭ, diferite figurĭ de manegiŭ, fără să maĭ fie condus de cavaler, aceasta se explică prin fixarea legătureĭ dintre sunet și mișcare, așa că cel d'întîĭ trage pe al doilea element după sine în mod mecanic. Multe anecdote comice populare relative la urmările acestuĭ fel de asociațiunĭ pot servi de ilustrațiune aicĭ.

e) *Auditive* cu *olfactice* și *gustative*: aud pe un copil cronțănind un măr și îndată îmĭ vine în minte mirosul și gustul mărului.

4. **Asociațiunĭ compuse.** După cum se asociază între

ele elementele psihice *simple*, tot așa se asociază între ele grupurile de elemente simple formînd asociațiuni *compuse*. Astfel se asociază în minte *diferitele* obiecte ce compun mobilierul unei camere, în diferitele lor raporturi de spațiu, adecă de posițiunile unele către altele, de depărtare, de direcțiune, de situațiune, așa încît, aducîndu ne aminte de unul din ele, ne aducem aminte fără voie de celelalte, de întreaga înfățișare a camerei, și așa mai departe. După cum se formează astfel de asociațiuni prin contiguitate în spațiu tot așa se formează asociațiuni compuse prin contiguitate în timp, d. e. cele formate din faptele unui om, din evenimentele istorice, din diferitele timpuri ale anului, din diferitele scene ale unei drame, etc.

5. **Asociațiuni de representațiuni și sentimente.** Atît representațiunile simple cît și cele compuse se pot asocia cu sentimente de plăcere ori neplăcere, așa încît venindu-ne în minte acelea să se producă în noi și cele din urmă. Culoarea neagră, întîlnindu-se adesea la doliu, s'a asociat cu durerea, ca un semn al acesteia, încît ne aduce aminte de jale, de întristare și ne predispune către acest sentiment. Cea albă din contră. Dacă cine-va a suferit neplăceri, chiar isvorite din alte cause, pe timpul cînd obișnuia, bunioară, a'și imparfuma hainele cu Ylang-Ylang, mirosul acestui parfum îi amintește suferințele și îi devine chiar antipatic.

Multe simpatii și antipatii provin și se explică prin aceaste cauză. De ce ne place să revedem locurile pe unde am petrecut copilăria? de ce portretul unui amic mort ne emoționează? de ce un semn regăsit într'o carte ne pornește inima către melancolie saŭ bucurie? Cauza e că aceste lucruri s'aŭ legat în spiritul nostru de niște

sentimente, pe cari le reînviază, trăgîndu-le după sine, pe temeiul acestei asociațiuni. O casă, de o construcțiune neînsemnată, de un stil comun, pe lîngă care unul trece indiferent, face să bată inima altuia, care o numește «casa părintească». Romînul, cînd întîlnesce, din întîmplare, în țări străine, portul național saŭ căciula unuĭ «curcan», tresare de surpriză plăcută. Elementele vizuale, ce alcătuesc înfățișarea lor, nu sînt libere și goale ca în mintea străinuluĭ, ci încărcate de chourĭ emoționale, carĭ se redeșteaptă la presentarea acelora.

Tot așa pentru elementele auditive. O melodie deșteaptă adesea plăcerĭ saŭ neplăcerĭ, nu numaĭ direct prin calitățile eĭ musicale, ci și indirect, din causă că s'a asociat în experiența noastră cu aceste diferite sentimente. Dacă cine-va aude un cîntec în momente de întristare, orĭ-decîte orĭ se întîmplă să'l maĭ auză se întristează. Cine-va aude o melodie cîntată de o persoană antipatică și se poate ca acea melodie să-ĭ devie nesuferită, nu pentru că e urîtă în sine, ci pentru că-ĭ deșteaptă în minte fisionomia persoaneĭ antipatice de care a fost cîntată.

5. **Soarta unor elemente de asociațiune.** Une-orĭ, din doă saŭ maĭ multe elemente de asociațiune, se întîmplă că unul se întunecă în conștiință, dispare din ea saŭ devine inconștient, relativ se uită. Un exemplu tipic avem în cazul avaruluĭ. Omul, cînd strînge banĭ, îĭ strînge cu convingerea că sunt bunĭ pentru îmbunătățirea traiuluĭ, pentru o viață maĭ comodă; astfel că de ideia banilor se asociază ideia unor stărĭ de conștiință plăcute. In unele spirite însă, cu timpul, începe să se uite acest scop: viața comodă, — și plăcerea ce venia din așteptarea eĭ se transferă asupra banilor. Omul adună atuncĭ

banĭ pentru banĭ, fără să se maĭ gîndească la scopul pentru care voia să ĭ întrebuințeze.

Alte-orĭ, diferite elemente psihice se combină împreună așa, încît par a da naștere unor fapte de conștiință ce nu se aseamănă cu nicĭ-unul din elementele asociate; adică aceste elemente par a se contopi, combinîndu-se în mod *himic* și producînd din contopirea lor alte stărĭ de conștiință nouă. Astfel pare a fi casul în producerea ideiĭ de spațiŭ. După-cum din combinarea oxigenuluĭ cu hidrogenul resultă apa, care nu se aseamănă cu nicĭ-unul din elementele sale componente, tot așa și ideea de spațiŭ ar resulta din combinarea unor elemente psihice carĭ nu se aseamănă de-loc cu dînsa. In adevăr, stările de conștiință, din asociațiunea cărora se naște ideea de spațiŭ, precum: sensațiunile musculare, tactile, etc. ca or-ce fenomen psihic, nu aŭ calitatea de a fi *estinse* în spațiŭ; așa că, dacă ele daŭ prin asociațiunea lor naștere la ideea de spațiŭ, aceasta ar fi un exemplu de o asociațiune asemănabilă cu o combinațiune himică de elemente psihice.

VI

Apercepțiunea.

Apercepțiunea este operațiunea intelectuală, prin care se ia și se asimilează nouĭ fenomene psihice (presentațiunĭ saŭ representațiunĭ) în organismul deja existent al sufletuluĭ. Această prindere și asimilare se face de coprinsul de ideĭ cîștigat pînă atuncĭ prin esperiență, și pe

care îl vom numi scurt: «organul intelectual aperceptiv» saŭ numaĭ *organul aperceptiv.*

Fenomenul apercepțiuniĭ se poate înțelege ușor prin analogia luĭ cu asimilațiunea fisiologică, prin care fie-care parte anatomică, nerviĭ, mușchiĭ, oasele, extrag și îșĭ asimilează din materiile nutritive aceea-ce se potrivește maĭ bine cu substanța lor. Tot astfel o escitațiune exterioară, o experiență nouă, se primește de individ, transformîndu-se după spiritul în care pătrunde.

Spiritul fie-căruĭ individ estrage și reține din escitațiunile mediuluĭ esterior aceea-ce convine natureĭ și puteriĭ sale. Diferite persoane, cu diferite specialităț și preocupațiunĭ intelectuale, puș în fața aceleiașĭ scene naturale, aceluiașĭ fenomen, vor remarca părț diferite, după carĭ apoĭ vor caracteriza întreaga scenă, întregul fenomen. Astfel s. e. un naturalist, un agronom, și un artist vor nota caractere diferite din acelaș peisagiŭ natural, adică îl vor apercepe fie-care după spiritul săŭ. Primul va vedea plantele cu ochiul omuluĭ de știință, căutînd a le clasifica, a le determina locul ce ocupă în regnul vegetal, a constata varietățile și a le explica prin influența mediuluĭ, etc. Agronomul va observa natura pămîntuluĭ, aptitudinea luĭ pentru producțiune, pentru creșterea și înmulțirea unor anumite genurĭ de plante necesare la nutriținea oamenilor saŭ animalelor, etc. Artistul va considera armonia formelor și a culorilor. Acesta va căuta frumosul, pe cînd cel d'întiiŭ, naturalistul, căuta adevărul, iar agronomul utilul. Acelaș spectacol, trecînd prin aceste treĭ encefale, va lăsa treĭ resultate psihice deosebite, după natura ideilor ce posedă fie-care din eĭ, ideĭ pe carĭ escitațiunea actuală le deșteaptă și cu carĭ se asimilează.

Fie-care om estrage, prin urmare, din natură aceea ce încadrează mai bine cu spiritul și interesele lui; vede și apercepe lucrurile și oamenii după organul său intelectual. Nu ochiul vede, ci spiritul vede prin ochiu, și adesea nu vede decît ideile sale proprii saŭ numai ceea ce le corespunde. Uneori acest proces al apercepțiuneĭ dă naștere chiar la ilusiuni grosiere. Așa Don Quijotte, avînd spiritul plin de ideĭ și de representațiuni relative la viața cavalerească, la luptele cu uriașii și cu monștriĭ, adesea credea că vede împrejurul său aceste lucruri; excitațiunile exterioare, trecînd prin spiritul luĭ, se transformaŭ în ideile și imaginile de carĭ acesta era preocupat, așa încît o simplă moară de vînt era luată drept un uriaș și o turmă de oĭ drept o armată de spirite rele. El interpreta, prin urmare, diferitele escitațiuni conform organuluĭ său sufletesc.

Felul și bogăția coprinsuluĭ de impresiuni, de percepțiuni și de ideĭ ale unuĭ individ atîrnă nu atît de *felul și mulțimea escitațiunilor*, în împrejurimea cărora se află, cît *de avuția și natura vieții sale interne*, de mulțimea și întinderea ideilor și cunoștințelor lor, de sistematizarea și ordinea lor, cu un cuvînt: de *organul apercepțiv*, cîștigat prin studiu și esperiență.

Instrucțiunea și esercițiul spirituluĭ aŭ în mare parte de scop și de efect a procura individuluĭ un organ intelectual de apercepțiune; căcĭ știința dă formule, dă legĭ, prin carĭ se esplică, se interpretează fenomenele din natură, legĭ și formule la carĭ se reduc casurile particulare întîmpinate în experiență. Așa, Psihologia pregătește spiritul a apercepe o mulțime de întîmplărĭ ale vieței sufletești, multe simpatiĭ și antipatiĭ, ca niște exemplare ale asociațiuneĭ stărilor de conștiință (vezĭ cap. prece-

dent); Fisica a vedea în fenomenele căderiĭ corpurilor, al curgeriĭ rîurilor, al greutățiĭ, al plutireĭ, etc. cazurĭ particulare ale gravitațiuniĭ universale. Legea asociațiuniĭ stărilor de conștiință, și a gravitațiuniĭ universale, introduse prin instrucțiune în spirit, servesc astfel de organ aperceptiv intelectual, prin care se iaŭ și se asimilează niște fenomene din natură, ce rămîn saŭ neobservate saŭ cu totul altfel interpretate, apercepute, de către spiritele lipsite de cunoștința acelor legĭ.

VII

Atenţiunea.

Atențiunea este acea stare de mișcare a spiritului nostru, în care organul intelectual aperceptiv e gata a intra în acțiune spre a apercepe nouĭ elemente sufletești. In cazul contrar avem distracțiunea.

Atențiunea este de doă feluri: *voluntară* saŭ intenționată și *involuntară* saŭ spontană.

Atențiunea voluntară se naște dintr'un interes maĭ durabil, e recomandată de inteligență, de rațiune, și susținută de puterea voințeĭ noastre libere.

Atențiunea involuntară se naște și se desvoltă sub influența unuĭ interes actual, uneĭ plăcerĭ saŭ durerĭ prezente.

Prima se găsește maĭ mult la omul matur și în general la ființele ce se află pe o treaptă de desvoltare intelectuală maĭ înaintată, carĭ pot vedea maĭ departe în viitor și pot în mod liber să-șĭ încordeze spiritul la mijloacele necesare pentru obținerea unuĭ rezultat dorit,

chiar cînd acele mijloace nu le inspiră prin ele însele în prezent plăcere, și chiar cînd acel scop ar fi depărtat, nu s'ar realiza îndată.

Atențiunea involuntară se vede mai mult la copiĭ și în general la aceia carĭ staŭ pe o treaptă de desvoltare sufletească mai inferioară, și nu pot vedea mai departe de momentul prezent saŭ de un cerc restrîns împrejurul acestuĭ moment. Se știe cît de greŭ se fixează atențiunea copiilor. Trebue să le presinte cine-va lucruri carĭ să le facă chiar atuncĭ, în present, plăcere (saŭ neplăcere), daca voește să le atragă spiritul. A le da saŭ a le spune lucruri carĭ le vor face plăcere saŭ le vor folosi *în viitor*, și a voi să li se deștepte atențiunea numaĭ pe această considerațiune, ar fi o încercare zadarnică.

Ambele atențiunĭ se deșteaptă și se determină de *interesul* nostru, adică de raportul ce are, față cu viața noastră, fie în prezent fie în viitor, obiectul asupra căruia sîntem atenți; tot ce ne interesează, ne atrage. Felul de ideĭ saŭ de lucruri, carĭ atrag atențiunea, variază după organul aperceptiv al cuiva. Sîntem atenți la aceea-ce se aseamănă cu coprinsul de ideĭ al spiritului nostru, pentru-că le putem apercepe, saŭ la ceea-ce răspunde la trebuințele natureĭ noastre. In primul caz lucrurile ne inspiră un interes teoretic, intelectual, în al doilea unul practic ; așa că putem considera cestiunile saŭ subiectele ce captivează atențiunea cuĭ-va ca un criteriŭ al feluluĭ săŭ de spirit, al dispositiunii sufletești și al natureĭ luĭ morale.

Atențiunea nu poate fi împărțită în doă direcțiunĭ, pentru-că spiritul nu poate face de-odată doă acte deosebite cu o egală intensitate de conștiință. Cine este d. e. atent mai mult la stilul și forma uneĭ scrieri saŭ

unuĭ discurs, perde în parte din vedere fondul, coprinsul; și vice-versa.

Atențiunea este expusă la oboseală, care vine maĭ curînd saŭ maĭ tîrziŭ: 1) după gradul și timpul de concentrare al atențiuneĭ, și 2) după natura subiectelor saŭ cestiunilor carĭ ne ocupă spiritul.

Cînd meditĕm și voim să urmărim un șir de ideĭ anumite, ne găsim în luptă cu tendința naturală a mințiĭ de a merge în direcțiunea curentuluĭ provocat, saŭ *de asociațiunile de ideĭ* saŭ *de escitațiunile esterioare*. In această luptă se pune voință, încordare, cheltuială de energie, care se face din fondul limitat al forțeĭ nervoase, și cu cît ține maĭ mult saŭ este maĭ intensă, cu atît consumă maĭ mult și aduce spiritul în neputință de a maĭ apercepe, de a maĭ fi atent voluntar.

Voim să înțelegem, bunioară probele, relative la *rotunzimea pămîntuluĭ*. Pe cînd ne gîndim, se pot întîmpla în meditațiunea noastră devieriĭ saŭ distragerĭ cam de felul următor. In grupul de ideĭ coprinse în «pămîntul e rotund», ideea de *rotund* maĭ poate fi legată în spiritul nostru și cu cea de *măr*, care ne vine în minte, fără să fie nevoe de ea. Repede ca fulgerul și fără să prindem de veste, ideea mărului poate să aducă după sine pe aceea a uneĭ grădiniĭ unde am văzut și gustat mere plăcute și frumoase. După ideea grădineĭ năvălește un convoiŭ de stărĭ sufletești: «Ce grădină plină de umbră... și banca de sub nucul uriaș al căruĭ stufiș verde acoperea cu o prietenească răcoare discuțiunea dintre noĭ și amicul nostru relativ la causele ftisieĭ.... Era vorba de microbĭ, de.... etc.» — Odată ne observăm că ne gîndim la alt-ceva, nu la problema noastră. Cum rămîne cu rotunzimea pămîntuluĭ?

Revenim la meditațiunea noastră. Dar afară trece pe stradă o trăsură, făcînd să se audă zăngănitul sgomotos al clopotelor dela gîtul cailor. Spiritul primește un nou impuls de distracție. «Trebue să fie un proprietar de țară ce vine la tîrg. Ce praf o fi pe fața lui, pe barba, pe hainele lui. N'a ploat de mult, ce zăpușeală! Mai bine iarna.... Sunetul clopoțeilor se aude mai plăcut la sanie. Cînd am fost cu sania la țară, odată, însoțit de cutare.... etc.» Din nou ne surprindem cu spiritul aiurea și ne zicem cu hotărîre: «Dar să vedem pentru-ce pămîntul este rotund?»

Cu astfel de solicitări ale curentului asociațiunii de idei, deslegat în cazul întîi tot de o ideie, în al doilea de o escitațiune actuală, trebue să luptăm ca să putem ținea spiritul în urmărirea unei ordini de idei hotărîte. Inteligența, deprinsă cu această cîrmuire voluntară, cu această alegere (selecțiune) rațională a ideilor în vederea unui scop anumit, se numește o inteligență *disciplinată*, stăpînă pe sine.

Să se observe în conversațiunile familiare, unde nu se caută de ordinar a se ajunge la un resultat, ca în discuțiunile științifice: ce deosebire între subiectul care a servit ca punt de plecare și între cele cari au urmat! Incepem a vorbi despre plecarea la băi, și, pe nesimțite, «din vorbă în vorbă», ne pomenim apoi discutînd despre desvoltarea simțului culorilor, despre posibilitatea vieței în alte corpuri cerești, despre revoluția de la 48, etc. Asociațiunea de idei domnește atunci aproape singură, nestăpînită de voință în vederea unei ținte de atins prin cugetare.

Cu cît subiectele ce ocupă spiritul sînt mai abstracte, cu atît obosesc mai repede atențiunea. Cine-va poate

asculta saŭ ceti oare întregĭ poveștĭ ușoare, în care imaginațiunea joacă rolul principal; saŭ poate petrece oare întregĭ în contemplarea obiectelor concrete din natură, în găsirea de asemănărĭ saŭ deosibirĭ dintre ele, în descrierea, clasificarea lor. Dar maĭ puțin timp se poate întrebuința, fără a obosi, în cetirea unor teoriĭ științifice maĭ generale și abstracte, maĭ ales cînd acestea nu sînt precedate saŭ însoțite de fapte, de exemple.

Atențiunea nu se poate restrînge mult timp, în mod esclusiv și absolut asupra unuĭ singur obiect și uneĭ singure ideĭ *(monoideism);* căcĭ simțurile, precum maĭ cu seamă simțul auzuluĭ, tactuluĭ, mirosuluĭ, tot primesc escitațiunĭ din lumea exterioară, și adesea acestea slăbesc, dacă nu întrerup, prin forța lor, curentul ținut și condus de atențiune.

VIII

Conștient și inconștient.

Conștiința, identică cu apercepțiunea internă, este acea proprietate a stărilor sufletești prin care ele își fac cunoscută immediat existența și prezența lor. Mulțămită eĭ știm ceea-ce se petrece în noĭ. Ea este o stare în care elementele psihice apar și rămîn cît-va timp, din care apoĭ ies și dispar, pentru a intra în inconștient, de unde iarăși se întorc în lumina conștiinței, în anumite condițiunĭ.

Conștiința însă, strict vorbind, nu se poate nicĭ defini nicĭ explica, adică nu se poate reduce la ceva maĭ cu-

noscut. Numaĭ esperiența ne dă o idee de existența și natura eĭ. Esperiența ne arată asemenea condițiunile în carĭ elementele psihice trec din conștient în inconștient și vice-versa.

Există oare ideĭ inconștiente?

Sînt fapte carĭ ne silesc să admitem hipotetic esistența lor.

Știm foarte bine unele lucrurĭ; dar cîte-odată nu ni le putem aduce aminte. Unde sînt? Ce s'aŭ făcut? Aŭ dispărut din noĭ? și pentru totdeauna? Nu, căcĭ acele elemente psihice revin în conștiință. De unde? Le aveam de sigur păstrate în noĭ fără a le vedea, adică, maĭ scurt, inconștient.

Afară de aceasta, inconștientul își trădă existența prin influența ce produce asupra conștientuluĭ. Aceasta se vede, s. e. în cazul cînd într'un muzeŭ saŭ într'o expoziție de arte ne simțim în stare a clasifica diferitele opere de artă atribuindu-le autorilor lor, fără să ne putem aduce aminte, cu toate acestea, în mod precis, de lucrările acelor artiștĭ. In adevăr, în acest caz constatăm *asemănarea* dintre ceva present (opera de artă din muzeŭ saŭ expoziție) și ceva inconscient (urmele lăsate în spirit de celelalte opere ale aceluiaș artist), saŭ dintre o presentațiune conscientă și o representațiune inconscientă (a celorlalte opere ale artistuluĭ). Asemenea cînd ni se citește o poesie noă saŭ necunoscută de noĭ și gîcim autorul eĭ, fără să fim în stare totuș a recita o poesie în întregul săŭ de acel poet. Comparațiunea s'a făcut între ceva prezent — poesia citată — și un factor inconscient.

Și conștientul are influență asupra inconștientuluĭ. Astfel, s. e. voim să ne aducem aminte ceva, un nume, și

după cît-va timp, atunci poate cînd nici nu ne mai gîndim la el și nu-l mai căutăm, ne revine de-odată în minte. Această aducere în conștiință a lucrului căutat pare a fi resultat din îndeplinirea unei porunci date de conștient inconștientului.

Intre inconștient și conștient se mai găsesc și *grade intermediare*. Ședem la masă și lucrăm. Problema ce ne ocupă spiritul e în deplina lumină a conștiinței; datele, ce nu putem rechema în minte atunci, sînt în întunericul inconștientului. Dar, în același timp, mîna ce ține condeiul, și îl duce dela hîrtie la călămări și îndărăt, cotul rezemat de masă, cîte o mișcare de nerăbdare, de mulțămire saŭ de jenă a picioarelor, cărțile de pe masă, portretul din perete, tic-tacul ceasorniculuĭ, lătratul unuĭ cîne în curte, duruitul unei trăsuri pe stradă, — sînt causele atîtor percepțiuni de diferite grade de conștiință.

Diferința deci între conștient și inconștient nu e absolută și se pot stabili grade de conștiință. Un fapt psihic este foarte conștient atunci, cînd atențiunea e încordată asupra luĭ; celelalte sînt mai puțin conștiente, semi-conștiente și inconștiente. Avem astfel un *punct* de *privire* al spiritului, totdeauna foarte conștient, și în jurul acestuia, un *cîmp* de privire, în care diferitele părți sînt cu atît mai puțin conștiente cu cît se depărtează de acela.

IX

Despre Memorie.

1. Memoria este proprietatea spiritului, în virtutea căreia datele esperienței noastre, diferitele fenomene psi-

hice, cîștigate fie prin observațiunea internă fie prin cea externă, *se păstrează* în noĭ, *se reproduc* în conștiință și *se recunosc*, adică revin cu caracterul determinat al unor fapte de experiență anterioară, iar nu de experiență actuală. Prin urmare, se disting în memorie treĭ acte deosebite și anume:

1. Păstrarea,
2. Reproducerea și
3. Recunoașterea faptelor psihice.

In ordinea expusă, un act presupune pe cel anterior saŭ pe cele anterioare, dar nu și vice-versa. Așa reproducerea presupune păstrarea, și recunoașterea presupune păstrarea și reproducerea; dar păstrarea poate să se facă fără ca prin aceasta să fie asigurate și să-ĭ urmeze și celelalte două acte. Se pot păstra fapte psihice fără ca ele să se reproducă; rămîn inconștiente; și se pot păstra și reproduce fără să fie recunoscute, adică fără să fie însoțite de conștiința clară că aŭ maĭ fost odată în sufletul nostru. De această natură este bunioară cazul unuĭ poet englez (Wycherley, sec. 17-lea), care avea o memorie foarte puternică în ceea-ce privește păstrarea și reproducerea, dar foarte slabă în ce privește al treilea act, recunoașterea. Dacă citea saŭ i se citea d. e. o poesie, a doua zi se scula cu mintea plină de imaginĭ frumoase carĭ se coordonaŭ sub condeiul săŭ în forma uneĭ poeziĭ inspirate. Dar acea improvizare nu era adesea decît tocmaĭ poezia pe care o citise cu o zi maĭ înainte.

1. Condițiunile păstrăriĭ. *Diferințele în aptitudinea memorieĭ.* Păstrarea e determinată de următoarele condițiunĭ:

a) Interesul ce s'a pus pe un fapt în cunoașterea luĭ;
b) starea de libertate a spiritului în momentul escitațiuniĭ;

c) repetițiunea faptuluĭ de experiență ; d) legătura în care el stă cu celelalte date ale experienței.

a) Cu cît ceva ne-a interesat maĭ mult, adică a fost pus în relațiune maĭ directă, clară și neîndoioasă cu viața, cu fericirea noastră, cu atît ni se imprimă maĭ mult în minte. Tot ce ne-a făcut saŭ ne-a promis, prin existența saŭ acțiunea luĭ, o plăcere saŭ o durere mare, se ține mult timp minte. Interesul se explică de multe orĭ prin specialitatea profesională a cuĭ-va. *Mozart*, auzind în capela Sixstină numaĭ de doă orĭ un *Miserere*, l'a putut transcrie integral a-casă din memorie. Aceasta tocmaĭ din cauza interesuluĭ ce avea, ca muzicant, pentru producțiunile arteĭ sale speciale.

b) Cînd ceva isbește tare spiritul nostru se sapă adînc în el ; însă pentru ca escitațiunea să-șĭ producă efectul săŭ puternic, se cere ca spiritul să fie liber de or-ce alte preocupărĭ maĭ interesante care ar împuțina forța surprinderei.

c) Cu cît ceva se repetă maĭ des cu atît se adîncește maĭ mult în organisațiunea noastră psiho-fisică și se păstrează maĭ sigur. Un profesor din Berlin, *Ebbinghaus*, a studiat aceasta în modul următor : a luat și a combinat între ele silabe în șiruĭ de diferite lungimĭ, astfel însă ca să n'aibă nicĭ un înțeles ; apoĭ a încercat să vadă în ce mod influențează repetițiunea asupra memorăriĭ lor și a observat că : șirurile maĭ lungĭ trebuia să le repete de maĭ multe orĭ decît pe cele maĭ scurte. dar nu proporțional, ci : dacă pentru un șir de 5 silabe a fost destul o repetițiĭe, pentru un șir de 10 nu ajungeaŭ două repetițiĭ, și pentru un șir de 40 n'ajungeaŭ 4 repetițiĭ, ci maĭ multe. Pe lîngă aceasta a maĭ observat că repetiția după pauze întărește maĭ bine păstrarea de

cît cea continuă, neîntreruptă ; apoĭ că șirurile maĭ lungĭ, deși cer maĭ multe repețirĭ, se țin în urmă maĭ mult timp minte decît cele scurte ; și că uitarea se face la început maĭ repede ; în fine că șirurile uitate se învață din noŭ maĭ cu ușurință decît la început saŭ decît alte șiruri cu totul nouĭ.

d) O altă condițiune pentru păstrarea elementelor psihice e relațiunea logică dintre ele. Cu cît ceva se înțelege maĭ bine cu atît se păstrează maĭ bine, fără ca pentru aceasta să fie nevoe de atîtea repețirĭ, ca în cazul cînd nu s'ar vedea clar legătura logică dintre elementele ce-l compun.

S'a crezut că memoria ar fi o facultate a spirituluĭ, care s'ar putea perfecționa prin exercițiŭ așa, încît să fie în stare a păstra maĭ ușor și maĭ sigur chiar alte elemente cu totul deosebite de acelea asupra cărora a fost exercitată ; adică ea s'ar întări prin exercițiŭ așa cum se întăresc bunioară mușchiĭ, carĭ ajung a ridica în urmă și alte greutățĭ cu totul deosebite de acele asupra cărora s'aŭ exercitat. Cu memoria însă nu stă lucrul tocmaĭ așa ; ea ține minte numaĭ ceea-ce s'a gravat în ea, și poate păstra maĭ ușor elementele, faptele cari cel puțin se aseamănă cu ceea-ce deja posedăm în spirit. Memoria decĭ nu e o facultate generală ; ea se specialisează după următoarele condițiunĭ :

1) Condițiunĭ organice,

2) Condițiunĭ de educațiune și de exercițiŭ.

Sînt diferite organisărĭ ale simțurilor la diferițĭ indivizĭ. Unul are s. e. maĭ desvoltat organul auzuluĭ, altul pe acela al vederiĭ ; primul va distinge prin urmare maĭ ușor sunetele, calitățile lor, și decĭ le va păstra maĭ bine. Cel

d'al-doilea va distinge și va păstra mai bine culorile, formele, raporturile dintre culori și linii etc. Deci cele dintîi va avea memoria specială a tonurilor, a elementelor auditive ; al-doilea memoria specială a elementelor vizuale. Afară de acestea, memoria se specializează nu numai după organizațiune, care dă naștere unor aptitudini naturale pentru observarea și conservarea unor fenomene determinate ; ci exercițiul, educațiunea particulară a cui-va poate influența asupra direcțiunei ce va lua memoria lui, asupra lucrurilor ce va memora mai mult. Astfel se esplică memoria desvoltată ce prezintă un specialist pentru lucrurile și fenomenele ce stau în relațiune cu profesiunea sa.

3. **Condițiunile reproducerii.** Reproducerea este condiționată și determinată în prima linie de asociațiunea stărilor de conștiință. Cînd un element din asociațiune se presintă în conștiință, întreg lanțul se reproduce. *Ce face însă ca un element oare-care din lanț să revină în conștiință?* Răspundem : *asemănarea* lui cu un alt element psihic *prezentat* în experiența și în observarea actuală sau *reprezentat* în cursul curentului de idei. Elevii care învață *papagalicește*, au nevoie să li se spună începutul, ca să-și aducă aminte lecția întreagă. Asemenea, auzind primele note ale unei melodii cunoscute, ne amintim șirul întreg de sunete ce compun cîntecul. Dacă vedem în camera cui-va un tablou sau o mobilă care se aseamănă cu cele văzute de noi în altă casă mai cunoscută, se reproduce în mintea noastră pe rînd diferitele părți ale acestei case. Factorul de presentațiune actuală : începutul lecțiunei, al melodiei, tabloul sau mobila, fac să se renască în spirit urmele representațiilor

similare și acestea trag după sine pe celelalte representațiuni cu cari aŭ fost asociate.

Dar se poate întîmpla ca și o *representațiune* să deștepte pe alta, cu care se aseamănă, și aceasta din urmă să tragă după sine un lanț întreg de ideĭ. (Vezĭ exemple dela *Atențiune*, pag. 64—70)

Lanțul de asociațiune s'a format pe baza legeĭ de contiguitate; reproducerea luĭ se face pe baza legeĭ de *similaritate*.

Reproducerea maĭ e condițională și de *energia organismuluĭ*, de starea de sănătate saŭ boală, de condițiunile nutrițiuneĭ, de vîrstă, etc. Holland, coborîndu se în minele de Harz, uită limba germană din cauza oboseleĭ și lipseĭ de nutriment; o recăpătă după repaus și nutriment. Frigurile, opiul, sentimentele puternice desvoltă mult reproducerea. O femee, care servise într'o familie evreească, recita, fiind bolnavă de friguri, în toiul crizeĭ, versete din talmud, pe cari, sănătoasă, nu le putea reproduce și nu le înțelegea.

4) **Recunoașterea** e condițională de localizarea în timp și în spațiŭ a elementelor psihice. Recunoaștem un fapt că a maĭ fost odată în conștiință, dacă putem să determinăm *cînd* și *unde* am luat cunoștință de el. Cînd lipsește memorieĭ această determinare, ea se reduce la un suvenir vag, la o amintire nehotărîtă. Se poate ca reproducerea unor fenomene psihice să fie însoțită numaĭ de conștiința generală a împrejurăriĭ că ele aŭ maĭ fost odată în sufletul nostru; această amintire însă este numaĭ *reminiscență* maĭ mult saŭ maĭ puțin confusă.

Numaĭ recunoașterea dă memorieĭ caracterul eĭ propriŭ, conștient, și o complectează.

Pentru a se putea localiza fenomenele psihice în spa-

ţiŭ, condiţiunea esenţială este asociaţiunea, şi în special cea prin contiguitate în spaţiŭ saŭ, maĭ general, prin simultaneitate. Ne întîlnim pe stradă cu o persoană care ne dă semne de cunoştinţă. Chipul eĭ nu ni se pare cu totul noŭ. Dar nu ştim cine e, cînd şi unde am cunoscut-o (Reminiscenţa). E destul adesea să ne spună numele. Numele ne aduce aminte, poate că acea persoană ne-a fost recomandată de domnul cutare şi anume *unde:* în casa acestuĭ domn; şi pentru ce ne dusesem acolo: ca să citim, să discutăm împreună părerile unuĭ critic asupra cutăruĭ poet, etc.

Dar amintirea încă nu e complectă. Cînd s'a întîmplat oare aceasta? Ne trebuie localizarea în timp. Pentru localizarea în timp se presupune fixarea în spiritul nostru a cîtor-va date cronologice maĭ însemnate, corespunzînd unor întîmplărĭ maĭ principale din viaţa noastră; şi atuncĭ, în intervalul ce desparte aceste date aşezăm, în mod aproximativ, celelalte evenimente maĭ puţin importante. In exemplul de maĭ sus, nu e nevoe să ştim exact ziua şi ora cînd am făcut cunoştinţa. E destul să putem determina, dacă a fost înainte saŭ după cutare întîmplare memorabilă pentru noĭ: erea în timpul examenuluĭ şcolar anual, saŭ înainte orĭ după vacanţă, saŭ pe cînd făceam cutare lucrare dela succesul căreia atîrna viitorul nostru, etc.

5. **Legea degenerărĭĭ memorieĭ.** In cazurile de alterare saŭ de degenerare a memorieĭ s'a constatat că: acele fapte se uită maĭ întîĭ care aŭ fost cîştigate maĭ tîrziŭ în desvoltarea noastră psiho-fisică. Aceasta este legea *regresiuneĭ* saŭ *reversiuneĭ* (1). Cele carĭ se uită

(1) *Ribot*, Les maladies de la mémoire.

mai anevoie, mai la urmă, sînt fapte de experiență mai veche, din copilărie și tinerețe. Cînd stratele nervoase carĭ conțin faptele uneĭ vîrste mai înnaintate, se alterează, se degenerează, atuncĭ reîncep a functiona stratele mai inferioare saŭ mai vechĭ, acelea carĭ conțin acumulate faptele uneĭ vîrste mai fragede. Acest sens are științificește zisa poporuluĭ că «bătrîniĭ cad în vîrsta copilărieĭ».

Dintre fenomenele intelectuale, afective și voliționale, acelea care se perd maĭ întîĭ, în cazurĭ de slăbiciune a memorieĭ, sînt cele intelectuale, în al-doilea rînd cele afective, și apoĭ tocmaĭ în al treilea, cele voliționale, actele. Causa e deosebirea în ușurința de modificare și alterare a condițiunilor fisiologice corespunzătoare acestor diferite clase de fenomene.

Așa, substanța nervoasă a scoarțeĭ cerebrale și cea albă, unde se păstrează achizițiunile intelectuale maĭ înalte — științele, artele, cunoștințele profesionale, limbile, — ca resultat ultim, maĭ complect și maĭ nestabil al desvoltăreĭ fisiologice, este supusă maĭ repede la alterărĭ, decît baza anatomică a fenomenelor active fundamentale, a *cenestasieĭ*, anume: organele vitale, viscerele, oasele, mușchiĭ. Acestea ca elemente maĭ intime, maĭ vechĭ, maĭ simple ale vieței corporale, sînt maĭ stabile, maĭ permanente. Condițiunile anatomice și fisiologice ale actelor devenite habituale sînt de asemenea maĭ anevoe de modificat, și curentul degenerăreĭ le ajunge maĭ tîrziŭ, la urmă de tot. Lucrările manuale obișnuite se păstrează și se repetă mecanic, inconștient, chiar cînd individul a devenit incapabil și de gîndire și de emoțiune. Aceasta ține pînă ajunge boala să vateme ganglionĭ cerebralĭ, bulbul rachidian și măduva spinărĭĭ.

Perderea limbagiului urmează aceiași ordine. Se uită mai întîi cuvintele propriu zise, limbagiul rațional, destinat a esprima fenomenele de cunoștință ; al doilea frasele esclamative, interjecțiunile aceea-ce numește Max Müller «limba emoțională» ; în fine, mai rar, chiar mișcările espresive, gesturile.

Și în perderea limbagiului rațional se observă o lege de trecere dela mai nou și mai complex la mai vechiu și mai simplu. Ast-fel se uită : mai întîi numele propriĭ ; al doilea, substantivele comune ; și al treilea, adjectivele și verbele. Acestea din urmă, exprimînd ceva mai general, se repetă mai des și deci se păstrează mai bine; din contră, particularul, exprimat mai ales în numele propriu, se întîlnește relativ mai rar în esperiență.

O condițiune a unei bune memoriĭ este și proprietatea de a uita neesențialul și de a păstra cu atît mai puternic numaĭ esențialul.

Memoria e supusă și la *ilusiuni*. S. e. une-orĭ, cine-va crede că a fost deja un lucru ce avea numaĭ de gînd să-l făcut. Alte orĭ, credem că ni s'a întîmplat în realitate aceea-ce numaĭ am auzit, am citit saŭ am visat.

X

Operațiunile intelectuale

1. Pînă aicĭ s'a văzut procesul de însușire, de păstrare a elementelor psihice și de combinare mai mult saŭ mai puțin liberă, fără ca acele combinărĭ ale lor să aibă de scop a oglindi, în legătura și relațiunile lor, legătura și

relațiunile lucrurilor exterioare la carĭ se referă, fără aspirațiune declarată de a reprezenta lumea obiectivă, *adevărul*. Prin operațiunile intelectuale propriŭ zise însă se caută a se combina, a se asocia ideile astfel, ca să se reproducă în minte raporturile reale ale obiectelor și fenomenelor ce reprezintă. *Logica* se ocupă maĭ în detaliŭ cu darea regulelor precise pentru ajungerea maĭ sigură și maĭ repede la acest scop.

2. **Găsirea de asemănărĭ și deosibirĭ.** Cea maĭ elementară operațiune intelectuală, care pregătește și face posibile pe altele maĭ complicate, este găsirea de asemănărĭ și de diferențe între stările sufletești existente, între lucrurĭ în genere, precum și găsirea și stabilirea *gradului* de asemănare și deosebire, care poate varia dela identitatea perfectă pînă la opoșițiune evidentă, trecînd prin punctele intermediare de similitudine și de contrast.

Pe baza acestor operațiunĭ elementare se pot face *clase* de obiecte din-ce-în-ce maĭ marĭ, dela particular pînă la genul cel maĭ superior. *Clasificarea* însă presupune și *abstracțiunea*. Prin aceasta spiritul isolează una saŭ maĭ multe din suma proprietăților ce alcătuesc lucrurile în natură, și le consideră în parte, făcînd astfel «abstracțiune» de celelalte. Ca să aleg la un loc obiectele *albe* și să fac o categorie din ele, trebue să nu consider decît calitatea de *culoare*, și să las la o parte pe cea de soliditate, duritate, greutate, gust, etc. Asemenea, cînd voiesc să pun de o parte lucrurile rotunde, saŭ pe cele carĭ servesc la un scop anumit. Intr'un caz, consider numaĭ forma, în cellalt numaĭ scopul, făcînd abstracțiune de celelalte calităț ale lucrurilor. Pentru a forma, astfel, clasa *meselor*, nu voiŭ căuta să văz dacă obiectele sînt de lemn, de fer,

or de marmură, saŭ dacă aŭ atîtea picioare, etc.; ci voiŭ privi numaĭ însușirile necesare la realizarea scopuluĭ determinat pentru care se face o *masă;* și obiectele, carĭ le vor poseda, vor intra în această clasă.

3. **Noțiunile. Formarea lor din punctul de vedere psihologic.** Cînd se păstrează astfel însușirile comune la maĭ multe lucruri saŭ fenomene și se consideră în parte, izolat, se formează o *idee comună*, *generală*, orĭ o *«noțiune»*.

Aceasta se produce din punctul de vedere psihologic, în modul următor. Fiind date maĭ multe lucruri de aceeașĭ clasă, cari aŭ, prin urmare, atît proprietățĭ comune tuturor cît și proprietățĭ particulare fie-căruia, se va întîmpla că: partea *comună* la toate obiectele, izbind de maĭ multe orĭ senzibilitatea noastră, se va săpa maĭ adînc in sistemul nostru psiho-fisic, și decĭ se va păstra maĭ bine și se va reproduce maĭ ușor. Iar partea caracteristică a fie-căruĭ obiect, izbind numaĭ cîte-odată simțurile noastre, va lăsa o urmă maĭ slabă, maĭ lesne de uitat. Și astfel se va forma în noĭ, în mod inconștient și cu încetul, o noțiune generală, care va cuprinde în sine aceea-ce este comun maĭ multor lucruri saŭ fenomene în genere.

Conținutul și sfera noțiuneĭ. Raportul dintre ele. Noțiunile pot avea diferite grade de abstracțiune și de generalizare. Bunioară noțiunile *pom*, *arbore*, *plantă*, *ființă*, *lucru material estins în spațiŭ*, *ceva*, sînt într'o ordine ascedenntă de abstracțiune și generalisațiune. Cel din urmă e cel maĭ abstract.

Conținutul noțiuneĭ, care e constituit din suma proprietăților saŭ a «notelor caracteristice» ce formează noțiunea, stă în *raport invers* cu *sfera*, adică cu numărul de lucruri la carĭ se raportează, se estinde noțiunea. Să se compare sfera și conținutul noțiunilor *animal* și *om*. După

înțelesul obișnuit al lor, *animal* are de conținut notele: «ființă cu motilitate proprie»; la *om* se mai adaogă, pentru complectarea coprinsului, pe lîngă proprietățile animalului, și aceea d'a fi *rațional*, decî: «ființă cu motilitate proprie și rațională», saŭ mai scurt: «animal rațional». Prin urmare, conținutul noțiuneî *animal* e mai mic decît al noțiuneî *om*. Dar să se înnumere ființele la care convine denumirea, decî noțiunea, de animal, cu acelea la carî se poate estinde noțiunea de om; se va vedea că sînt mult mai multe cele d'intîi de cît cele d'al doilea, — adică sfera noțiuneî *animal* e mai mare decît a noțiuneî *om*

Cu cît o noțiune are mai multe caractere *în sine* cu atît coprinde mai puține individe *sub sine*.

5. **Semnul esterior al noțiunilor. Limbagiul.** Noțiunile n'aŭ representant fisic material în natură, ca presentațiunile și reprezentațiunile, care se raportează la ceva particular și determinat. *Omul abstract* nu se poate arăta trăind, mișcîndu-se, ci se pot arăta totdeauna numaî individî anumiți, carî, pe lîngă notele comune tutulor oamenilor, mai prezintă altele particulare, propriî numaî lor. Semnul esterior al coprinsuluî de ideî ce formează noțiunea «om» este numaî *cuvîntul* «om», pronunțat saŭ scris. Se asociază ast-fel de un complex de representațiunî, saŭ de o noțiune, o percepțiune auditivă saŭ visuală, adică niște sunete, cuvintele, saŭ niște semne, literile. Cu cît cugetarea crește, cu atît și limba se desvoltă, căcî mulțimea noțiunilor cere înmulțirea semnelor esterioare saŭ a vorbelor carî să le reprezinte.

De aci nu urmează însă că nu poate esista cugetare fără limbă. Surdo-muții, animalele nu vorbesc, și cu toate acestea nu se poate susținea că nu cugetă, că nu formează noțiunî, că nu găsesc asemănărî și deosebirî între

lucruri și fenomene, că nu caută a da o esplicare acestora, după gradul forțelor lor intelectuale.

Un surdo-mut cult, d-l. Ballard, institutor în Washington, povestește în autobiografia sa despre mersul inteligenței sale din copilărie fapte care confirmă această independență relativă dintre limbă și cugetare.

«Am, spune el, o amintire vie de plăcerea ce simțiam la privirea diferitelor scene prin cari treceam, observînd frazele deosibite ale naturei, atît însuflețite cît și moarte, deși nu puteam începe vre-o convorbire, din causa infirmității mele. In timpul acestor preumblări, cu doi saŭ trei ani înaintea inițiării mele în rudimentele limbei scrise, începuĭ a-mĭ pune însumĭ întrebarea: *Cum s'a făcut lumea aceasta?* Cînd se presentă spiritului meŭ această problemă, mă puseĭ a o medita mult timp. Curiositatea mea se deșteptă și relativ la cestiunea: care a fost originea vieței omenești în prima ei apariție pe pămînt, asemenea și a vieței vegetative, precum și causa esistenței pămîntuluĭ, soareluĭ, lunei și stelelor.... Vîrsta mea era atunci între opt și nouă ani» (1).

Această independență relativă nu se poate susținea însă cînd este vorba de raportul dintre *limbagiŭ* și gîndire, înțelegîndu-se prin limbagiŭ *or-ce fel de manifestări exterioare saŭ de semne destinate a simboliza niște stări sufletești.* «Astfel cuvîntul, gestul, dactilologia, scrierea hieroglifică saŭ fonetică sînt atitea feluri deosibite de limbagiŭ. Există deci o facultate generală de limbagiŭ, care prezidă la toate aceste moduri de espresiune, și care se poate defini: facultatea d'a stabili o relațiune constantă între o ideie și un semn, fie acesta un sunet, un gest, o figură saŭ un desemn de or-ce fel.» *(Broca).* In acest sens e adevărat a zice că și animalele și copiĭ și surdo-muții își aŭ limbagiul lor, adică sistemul lor de semne,

(1) Un estract din această curioasă și instructivă autobiografie se găsește la pag. 266—279, Vol. I din admirabila operă *Principles Psychology* (1890) a profesorului *William James* dela Universitatea Harvard (America).

prin care își esprimă intenționat ideile, dorințele, sentimentele, în general stările lor psihice.

Limbagiul este de mai multe feluri. Mai întîi: *natural* și *convențional.*

Natural, e limbagiul cînd starea sufletească găsește în semnul ce o esprimă, manifestarea sa spontană, ne căutată, ne învățată, impusă de chiar organisațiunea animaluluĭ: astfel strigătul, plînsetul în durere; rîsetul, gudurarea în bucurie, etc. Acest limbagiŭ este de o similitudine constantă la aceeași clasă de ființe, care se înțeleg între ele fără să fi trăit dela început împreună.

In *limbagiul convențional* se alege intenționat un semn care a simbolizat întîmplător o stare sufletească, și se întrebuințează regulat și sistematic pentru esprimarea aceleĭ stări. Bunioară, un copil saŭ un animal face o mișcare, scoate un sunet oare-care, și vede că acesteĭ manifestări a urmat satisfacerea uneĭ dorințe. Acel sunet saŭ acea mișcare se repetă apoĭ din-adins or-de-cîte-orĭ copilul saŭ animalul voiește să i se satisfacă aceeași dorință. Un papagal, văzînd pe masă nucĭ, carĭ îĭ plăceaŭ foarte mult, scoase un strigăt particular. Stăpînul îĭ dete să mănînce ; și, de atuncĭ papagalul cînd voia să mănînce nucĭ, emitea același sunet, imitîndu-se pe sine însuși. Dar se imită și semnul făcut de alt animal, care a dobîndit prin acel semn astfel mulțumirea uneĭ trebuințe. Un animal văzînd pe altul că obține dela stăpînul săŭ de mîncare saŭ altă favoare, de cîte-orĭ se manifestă într'un chip anumit va imita însuși intenționat, acea manifestare, dacă dorește să aibă și el aceeași favoare.

Manifestarea poate fi un gest, un ton. o articulațiune, etc., carĭ simbolisează saŭ esprimă fie stărĭ psihice maĭ mult afective și voliționale, fie, în prima linie, fenomene intelectuale. De aicĭ limbagiul convențional este saŭ *emoțional* saŭ *intelectual.*

Cel emoțional se maĭ poate numi *imperativ*, întru-cît starea subiectivă a individuluĭ se manifestă cu pretențiunea hotărîtă de a fi satisfăcută; și *indicativ*, întru-cît se indică prin acele semne și causa stăriĭ sufletești orĭ mijlocul satisfaceriĭ. Acest limbagiŭ emoțional saŭ indicativ-imperativ, îl vedem la copilul care întinde mîna

spre a cere și a lua un fruct or o jucărie, învață a da din cap în semn de afirmare și aprobare or de negare și respingere (1); asemenea la papagalul care-și apleacă gîtul ca să fie scărpinat, la cîinele care atinge cu laba mîna stăpînuluĭ la masă spre a-ĭ cere demîncare, precum și la mîța care-l trage de haină spre a cere ajutor pentru puiĭ săĭ în pericol, etc.

Limbagiul intelectual este și el de maĭ multe feluriĭ, după gradul de complexitate al fenomenuluĭ psihic de cunoștință pe care îl esprimă. Cel maĭ simplu și maĭ elementar, găsit la copiĭ micĭ, cînd încep să vorbească, precum și la animale, este limbagiul *denotativ*, care constă din un sistem de semne determinate pentru simbolizarea particulară a obiectelor, calităților saŭ actelor. Furnicile, albinele, păsările, maniferele în genere, posedă această facultate a comunicăriĭ precise de ideĭ anumite (1). *Romanes* observă un cîne care venia să deștepte în casă pe altul atingîndu-ĭ nasul într'un chip particular; cîinele deșteptat alergă atuncĭ îndată împreună cu tovarășul săŭ afară din curte, după un alt cîine străin, despre trecerea căruia nu putea ști, la început, nimic prin sine însuși. Un papagal botezase și striga pe un vizitiŭ cu numele de: «la două ore și jumătate», pentru-că auzise adesea pe stăpînul săŭ zicînd vizitiuluĭ aceste vorbe, carĭ, pentru el, constituiaŭ un simplu semn *denotativ*.

Cînd se estinde semnul denotativ la alte obiecte, persoane saŭ acte similare, generalisîndu-l la o clasă întreagă, avem limbagiul *connotativ*. Un papagal, văzînd un cîne și auzindu-l lătrînd, imită lătratul luĭ și întrebuință apoĭ acest sunet imitativ ca semn destinat a denota la început numaĭ acel cîne; dar, după aceea, îl aplică pentru indicarea or-căruĭ cîne, a unuĭ *cîne* în genere.

Limbagiul connotativ devine *denominativ*, cînd estinderea numeluĭ la o clasă întreagă se face pe baza uneĭ comparațiunĭ riguroase, sistematice și complecte dintre obiectele ce pot și trebuie să primească, cu drept cuvînt logic, acea *denumire*. «Cel dintîĭ cuvînt pe care copilul meŭ, spune Romanes, învață să pronunțe (după tată

(1) *Romanes* spune că fiul săŭ învățase dela doică „a da din cap pentru *nu*, a face semn de aprobare pentru *da*, și a-și agita mîna pentru *adio*, la vîrsta de opt luni și jumătate, esecutînd toate aceste gesturi indicative în mod corect și potrivit". (*L'évolution mentale chez l'homme*, p. 168).

(1) Vezĭ *Apendicele*, lit *E*.

și mamă), a fost *stea* («star», englezește). Puțin după aceea, copilul estinse semnificarea lui la toate obiectele cu lumină strălucitoare, ca lumînări, becuri de gaz, etc. Aici se afla de sigur perceperea unei similitudini saŭ analogii, și cuvîntul «stea» *(star)*, după ce a fost la început denotativ, începea'să devină connotativ». Pentru spiritul astronomului însă, această estensiune făcută de copil nu se basează pe o asemănare de caractere esențiale. El, astronomul, nu dă numele de stea la or-ce corp strălucitor, nici măcar la toate corpurile cerești; deosebește riguros între adevărate stele și între planete, comete, etc.; și cînd aplică termenul «stea» cu precisiune la clasa corpurilor cerești scînteietoare, cu lumină proprie, întrebuințează limbagiul *denominativ*.

Cînd acești terminî denominativî se leagă în propositiunî, esprimînd judecăți, connotînd un cuvînt pe altul, atunci avem limbagiul *predicativ*.

Astfel — (simplificînd clasificarea lui Mivart, modificată de Romanes (1)—diferitele feluri de limbagiŭ se pot represinta în schema următoare:

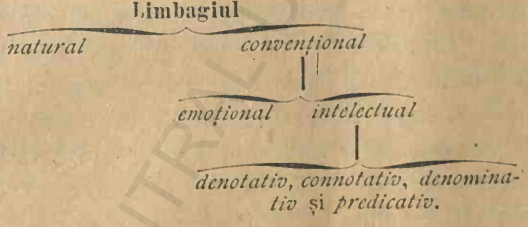

6. Judecata. Judecata și raționamentul sînt operațiunî intelectuale maî complicate decît găsirea de asemănărî și diferențe și decît formarea de noțiunî. In ele cugetarea se manifestă în grad maî înalt.

Cînd găsim că doă noțiunî convin or nu convin între ele, saŭ cînd afirmăm un raport între doă ideî, facem *o judecată*. Es. «*zăpada e albă*» și «*cerneala nu e albă*». Noțiunea saŭ ideea generală de *zăpadă* se arată că se

(1) L'évolution mentale chez l'homme, p. 88.

poate uni, iar că cea de *cerneală* nu, cu noțiunea saŭ ideea generală de *alb*. Cînd acest raport de convenență orĭ de neconvenență se esprimă prin vorbire, facem o *propositiune*, în care numele uneĭ noțiunĭ e subiect, al celeĭlalte predicat. Dar judecata poate exista și fără expresiune verbală, ca la surdo-mutĭ.

Cînd ceea-ce se afirmă despre subiect, adică predicatul se găsea ca un atribuit constitutiv al noțiuneĭ subiectuluĭ, judecata se chiamă *analitică*; se chiamă *sintetică*, dacă predicatul adaogă la subiect o noțiune nouă, necoprinsă deja în noțiunea subiectuluĭ. Cînd zicem «zăpada e albă», am esprimat o judecată, în care noțiunea *alb* dela predicat se cuprindea deja în noțiunea *zăpadă* dela subiect. Cînd zic însă: «zăpada este apa solidificată saŭ cristalizată», spun prin noțiunea predicatuluĭ ceva ce nu se înțelegea de sine, ca o parte deja cunoscută a noțiuneĭ subiectuluĭ. Propositiunile sintetice adaogă decĭ la cunoștințele noastre, dar tind a deveni și ele cu timpul analitice; căcĭ experiența, confirmînd prin repetițiune raportul de convenență stabilit odată prin judecată sintetică, ajunge a face din acel raport o cunoștință sigură și de domeniŭ comun, astfel că predicatul devine un atribuit constitutiv al subiectuluĭ. Această transformare se surprinde în acțiune la unele judecățĭ. Judecata «aurul e fuzibil», cu totul sintetică odată, începe a deveni, în unele spirite, analitică, întocmaĭ ca și: «aurul e galben».

Ceea-ce se numește *definire* a unuĭ lucru, nu e decît espresiunea maĭ multor judecățĭ, în carĭ se afirmă, prin propositiunĭ deosebite saŭ eliptice, toate atributele găsite în acel subiect. Definițiunea arată, prin urmare, coprinsul clar al noțiuneĭ.

7. **Raționamentul. Diferitele felurĭ de raționament.** —

Cînd raportul dintre noțiuni nu se vede immediat și avem nevoe de a recurge la mijlocirea altor noțiuni intermediare spre a-l găsi, facem o operațiune intelectuală mai complexă, un *raționament*. Voim să vedem s. e. dacă A este saŭ nu D. Raportul de convenență saŭ neconvenență nu se vede îndată: recurgem atunci la mijlocul mediat. Găsim A=B, apoi C=D și în fine B=C; deci A=D, după acelaș principiŭ care în matematică ne dă axioma: «doă cantități egale la o a treia sînt egale între ele».

Cînd relațiunea dintre noțiunile estreme și cele intermediare este clară, evidentă, facem un raționament propriŭ zis: și starea sufletească, ce se produce în noi, e siguranța, *certitudinea*. Cînd relațiunea însă nu e evidentă în tot lanțul și șovăe măcar într'un loc, avem *probabilitatea*, care poate să fie de mai multe grade: credință, bănuială saŭ conjectură, îndoială, nesiguranță, etc.

Funcțiunea rațiunei, prin care se caută noțiuni intermediare, se numește *sagacitate*. Ea se găsește în gradul cel mai înalt la om.

Avem *trei feluri de raționamente*:

1. Raționamentul dela particular la particular,
2. » » » particular la general,
3. » » » general la particular,

Toate se basează pe operațiunea intelectuală a generalizărei și pe credința în *constanța* și *permanența legilor naturei*, adică pe credința că aceea-ce este în acest moment va fi totdeauna, dîndu-se aceleași condițiuni.

Exemplu de raționament dela particular la particular: Un copil se frige la foc; a doua zi evită focul, bazat pe raționamentul eșit din generalizarea faptuluĭ și din credința în constanța naturei. Se petrece atunci în spiritul

luĭ cam următoarea operațiune intelectuală: «Focul de ierĭ m'a ars; acest lucru e foc; ceea-ce s'a întîmplat ierĭ, se va întîmpla și azĭ, căcĭ acelașĭ lucru este acelaș lucru (principiul identității). Decĭ focul mă va arde și astăzĭ».

Exemplu de raționament dela particular la general: Corpurile A, B, C se topesc; aceste corpurĭ sînt metale; decĭ metalele se topesc. Acest fel de raționament se numește și *inducativ*.

Exemplu de raționament dela general la particular: Toate metalele se topesc; corpul D este metal; decĭ D se topește. Acest raționament se numește *deductiv* și se maĭ cunoaște în Logică sub numele de *silogism*.

7. **Esplicarea raționamentuluĭ pe cale psihologică.**— Raționamentul nu se face în spiritul nostru numaĭ în mod esplicit și conștient, după cum îl înfățișează și îl esplică *Logica*, bunioară:

Toate metalele sunt fuzibile,
Aurul e metal,
Decĭ aurul e fuzibil.

Maĭ des se presintă noțiunile în ordinea următoare: Aur — metal — fuzibil.

Esplicarea acestuĭ proces spontan neintenționat se bazează pe cele doă părțĭ ale *legeĭ asociațiuneĭ*, adică acea a *contiguității* și aceia a *similarității*. Prin contiguitate s'a asociat, la celelalte note caracteristice care formează conținutul noțiuneĭ *metal*, și nota *fuzibil*. Se presintă după aceea în mintea noastră *aurul;* acesta, prin calitățile sale comune cu celelalte metale, deșteaptă în spiritul nostru, pe baza similarității, noțiunea *metal*. Această noțiune vine cu întreaga escortă de atribute, carĭ o constituesc, plus acea de fusibilitate. Noțiunea fusibilității, sugerată astfel spiritului, se adaogă la ideea de aur, și

astfel se face sinteza: «aurul este fuzibil», cam după norma următoare:

metal, → fuzibilitate.
↑
aur,

9. **Influența sentimentului asupra inteligenței. Erori de raționament.**—Logica studiază unele din aceste erori Interesante pentru Psihologie sînt mai ales cele provenite din influența sentimentului asupra inteligenței.

Deși noțiunile pot avea între ele o relațiune naturală de similaritate saŭ diferență, astfel încît spiritul, dacă ar fi liber, neinfluențat de nimic, ar găsi un raport sigur și clar, și ar trage conclusiuni neîndoioase despre convenența orĭ neconvenența lor, totuși această relațiune nu se vede și nu se stabilește. se ocolește chiar de spirit, cînd un interes, un sentiment puternic se opune.

Dacă s'a asociat cu ideea *a* un sentiment de ură or de dispreț, și cu ideea *b* alt sentiment de stimă și de iubire, orĭ-cîtă asemănare ar exista în realitate între *a* și *b*, inteligența noastră refusă a o constata și a o stabili, din causa antagonismuluĭ celor doă sentimente opuse, carĭ fac să se respingă și noțiunile corespunzătoare lor. Es. ideea de Romîn e legată în sufletul nostru cu un sentiment de iubire, respect, adorare; cea de Țigan, de Evreŭ și de Turc cu alte sentimente, mai mult saŭ mai puțin opuse acelora, și carĭ adesea nu se schimbă chiar dacă Turcul or Evreul ar deveni cetățenĭ romînĭ. Acestea împedică spiritul a vedea în adevăr în eĭ membri aĭ statuluĭ romîn, cu aceleași datorii și drepturi ca or-ce alt membru. Muma asociază de ideea *fiuluĭ* săŭ cele mai frumoase și măgulitoare sentimente; și, ca orĭ-ce suflet normal, de ideea *șarlatanuluĭ* și *vicleanuluĭ* un sen-

timent de reprobare, de dispreț, de indignare. D'aceea, chiar în fața faptelor palpabile, în contra probelor evidente, ea refuză a trage, bunioară, conclusiunea: «fiul meŭ e un șarlatan», pentru-că sentimentele ce însoțesc aceste doă noțiunĭ: «fiul meŭ» și «șarlatan», se ciocnesc se resping, și, în respíngerea lor reciprocă, trag după ele și noțiunile respective.

Maĭ de grabă recurge omul atunci la subterfugiĭ intelectuale înșelătoare, adesea, maĭ mult pentru el decît pentru alțiĭ. Spiritul se apără atunci de ne-îndeplinirea justă a sarcineĭ sale logice prin sofisme, pe carĭ le dă drept conclusiĭ sigure. Așa, muma, în esemplul de maĭ sus or nu va vedea, nu va voi să vază și să crează faptele și probele ce dovedesc culpabilitatea fiuluĭ săŭ: or, dacă le va recunoaște, va respinge conclusiunea naturală ca esagerată, ca falșă și sălbatică. Ea n'ar estrage, despre partea eĭ, din tot aparatul probelor, decît convingerea că fiul săŭ nu e *prost*, că e deștept, și că va ajunge departe.

Astfel, sentimentele or impiedică spiritul *de a vedea* aceea-ce nu servă la întărirea lor: or îl silesc să *prefacă* toate elementele nefavorabile, travestindu-le în aparența amăgitoare a unor elemente favorabile. Exemple de amîndoă felurile se găsesc foarte multe în viața zilnică. Un superstițios, care nu pleacă nicĭ-odată marția pe drum ține minte și povestește numaĭ cazurile în care i s'a întîmplat vr'un neajuns în călătoriile începute marția, și le dă ca probă despre temeiul credinței sale; dar nu vede și nu ține minte cazurile, maĭ numeroase, în carĭ oamenĭĭ aŭ călătorit marția fără nicĭ-o întîmplare neplăcută. Tot așa cu superstițiunea număruluĭ 13 la masă, cu aceea a

influenței icoanelor la încetarea boalelor, la stingerea focului, aducerea ploilor, etc.

Dacă efectul așteptat nu se produce, superstițiosul nu se desperează; mai bine îl așteaptă pentru altă ocasiune, decît să-și schimbe credința. Se întîmplă cuĭ-va altfel de cum i profetizase, s. e. bine în loc de rău? nu face nimic: «a fost o încercare amăgitoare a norocului»; saŭ «urciorul nu merge de multe orĭ la apă». Odată și odată tot o să i se întîmple; — ceea-ce firește nu e neprobabil; și atunci, aceasta va fi o dovadă că el a avut dreptate (1).

Dacă doă noțiunĭ omogene se resping din sausa sentimentelor contrare ce le însoțesc, adesea noțiunĭ *eterogene* se atrag și se identifică pentru-că sînt asociate cu sentimente de *acelaș fel*. Comparațiunile între lucrurĭ își găsesc de cele mai multe orĭ isvorul și esplicațiunea în această causă. Cînd zicem de un om că e «reptilă», «vulpe», «leŭ», «miel», etc. o facem pentru-că sentimentul ce el deșteaptă în noĭ se aseamănă cu cel deșteptat de numitele animale. In unele spirite, la noĭ, ideea de Romîn nu se ciocnește așa de puternic și cu atita repulsiune cu ideea de Rus, cum se face cu cea de Evreŭ saŭ de Turc, pentru-că sentimentul religios, asociat de cele doă dintîĭ, fiind mai acelaș, le apropie, cu toate-că ele sunt eterogene din toate celelalte punte de vedere.

Adevărata sănătate mintală și energie intelectuală constă în a găsi asemănărĭ și deosebirĭ între noțiunĭ și a stabili raporturile naturale dintre ele, fără a ține în samă

(1) Să se citească în *Misantropul de Molière*, actul II, scena V, un esemplu clasic de modul cum iubirea preface defectele în calităț. — Vezĭ *Apendicele*, lit. *D*.

solicitările înșelătoare ale sentimentelor; și adevăratul echilibru sufletesc îl găsim acolo, unde sentimentul urmează raționamentuluĭ, estinzîndu-se fără multă întârziere, dela o noțiune dată la alta, care se aseamănă cu prima. In astfel de suflete bine organizate, dacă noțiunea **a** este însoțită de sentimentul **s**, și se află că noțiunea **b** este egală cu **a**, atunci **s** trece și asupra luĭ **b**.

XI

Fantazia și imaginațiunea.

1. Ideile căpătate prin esperiență se reproduc orĭ în forma, în legătura și în relațiunea în carĭ aŭ fost cîștigate odată, și atunci avem memoria; orĭ într'o formă, într'o ordine și în raporturĭ schimbate. In casul acesta, schimbările se pot face saŭ în scopul și cu intențiunea de a găsi și representa adevărul obiectiv, relațiunile generale și permanente dintre lucrurĭ, legile natureĭ, și atunci avem operațiunile intelectuale propriŭ zise (vezĭ capit. precedent); orĭ independent de acest scop, și atunci avem *fantazia*, în sensul larg al cuvîntuluĭ.

Cînd amintirea realităței reproduse în mintea noastră, deși fidelă și exactă, conține un element sentimental, afectiv, ca în cazul suvenireĭ, atunci avem *memoria imaginativă* saŭ *imaginațiunea memorială*. Astfel este cînd căutăm să reproducem, în amănuntele cele maĭ exacte, înfățișarea uneĭ persoane dorite, să descriem detaliat un oraș în care am trăit maĭ mulțĭ anĭ și de care sîntem departe. Reînprospătarea acelor date de observațiune se însoțește atunci de o plăcere; și cu-toate-că nu e decît o repro-

ducere, un act de memorie, dar, din causa elementuluĭ afectiv, adesea se zice despre cine-va, în astfel de cazurĭ, că are *imaginaţiune vie.*

De altminterĭ, *fantazia presupune în orĭ-ce caz memoria.* Pentru a schimba raportul între datele esperienţeĭ, trebue negreşit ca acele date să existe, să se fi păstrat în noĭ.

Puterea modificătoare a fantazieĭ poate merge însă foarte departe: ea poate creia lucrurĭ carĭ nu există, chiar lucrurĭ ce nicĭ nu pot exista în natură; prin urmare, prin fantazie se pot produce combinaţiunĭ, carĭ, în totalitatea lor, să înfrîngă legile natureĭ, să contrazică esperienţa generală şi constantă a genuluĭ omenesc. Astfel sînt s. e. creaţiunile fantastice din basme, în carĭ se vorbeşte de caĭ ce sboară, mănîncă jăratic, aŭ darul vorbireĭ şi chiar prezic viitorul; şi de pietre ce *cresc* şi se prefac în stîncĭ, de periĭ ce cresc şi se prefac în pădurĭ, de oglinzĭ ce se întind şi se prefac în ape, în mărĭ şi oceane.

La ce se reduce însă puterea de creaţiune a fantazieĭ şi carĭ sînt limitele eĭ? Fantazia cea maĭ bogată nu poate un lucru: nu poate produce, închipui, un *element* noŭ de esperienţă simplă, adică o *senzaţiune* nouă, care să nu se fi esperimentat înainte, să nu se fi dobîndit înainte prin simţurĭ. Astfel un orb nu poate să-şĭ închipue deloc culorile, un surd sunetele, noĭ nu ne putem închipui cum ar fi senzaţiunile fiinţelor ce ar avea maĭ multe simţurĭ decît noĭ. In fond, imaginaţiunea cea maĭ puternică îşĭ reduce funcţiunea sa la combinarea în diferite feluri a materialurilor de ideĭ cîştigate prin simţurĭ. In cea maĭ bizară creaţiune a fantazieĭ nu găsim decît elemente de esperienţă altfel asociate între ele. In «calul ce mănîncă jăratic», ideea de «cal» şi cea de «mîncare» şi cea de «jăratic», cu toate elementele psihice

simple saŭ sensaţiunile ce le compun, sînt luate din esperienţă. Ce e noŭ, e legătura dintre ele, care aicĭ nu e numaĭ noŭă, dar e şi nenaturală, neverosimilă.

2. Fantazia însă nu dă naştere numaĭ la creaţiunĭ contrare legilor natureĭ, ci şi la combinaţiunĭ ce staŭ în armonie cu aceasta. Atuncĭ productul spiritual, deşi nu e o copie după ceva deja existent, e compus însă după analogia producţunilor naturale şi ar putea chiar să esiste în natură. In acest caz avem *imaginaţiunea*, în sensul maĭ restrîns al cuvîntuluĭ.

Ea este:

1) *Determinativă*, cînd putem substitui unor ideĭ generale nişte esemple concrete. S. e. auzim pronunţîndu-se saŭ citindu-se cuvîntul: bancă, lampă, apă, etc., şi ne închipuim obiectul corespunzător ca şi cum l'am vedea în esistenţa luĭ concretă. De această imaginaţie facem uz, cînd urmărim şi neprezentăm în minte descripţiunile făcute de un poet saŭ de un povestitor.

2) *Combinativă saŭ constructivă practică*, prin care căutăm şi combinăm mijloacele necesare pentru realisatea unuĭ scop practic. Astfel, în cazul unuĭ inginer, care combină diferite condiţiunĭ pentru construirea, ridicarea şi susţinerea unuĭ pod peste un fluviŭ.

3) *Constructivă saŭ combinativă artistică*, bunioară cînd, sub impresiunea unuĭ sentiment saŭ cu scopul de a deştepta o emoţiune, combinăm imaginile şi creăm caractere, raporturĭ între caractere, ne închipuim acţiunĭ, evenimente, scene, tablourĭ, etc.

4) *Constructivă saŭ combinativă ştiinţifică*, prin care spiritul combină cunoştinţele posedate, în scopul de a studia şi esplica fenomene nouĭ. In hipotezele sale New-

ton a făcut uz tot așa de mult de imaginațiune ca și Shakespeare în alcătuirea dramelor sale.

Felul imaginațiuneĭ constructive variază după natura ideilor cîștigate de individ și după predispozițiunile organice ale acestuia. Iar valoarea și succesul eĭ atîrnă de numărul și calitatea acelor ideĭ, de conștiința scopuluĭ urmărit și de energia sentimentuluĭ cu care se urmărește relisarea aceluĭ scop. Fără materialul suficient, combinațiunile ies anemic; fără unitatea clară a scopuluĭ, ies neorganisate; și fără impulsul sentimentuluĭ, spiritul n'are acea «răbdare» necesară în căutarea și alegerea repetată a ideilor celor maĭ potrivite pentru scopul intenționat.

Influența imaginațiuneĭ asupra voințeĭ și asupra corpuluĭ.—Imaginațiunea are influență și asupra direcțiuneĭ voințeĭ; dar aceia carĭ, în acțiunile lor, se conduc maĭ mult după închipuirĭ, nu după cunoștința esactă a realităților, nu conform raporturilor obiective, se numesc *fantaștĭ*. Aceștia își crează une-orĭ, pe baza închipuirilor, o viață de fericire saŭ de nefericire, fără nicĭ o cauză și fără nicĭ un motiv real.

Fantazia are putere și asupra fiziculuĭ. Hipocondria și cazurile de boale imaginare se reportează la această cauză. Un exemplu tipic de influența imaginațiuneĭ asupra fiziculuĭ avem în romanțierul *Flaubert*, care, descriind efectele otrăvirĭĭ cu arsenic, simția gustul otrăvirĭĭ în gură, și în urmă, cît va timp, a suferit de o grea indigestiune din această pricină.

«Un om, zice Shakespeare, ar putea să țină în mînă un cărbune aprins, și cu toate acestea să-și închipue că ceea ce ține este rece, dacă în acelaș timp s'ar gîndi la ghețurile Caucasuluĭ; ar putea, fără să degere de frig, să se tăvălească prin zăpadă în Decembre, gîndindu-se la căldurile uneĭ verĭ imaginare».

(Citat de *Guyau*, «Éduc. et Héréd.» cap. 1)

XII

Iluziunea și halucinațiunea.

Cînd o escitațiune nu se apercepe în conformitate cu natura sa reală, cu-toate-că de-altminterĭ omul e în stare normală, se naște *ilusiunea;* iar cînd uneĭ sensațiunĭ nu corespunde în realitate ca escitațiune nicĭ un obiect esterior, cînd adică se produce din cauze escitătoare interne, subiective, și se atribue cu toate acestea unor cauze esterne, avem *halucinațiunea.* Dacă în loc de un arbore mi să pare că văz un om, e o *iluziune*; dacă văz un om fără să fie nimic în loc, e *halucinațiune.*

1. **Ilusiunile** se produc maĭ general în cazurile următoare:

Cînd escitațiunea este slabă, fie din cauza depărtărĭĭ eĭ saŭ din cauza oboseleĭ nervilor, ea poate fi maĭ des apercepută sub o formă schimbată decît cum este în realitate. D. e. cine-va pe cîmp poate să crează că vede în depărtare un om călare, care vine saŭ se depărtează în fuga caluluĭ. Apropiindu-se, vede că e un om care cosește.

Cînd dăm de o impresiune neașteptată, saŭ simțim o escitațiune, de-alminterea cunoscută, pe o parte a corpuluĭ neobișnuită la asemenea escitațiunĭ, sîntem dispușĭ a exagera cauza. E. s. golul lăsat de un dinte scos se pare, la contactul limbeĭ, mult maĭ mare decît e în realitate. Asemenea, cînd încrucișăm doă degete d. e. arătătoriul și mediul, astfel ca partea despre degetul mare a arătătoruluĭ să ajungă în partea despre degetul mic a mediuluĭ, și dacă introducem atuncĭ între ele o sferă mică, se va părea că sînt *doŭă* corpurĭ în loc de unul;

fie-care deget va da o senzațiune isolată, pentru-că părțile lor atinse nu sînt obișnuite a conlucra în această dispositiune.

Distanțele de timp saŭ de spațiŭ ni se par cu atît maĭ marĭ cu cît sunt maĭ pline, și cu atît maĭ scurte cu cît sînt maĭ goale de escitațiunĭ. Astfel drumul pînă la un munte pare maĭ scurt de cît aceiaș distanță măsurată numaĭ din privire pe cîmpie. Aceasta din cauza multelor puncte ce întîlnește privirea, cînd măsoară distanța pe cîmpie, pe șeș, și puținelor puncte de contact ce le întîlnește, cînd e îndreptată spre înălțimea munteluĭ. Acelaș lucru se poate observa în casurĭ maĭ simple. Distanța dintre-doă puncte unite printr'o linie pare maĭ mare decît atuncĭ, cînd punctele nu sînt unite; linia întretăiată în maĭ multe părțĭ se pare maĭ lungă decît cea care nu e împărțită, deși în realitate sînt perfect egale.

Tot așa și pentru distanțele în timp. In evenimente însemnate, cînd omul are multe emoțiunĭ, cînd se produc în el multe stărĭ sufletești, timpul se pare foarte lung. Să se compare o zi de esamen cu una de vacanță. Ce lungĭ par zilele și anĭ pentru copiĭ! Ce scurte pentru bătrînĭ, cărora li se întîmplă așa de puține lucrurĭ nouĭ.

Predispoziținea și *așteptarea* joacă un rol principal în producerea iluziunilor, căcĭ acestea determină în spiritul nostru un organ special de apercepțiune, care face că cine-va iea aproape orce obiect, orce fenomen, drept obiectul saŭ fenomenul ce aștepta să vină orĭ să se producă. Un funcționar, care supraveghea desgroparea unuĭ sicriŭ, zicea că simte deja mirosul cadavruluĭ descompus, cu-toate-că sicriul s'a găsit în urmă gol. Prestidigitatoriĭ datoresc efectele lor în mare parte acesteĭ

cause. Ei spun de mai înainte ce aŭ să vază spectatorii, și aceștia cred une-ori că vĕd în adevĕr lucrul prevestit și așteptat. *Hamlet* face cu Polonius, în această privință, o adevĕrată esperiență psihologică. Polonius vede, de bună credință, aproape în aceeași formă nehotărît de nori, rînd pe rînd, cînd forma unei balene, cînd a unei cămile, după-cum îi spunea Hamlet că se vede una saŭ alta. Polonius se aștepta să le vază și le vedea. S'a zis asemenea foarte bine că: «Strigoii nu vin decît la ce care îi așteaptă».

Sub *imperiul unei pasiuni* sîntem de asemenea induși în ilusiune, de oare-ce pasiunea ne predispune a vedea lucrurile în conformitate cu dînsa.

Fie-care simț are ilusiunile sale. Ilusiunile unuia se controlează și se corectează de celelalte, mai ales, în ultima istanță, de simțul tactil și muscular.

Cu toate acestea, chiar simțul mulscular e supus la ilusiuni. Fără a mai aminti cazurile explicabile prin alterări ocazionale saŭ mai durabile, precum ar fi cele provocate de întrebuințarea hașișului, opiului, alcoolui (1), saŭ isvorîte din deranjări nervoase (2), — chiar în cazuri

(1) *Quincey* în «Rêves d'un mangeur d'opium» relatează ilusiunile sale provocate de opium. Spațiul se lărgea la infinit, clădirile și lucrurile i se păreaŭ colosale.

(2) Unui nevropat (observat de Krishaber), i se părea că picioarele i se mișcă printr'un resort străin voinței sale, par-că n'ar fi fost ale lui. Altui bolnav, cînd călca, i se părea că pămîntul nu-i opune resistență; se simțea ușor, ca și cum n'ar atinge pămîntul Altul (observat de Dr. Whyt), cînd închidea ochii, credea că sboară în aer; une ori i se părea că brațele, picioarele, capul se despărțiaŭ de corp și se împrăștiaŭ în diferite direcțiuni (vedi *H. Beaunis* «Les Sensations internes» p. 144).

normale se produc ilusiuni de mișcare în anumite împrejurări. Dacă d. e. se ține un vas cu mercuriu în mînă și se lasă a se scurge mercuriul, mîna se pare că se ridică în sus. O ilusiune de sensațiune musculară (1).

2. **Halucinațiunea** provine din escitațiunile interne, făcute asupra sistemului nervos central, pe-cînd în ilusiuni escitațiunile veneau din afară. Causele escitante pot fi: circulațiunea sîngelui, alcoolicele, narcoticele, slăbiciuni nervoase provenite din nutriție insuficientă. Toate acestea provoacă în nervi, și anume în regiunea lor centrală, mișcări ce deșteaptă sensațiunile speciale corespunzătoare. Avem dar halucinațiuni nu numai de vedere și de auz, ci și de gust, de tact, etc.; dar acestea mai rar. Unii au conștiință de natura halucinatorie a presentațiunilor lor, dar nu le pot înlătura. Felul halucinațiunilor se determină de coprinsul deja existent al vieții psihice. Vedeniile, arătările, își găsesc esplicațiunea aicî. Corpul de representațiuni relative d. e. la lumea supranaturală, la îngeri, sfinți, strigoi, cînd se produce o prea mare escitațiune subiectivă, prin concentrare de gîndire sau prin abstinențe dietetice de tot felul, își proectează în afară productul său psihic, obiectul preocupațiunei sale, și astfel se produce vedenia, arătarea, — o halucinațiune.

XIII

Visele și nebunia.

1. **Visele** sînt niște halucinațiuni în somn, lipsite, de regulă, de conștiința naturei lor de halucinațiuni. Rar se

(1) Alte cazuri vezi *Beaunis*; op. cit. p. 143—144.

întîmplă în vis să știm că visăm, dar tot se întîmplă și aceasta cîte-odată.

Escitațiunea centrală care dă naștere visurilor — circulațiunea sîngeluĭ și procesul de asimilare și desasimilare în encefal, — e maĭ slabă decît la halucinațiunile omuluĭ deștept, căcĭ, în casul din urmă, ea trebue să poată învinge forța celorlalte escitațiunĭ venite din afară și carĭ aŭ o putere de efect maĭ mare decît asupra omuluĭ adormit.

După denumirea *viselor* se vede că elementul *predominant* în ele este *viziunea*, adică halucinațiunĭ relative la simțul văzuluĭ.

Felul conținutuluĭ viselor variază: 1) după starea organică saŭ după cenestesia individuluĭ, 2) după natura escitațiunilor esterioare, 3) după coprinsul de representațiunĭ saŭ de ideĭ cîștigate de maĭ înainte prin esperiență, și 4) după sentimentul dominant din timpul zileĭ saŭ somnuluĭ.

1) Cînd dormim cu fața în sus, cu stomahul încărcat, cu o greutate pe pept, ni se produce de ordinar un vis greŭ, *coșmarul*: sîntem urmăriți și nu putem fugi, voim să cerem ajutor și nu putem striga, etc. Organul, care n'a funcționat în destul saŭ de multă vreme, procură adesea visuluĭ ideĭ relative la funcțiunea luĭ. «Cuĭ e foame codrĭ visează.»

2). Cînd cine-va, în somn, aude o muzică adesea i se produce un vis în care intră în combinațiune și elemente sonore.

In cazul acesta, de multe orĭ fantazia mărește escitațiunea, o transformă, o exagerează. Puțină apă stropită, pe fruntea cuiva, poate să-ĭ sugereze un vis ce-l face a se crede gata să se înece; o floare, apropiată de nasul luĭ, poate să-l facă să viseze că se află într'o grădină.

3). *Coprinsul de representațiuni saŭ de ideĭ condiționează asemenea visul.* Astfel un țăran nu se va visa de sigur deslegînd probleme de geometrie orĭ de filosofie, va visa că se ducĕ la cîmp, că adapă boiĭ, că se ceartă cu perceptorul, etc., adică lucrurĭ relative la ocupațiunea și la modul sĕŭ de traiŭ. *Sergi*, un psiholog italian, spune că după ce s'a gîndit maĭ multe zile asupra uneĭ probleme psihologice, a visat o soluțiune despre ea.

In vise lucrează astfel și *inconștientul*, care de multe orĭ, în timpul somnuluĭ, dă resultatul activitățiĭ sale saŭ cuprinsul sĕŭ de imaginĭ. Une-orĭ visăm persoane necunoscute. Acestea, saŭ le-amŭ văzut vr'o dată, și impresiunea lor păstrată inconștient în noĭ se redeșteaptă în vis; orĭ s'aŭ format prin combinarea elementelor obținute din observarea maĭ multor oamenĭ. Alte orĭ deslegăm în vis cestiunĭ, probleme, întreținem discuțiunĭ și încă într'un mod destul de original.

4). *Un sentiment predominat* face să se atragă și să se combine diferitele representațiunĭ ce staŭ în legătură cu el, dînd naștere unuĭ vis, care din această causă s'a numit *liric*. Un exemplu de acest soiŭ de vise îl dă *I. Sully* (1). O fetiță de vre-o patru anĭ călătoria cu părințiĭ sĕĭ în Elveția. In treacăt, vizită Strasburgul, unde auzi bătînd celebrul ceasornic colosal, *Münster*, care face să apară chipurĭ marĭ de apostolĭ arătînd ora, un cocoș ce bate din aripĭ și cîntă, și alte figurĭ mișcătoare. Ajungînd în Elveția, vede lanțurĭ de munțĭ uriașĭ acoperiți cu zăpadă. Intr'o dimineață povestește un vis: că era pe munțĭ de zăpadă și d'acolo s'a dus și s'a plimbat prin cer, unde

(1) In scrierea sa «Ilusiunile» tradusă (din englezește) și în franțuzește.

a văzut lucruri minunat de frumoase, întocmai ca figurile de pe ceasornic. In acest vis s'au unit între ele diferitele lucruri ce au produs asupra fetiței cam *acelaș sentiment de admirațiune:* ciasornicul cu imaginele apostolilor, cerul, munții.

In vis atențiunea, nestăpînind spiritul, ideile curg liber, după asociațiunile lor de mai înainte, sau se combină în voia lor.

Imaginele din visuri pot une-ori să fie urmate și de acțiuni, de mișcări, de manifestări esterne. Atunci avem *somnambulismul* și vorbirea în somn, *somniloquul.* Cazurile acestea sînt mai rare, și presupun o surescitațiune nervoasă estraordinară.

2). **Nebunia.** Dacă aceste acțiuni, manifestări și mișcări pe baza halucinațiunei, s'ar face în stare de veghere, atunci am avea nebunia. Nebunul visează deștept, viseplăcute sau oribile, fără să știe că visează, pentru-că nu știe că e nebun.

Cauzele nebuniei sînt *ocasionale* și *ereditare.* Cele dintîi sînt sau somatice (corporale) sau psihice.

a) Cauze *somatice,* precum: loviri la craniu, lesiuni cerebrale, deranjeri nervoase, viscerale, congestiuni cerebrale, parasiți în organism, pierdere prea multă de sînge, excesele, alcoolismul, narcoticele, etc.

b) Cause *pshihice*: mîhnirea, durerea, spaima, fanatismul religios, iubirea nenorocită, mîndria sau mai bine zis grandomania, ambițiunea nemăsurată, etc.

c) *Cauze ereditare.* Nebunia, ca și celelalte boale și modificări organice, se moștenește, se transmite la descendenți fie imediați fie mai depărtați, ca predispositiune, așa încît ea se pronunță îndată ce se întîlnesc împrejurări favorabile. De aceea *Kant*, era de părere să nu

se căsătorească cine-va cu o persoană în familia căreia a fost un singur membru nebun. *Esquirol* constată că din 264 de alienați 150 (după alta dată statistică $^{30}/_{100}$) provin din ereditate.

Facultatea de raționament nu este totdeauna atinsă la alienați. Semnul caracteristic la dînșii nu e numaĭ decît deranjarea funcțiuneĭ logice; eĭ trag adesea concluziĭ juste, dar din *premise*, din baze *greșite*, din *halucinațiuni*. Astfel unul care se crede că e de sticlă, se ferește să nu se spargă; altul, care se crede că e o baniță de grîŭ, se ferește de paseri să nu-l ciugulească. La amîndoi ideea de «a se păzi» e o concluzie justă, dar premisele sînt greșite

PARTEA A TREIA.

Sentimentele.

I

Definițiuni

Sentimentul, ca element primar și simplu al sufletului, nu se poate defini. Tot ce se poate face în această privință este a se arăta împrejurările în carĭ el se produce. In clasa fenomenelor psihice, numite *sentimente*, intră toate stările sufletești ce conțin grade și nuanțe de *plăcere*, *durere*, *satisfacțiune*, *nesatisfacțiune*, etc.

Plăcerea se poate zice că este acea stare sufletească pe care omul *tinde* a o căuta, păstra și mări. Această definițiune se dă cu privire la stările de voință corespondente. Ea se mai poate defini: acea stare psihică ce desvoltă energia, forța de espansiune a activităței noastre psihofizice. In adevĕr, plăcerea se însoțește și se urmează de o sporire de vitalitate: se poate considera ca semnul și efectul acesteia. De aceea *Kant* o numește stare *stenică*.

Durerea este stare sufletească contrară: aceia pe care omul *tinde* a o micșora, alunga, evita, și care deprimă

vitalitatea, scade energia psihofisică; deci, după terminologia lui *Kant*, ea este *o stare astenică*. Și această definițiune, saŭ mai bine indicare și reamintire, se referă tot la fenomenele voliționale ce corespund stărilor afective despre care vorbim.

II

Divisiunea sentimentelor.

Sentimentele se pot divide:

a). Cu privire la seria fenomenelor intelectuale cărora corespund: în *prezentative* și *reprezentative*, după-cum se produc cu ocasiunea unor presentațiuni saŭ representațiuni. Cele prezentative iaŭ de ordinar numirea de *fizice*, când escitațiunea atinge simțurile esterne *inferioare;* de *estetice simple*, când ating pe cele *superioare;* de *organice*, când rezultă din starea organică a corpului, din escitațiuni *interne*. Toate acestea pot fi numite elemente afective saŭ sentimente estetice simple.

Cele cari se nasc cu ocasiunea representațiunilor și combinărilor de reprezentațiuni, se numesc *sentimente propriu zise* saŭ *intelectuale*, și sentimente înalte *superioare*, când representațiunile, cu cari ele se produc, staŭ într'o relațiune mai complicată.

b). Cu privire la tendința fenomenelor voliționale ce le corespund, sentimentele se împart în *egoistice* și *simpatetice*, după-cum ele se nasc cu ocasiunea satisfacerei ori contrarierei unuia din cele doă instincte primitive înăscute în or-ce animal, anume: a) *instinctul de conservare individuală*, și b) de *conservare a speței*.

c). După durata și după gradul de intensitate și espansiune, sentimentele propriŭ zise se împart: 1) în dispositiunĭ saŭ umoare, 2) în afecte, și 3) în pasiunĭ.

Dispositiunea saŭ umoarea este un sentiment de mică intensitate, slab, dar durabil și cu mare espansiune. Ea corespunde temperamentelor individuale. *Afectul*: sentiment tare, puternic, dar trecător, cu puțină durată și intermitent, nu continuŭ. *Pasiunea*: un sentiment durabil, forte, și cu espansiune mare. Hotărește continuŭ voința. De-aceea se poate studia maĭ potrivit în legătură cu aceasta.

III

Sentimentele estetice simple.

Acest nume se dă de ordinar numaĭ fenomenelor afective produse cu ocasiunea prezentațiunilor saŭ reprezentațiunilor simple *vizuale* și *auditive*. El se poate estinde însă la toate sentimentele presentative și representative simple, pentru-că între datele simțurilor numite superioare și datele celorlalte simțurĭ nu este, în această privință, deosebire de natură, ci numaĭ de grad.

După gradul de reproductibilitate al fenomenuluĭ intelectual simplu căruĭ corespund, ele se pot însă împărți în: *inferioare*, *mediĭ* și *superioare*, saŭ *estetice simple propriŭ* zise.

In prima clasă ar intra: cele organice, de temperatură, gustative și olfactice; în a *doua*: cele tactile și musculare; în a *treia*: cele auditive și vizuale.

1) **Sentimentele estetice simple „inferioare“.** Cele mai inferioare, anume cele organice și calorice, se reimprospătează foarte rar și greŭ în spiritul nostru, ca representațiunĭ, din causă că elementul cogniținal corespunzător, sensațiunile respective, de carĭ acelea se asociază, sînt puțin reproductibile. Buna stare organică ce resultă din o nutriținne suficientă, din o bună și ușoară digestiune, din o circulație vie și regulată, din respirațiunea liberă a unuĭ aer curat, din întreaga armonie de sensațiunĭ organice plăcute, ieșite din funcțiunea normală a tutulor organelor vieței vegetative ale unuĭ corp sănătos, aceea-ce se numește, cu un cuvînt *cenestesie*, este o stare care place și în experiența noastră proprie și în contemplarea altora, dar care nu se memorează ușor.

Asemenea, deși p'o treaptă ceva mai sus, sensațiunile calorice: un grad potrivit de căldură saŭ de răcoare un adăpost umbros în toiul căldurilor de vară, etc.

Presentațiunile *gustative* aŭ o mai mare importanță din punctul de vedere afectiv saŭ emoțional. Termenii de *dulce* și *amar*, destinați în special pentru sensațiunĭ gustative, sînt așa de întrebuințați în vorbire în-cît servesc de calificativ la o mulțime de alte escitațiunĭ. *Dulce* e și o coloare, o voce, un ton, un timbru un zîmbet; *amar* e și un surîs, o gîndire. Cu alte cuvinte partea afectivă, venită dela impresiuuile gustative, a impresionat așa sufletul, încît s'a resfrînt asupra datelor altorĭ sensurĭ, calificîndu-le, după-cum se apropie de starea afectivă corespunzătoare uneĭ sensațiunĭ gustative. Chiar termenul de *gust* în artă, în literatură, e luat dela acest simț.

Gustul e supus la foarte marĭ variațiunĭ, nu numaĭ în ce privește gradul de sensibilitate, ci și în ce privește obiectele ce afectează sensibilitatea gustativă. Aci e justificată maxima că: «gustul nu se discută.» Aceste deosebirĭ sunt esplicabile: a) prin diferite *idiosincrasiĭ*, particularitățĭ ale organismuluĭ fie-căruĭ individ, și b) prin deprindere. Ca esemple caracteristice, în această privință, găsim gustul unor sălbaticĭ din Oceania pentru furnicĭ, al Chinezilor pentru cuiburĭ de rîndunele, al Cafrilor pentru carnea ajunsă în stare de putrefacțiune. Cafriĭ din Natal găsesc în aceste alimente o plăcere estraordinară. Termenul de *ubomiĭ*, dat acesteĭ plăceri înseamnă *estremă fericire*. Eĭ recomandaŭ misionarile din Europa,

carĭ voiaŭ să traducă în limba cafră cărțile sfinte termenul de *u-bomĭ*, ca espresiune potrivită pentru «fericirea eternă cerească».

Elementele olfactice pot avea asemenea direct o calitate afectivă determinată. Astfel: mirosul florilor, al verdeței cîmpuluĭ, al fînuluĭ, aromele. Acele arome, ce respîndesc popoarele orientuluĭ în camere, sînt pentru sensibilitatea lor niște escitațiunĭ plăcute, estetice, ca și parfumurile la națiunile Europeĭ. S'ar putea închipuĭ astfel melodiĭ și armoniĭ de mirosurĭ pentru ceĭ ce aŭ simțul olfactic rafinat, după-cum Mantegazza vorbește de simfoniĭ gustative. Insă această sensibilitate estetică nu merge paralel cu cea preceptivă. Indienii din Peru, carĭ disting mirosul particular al diferitelor națiunĭ (*Humboldt*), sînt indiferenți pentru partea afectivă; numaĭ inteligența lor este în joc. Asemenea cîinĭ, deși posedă într'un grad miraculos de mare facultatea perceptivă a mirosurilor, n'aŭ sensibilitatea estetică a lor: eĭ rămîn nepăsătorĭ într'un mediŭ infect. Alte popoare sînt, din contră, foarte sensibile pentru această parte afectivă. Arabiĭ din Hedjas nu merg și nu intră în orașe, pentru că mirosul orașelor li se pare nesuferit.

2). **Sentimentele estetice simple „mediĭ"**. Tactul e simțul cel maĭ primitiv, și *Al. Bain*, pare a avea dreptate cînd derivă din plăcerile tactile cea maĭ adîncă și veche plăcere simpatică, iubirea dintre copil și mumă. Se observă că emoțiunile de simpatie, de înclinațiune, daŭ naștere unceĭ tendințe d'a face să le urmeze o sensațiune tactilă.

Plăcerile tactile se produc în maĭ multe împrejurărĭ. Astfel cînd atingem ușor un corp neted, fie solid și unit ca marmura, saŭ moale și divizat ca velura, mătasea; saŭ cînd umblăm cu un corp elastic. Femeile din orient, în lungile lor zile de neactivitate, se amusează plimbînd în gură *mastic*, pentru escitarea nervilor tactuluĭ. Pentru acelaș scop se răsucește în mînĭ corpurĭ micĭ și rotunde saŭ cilindrice, es. creioane, etc.

O sensațiune tactilă destul de curioasă e aceea a *gîdilatuluĭ*, care e cu atît maĭ puternică cu cît contactul e maĭ ușor; cînd se continuă maĭ mult timp, devine penibilă.

Nici sensibilitatea afectivă a tactuluĭ nu merge paralel cu cea intelectuală, de discernament. Așa, uniĭ sălbatici, după-cum s'a arătat maĭ înainte, aŭ tactul foarte rafinat, ca facultate de cunoștință; dar nu se pot compara în sensibilitate estetică cu Romaniĭ, carĭ

petreceaŭ zile întregĭ plimbînd în mînĭ sfere de fildeș, saŭ cu rafinanțiĭ Europeĭ de azĭ.

Decît simțurile espuse pînă aicĭ, mult maĭ important, prin contingentul și valoarea elementelor afective, e *simțul muscular*. Funcționarea luĭ produce plăcere, cînd forța consumată prin mișcare nu întrece rezerva de energie acumulată. Dacă există un prisos de energie și nu se face exercițiŭ muscular, se naște o jenă organică, o trebuință de mișcare. După-cum mișcările sînt *încete* saŭ *repezĭ*, variază și sentimentul ce le însoțește. Mișcările încete sînt însoțite de un sentiment de liniște, și corespund uneĭ scăderĭ de energie, uneĭ deprimărĭ psihice. Ele comunică ritmul lor funcțiunilor organice, cea-ce poate aduce lenevire, chiar somnolență. Din contră, o mișcare repede a unuĭ singur organ provoacă o escitațiune în tot organismul și corespunde uneĭ sporirĭ de vitalitate. La un convoiŭ funebru, un marș repede ar fi ceva nepotrivit, pe cînd mișcarea înceată încadrează bine cu sentimentul de întristare. Mișcările repezĭ pot provoca ceea-ce *Bain* numește «beție mecanică».

Alt sentiment e acel provocat de mișcările ce cresc și descresc gradat, și cel provenit din *perderea subită a punctuluĭ de razim*. Contracțiunea involuntară, ce facem în cazul din urmă, activează circulația cerebrală și poate produce amețeală. Astfel de sensațiĭ are cine-va cînd corabia ce-l poartă se ridică și se lasă repede pe valurile măriĭ, saŭ cînd se dă în leagăn orĭ în dulap. Dacă sînt prea puternice, ele produc neplăcerĭ, ca «răul de mare».

Causa ultimă a acestor efecte se reduce la *gravitațiune*, cu care ne găsim în luptă continuă. O mică perdere de echilibru, și corpul nostru plătește scump lipsa de atenție către această lege. De aceea, capitulația materieĭ în genere față cu ea ne deșteaptă compătimirea, prin simpatie. Astfel, corpurile ce se mișcă în linie descendentă inspiră melancolie; frunzele ce cad, provoacă întristarea poetuluĭ: ele par victime ale gravitațiuneĭ. Din contră, mișcările ascendente inspiră admirația, și edificiile înalte ne plac: ele ni se înfățișează ca învingătoare ale aceleĭ forțe. Astfel își esplică și *Eiffel* efectul turnuluĭ săŭ.

Plăcerile *plimbăreĭ, înnotuluĭ, dănțuluĭ*, ale *exercițiilor gimnastice ale călăriceĭ*, etc., se datoresc elementuluĭ afectiv ce însoțește funcțiunea sistemuluĭ muscular.

3) Sentimentele estetice simple propriŭ zise, saŭ superioare». Elementele afective în *sensaţiunile auditive* se împart în doă: 1) sensaţiunĭ muzicale şi 2) nemuzicale.

Sgomotele, în anumite condiţiunĭ, plac; d. e. cînd ele aŭ numaĭ un grad de forţă suficient pentru a pune în mişcare organul auzuluĭ; căcĭ funcţiunea unuĭ organ produce plăcere cînd fondul săŭ de energie acumulată prin nutriţiune îşĭ descarcă prisosul săŭ, — lege biologică cunoscută încă de Aristotel. Sgomotul produs după o tăcere îndelungată în singurătate: flueratul uneĭ locomotive, lătratul unuĭ cîne, etc., poate fi chiar plăcut; asemenea urmărirea unuĭ sgomot ce *descreşte*: tropotul unuĭ cal, duduitul unuĭ tren ce se depărtează la orizont.

Asociaţia însă contribue foarte mult a transforma un sgomot în escitaţie plăcută. Ca probă avem casurile în care acelaş sgomot poate deveni plăcut saŭ neplăcut, după ideile ce deşteaptă prin asociaţiune. Aşa, s'ar putea scrie o întreagă epopee asupra diferitelor emoţiunĭ ce naşte sunetul clopotuluĭ în sufletul unuĭ bursier. Cît de neplăcut pare cînd sună de deşteptare, şi cît de plăcut cînd anunţă masa orĭ recreaţiunea!

La *sunetele muzicale* s'a distins: timbrul, înălţimea, intensitatea, durata.

După-cum un sunet se află în scară maĭ sus, saŭ maĭ jos, are o nuanţă afectivă deosebită. Sunetele înale aŭ un son de veselie de bune dispoziţiune;, cele joase, de seriositate, de demnitate. Cele intermediare corespund stăreĭ sufleteştĭ de linişte, de echilibru sufletesc.

Timbrŭrile instrumentelor pot da naştere la diferite emoţiunĭ, după raportul în care se află armonicele cu tonul fundamental. Un ton fundamental fără energie şi nişte armonice nu tocmaĭ înalte daŭ un timbru ce însuflă dispoziţiunĭ sufleteştĭ serioase; aşa este to-

nul orgeĭ, și tocmaĭ de aceea acest instrument se întrebuințează în muzica religioasă. Dacă însă armonicele sînt maĭ nalte, timbru, resultat din contopirea lor cu tonul fundamental dă sufletuluĭ o dispositiune de veselie, de pasiune.

Durata este de asemenea un element modificător al sentimentuluĭ produs de o notă. Cea prelungită are în genere o nuanță de melancolie saŭ energie pasională; cea repede, una de veselie ușoară. In producțiunile muzicale de jale ale poporuluĭ se aud acele note lungĭ, ce par că nu se maĭ sfîrșesc, ca și durerea luĭ. Asemenea *ritmul* repede corespunde cu veselia, ritmul încet cu melancolia.

Și la sensațiunile auditive găsim variațiunĭ în gradul de sensibilitate estetică la diferițiĭ indivizĭ. Gradul cel mare îl aŭ componiștiĭ, după eĭ executoriĭ, apoĭ diletanțiĭ. Aceleașĭ variațiunĭ se pot observa la diferitele straturĭ sociale, popoare și rase. *Arabul*, care tresaltă de o delicioasă escitațiune entusiastă la sunetul monotonuluĭ *rebeb* cu doă coarde, nu distinge în muzica unuĭ *Rossini* decît o neplăcută și nesuferită înșirare de sgomote. Dacă sensibilitatea acustică este inferioară în perceperea *delicateței* raporturile sonore, *intensitatea* eĭ este adesea într'un grad foarte mare. Populațiunile *Niam-Niam* din Africa centrală nordică, antropofage și foarte mîncăcioase, uită și să bea și să mănînce de-îndată-ce aud muzica lor, și ar cînta atuncĭ fără sfîrșit. Sunetul *tam-tamuluĭ* aduce pe *Negriĭ din Gabon* într'o stare aproape epileptică. Un șeik din Africa centrală, auzind esecutîndu-se, de o muzică de cutie, *ranz des vaches*, aceea vechie și simplă melodie națională a păstorilor alpinĭ din Elveția, își acoperi fața cu mînile și ascultă în tăcere, adînc mișcat (1).

(1) Vezĭ *Letourneau* «La sociologie d'après l'ethnographie», p. 98.

Sentimentele sensațiunilor vizuale.—Lumina și *coloarea* sînt direct însoțite de un element emoțional. Astfel *lumina*, prin ea însăși, este causă de impresiuni plăcute, precum întunericul de impresiuni neplăcute. Esplicarea acestuĭ fenomen se caută adînc în condițiunile vieței, carĭ pentru multe ființe sînt astfel, că razele luminoase ajută funcțiunile lor vitale: respirațiunea, digestiunea etc. La această causă biologică generală se adaugă alta psihologică: asociațiunea. Noaptea e mediul celor maĭ neplăcute întîmplărĭ; întunericul ascunde pericolul; astfel se asociază cu obscuritate ideea fricei.

Lumina în *reflexiune* și în *refracțiune* e însoțită de impresiuni afective particulare. Strălucirea unuĭ metal prețios se produce prin reflexiunea luminiĭ; ea place atît sălbaticilor, carĭ aŭ mare atracțiune pentru obiectele lucioase, cît și animalelor.

Refracțiunea face ca lumina să se descompună în culorile spectruluĭ solar saŭ curcubeuluĭ.

Diferitele culorĭ produc usupra noastră impresiuni particulare. *Goethe* a studiat efectele lor privind natura, maĭ cu seamă în timpul erneĭ, prin sticle *colorate*, și a găsit, că unele aŭ un efect escitant, altele calmant. El a împărțit astfel spectrul solar în doă clase: una a *culorilor escitante* și alta a *culorilor calmante*. Pe întîia a numit'o superioară, pe a doua inferioară.

Cea superioară, în care întră culorile numite de *Fechner active*, iar de pictorĭ *calde*, coprinde: *roșul*, *portocaliul*, *galbenul;* în cea calmantă întră culorile numite de Fechner *receptive*, iar de pictorĭ *recĭ* și anume: *albastrul*, *indigo* și *violetul*. S'a lăsat la o parte *verdele*, care ocupă un loc intermediar în gama emoțiunilor deșteptate de

culorile spectrale. Verdele nu se poate numi nicĭ escitant nicĭ calmant, el are o nuanță neutră.

Gustul culorilor nu e acelaș la diferitele popoare și straturĭ sociale, la toate vîrstele și la cele doă sexe. Europa de azĭ pare a avea maĭ puțină dragoste pentru culorĭ decît înainte Nu e mult decînd se vedeaŭ la bărbațĭ fracurĭ roșiĭ, albastre, ciorapĭ culoraț ĭ; acestea ar părea astăzĭ bizare.

Culorile își schimbă efectul după-cum cade asupra lor o cantitate maĭ mare saŭ maĭ mică de lumină. Așa, roșul transformat în *roz* e maĭ puțin escitant și are un ton de veselie; violetul deschis, *lila*, produce o întristare dulce, o melancolie ușoară, nu gravă și profundă ca cel închis; asemenea galbenul, cînd e deschis, are un efect de liniște, ca lumina lunei.

Se întîmplă contrariul, cînd coloarea trece în un grad maĭ mare le saturație.

IV

Sentimentele egoistice saŭ idiopatice.

Acestea se împart în două clase, după cele două noduri de manifestare ale instinctuluĭ de conservare individuală. Acest instinct se manifestă:

a) în tendințe relative la conservarea și desvoltarea ființeĭ materiale, fizice, a individuluĭ;

h) în tendințe relative la conservarea și afirmarea ființeĭ ideale saŭ morale a luĭ.

Ființa ideală saŭ morală constă în idea cuĭ-va saŭ a noastră proprie despre noĭ, se formează din modul cum se oglindește personalitatea noastră în spiritul nostru saŭ în al altuia. De aicĭ diferitele sentimente relative la *onoare* saŭ la ființa noastră morală.

A. Sentimente egoiste fizice.

Funcțiunile activității, prin carĭ individul țintește la nutrițiunĭ și la apărarea sa în contra pericolelor, daŭ naștere la sentimente diferite, după felul și gradul satisfacereĭ saŭ contrarie lor.

Și maĭ întîĭ, chiar numaĭ *activitatea*, funcțiunea singură, produce prin eserciţiul săŭ sentimente ce par a se referi la un instinct, la *instinctul activității*. Cînd acesta e satisfăcut se produce *plăcere* numită a *munceĭ*, a lucruluĭ. Dacă e neglijat, se produce *urîtul*, *plictiseala*. Dacă se uzează și se forțează prea mult, avem încordarea, cu sentimentul penibil al forțelor întinse peste măsură.

De acestea se apropie și *sentimentul așteptăriĭ, căutăriĭ și surprinderiĭ*. In primele doă se desfășură o muncă f[illegible] rezultatul văzut imediat, și sentimentul e cu atît ma[illegible] cunibil cu cît acest rezultat se realisează maĭ tîrziŭ [illegible] interesează maĭ mult. In surprindere avem cazul contrar- un rezultat neașteptat, neprecedat de o muncă, de o pra, gătire, de o gîndire; și e plăcut saŭ neplăcut, după-cu[illegible] ne folosește or ne vatămă.

Frica și speranța. — *Frica* se produce cînd un eveniment vătămător se așteaptă să se întîmple cu o probabilitate oare-care. Dacă în loc de probabilitate, este siguranță, se produce *desperarea* or *resemnarea*.

Speranța este sentimentul ce se produce, cînd lucrul, fenomenul așteptat e binefăcător. Dacă și aicĭ în loc de probabilitate avem siguranță, atuncĭ se produce *bucuria*, *transportul*.

Frica este un afect cu forță deprimantă, astenică; speranța cu forță escitantă, stenică. Frica scade energia

fizică și intelectuală a individuluĭ. *Groaza*, un grad maĭ mare de frică, se esprimă prin o complectă împietrire, înmărmurire; spiritul ca și corpul rămîne în nemișcare, în neputință d'a funcționa în scopul conservăreĭ. Speranța, din contră, are asupra corpuluĭ și spiritului nostru un efect înălțător, escitant; ajută și desvoltă funcțiunile vitale. Ea, ca dispositie sufletească, e semnul uneĭ vieți normale și sănătoase; însemnează posibilitatea de a concepe scopurĭ nouĭ și mijloace pentru realizarea lor. Starea contrară, ca dispositiune habituală, este *blazarea*. Blazare însemnează neputință de a-șĭ pune cineva scopurĭ în viață, de a se interesa la realizarea unuĭ plan, de a căuta și aplica mijloacele necesare la îndeplinirea unor aspirațiunĭ. Ea se reduce la neputința de a spera, și are ca deviză: «toate sînt deșertăciunĭ.»

B. Sentimentele egoistice ideale.

Aicĭ avem: a) sentimentul ce însoțește oglindirea «euluĭ» în representațiunea saŭ în spiritul nostru chiar, și b) în representațiunea saŭ în spiritul altuia.

1). Omul se compară singur dintr'un punt de vedere saŭ altul, ce i se pare luĭ important, cu celelalte persoane, și își determină astfel valoarea sa relativă. Dacă această comparațiune cade în favoarea sa, se produce *sentimentul plăcut al euluĭ* saŭ al *personalităței* sale triumfătoare. Dacă resultatul comparațiuneĭ e nefavorabil, se produce sentimentul *umilințeĭ*, al deprimăriĭ personale.

In primul caz se naște adesea și un sentiment de *milă*, de *generozitate*, o înclinațiune către persoana care ne-a ocasionat, prin inferioritatea sa, sentimentul de satisfacere al personalităței noastre. Dar uneorĭ, după temperamentul

și educațiunea individuluĭ, sentimentul superiorităţiĭ se manifestează prin maltratarea celor inferiorĭ și învinșĭ, și atunci poartă numele de *orgoliŭ*, *mîndrie*.

In cel ce se simte întrecut se naște, de asemenea, față cu ființa superioară, după temperament și educațiune, saŭ *invidia* saŭ *emulațiunea*.

In invidie omul urăște pe cel superior și caută a face să dispară distanța separatoare și umilitoare prin înjosirea, degradarea, ba chiar suprimarea aceluia. De aicĭ: *calomnia*, *bîrfirea*, *maliţiositatea*, *răutatea*, carĭ tind a scoborî și a înnegri imaginea unuĭ om, pentru a-l aduce la nivelul calomniatoruluĭ și încă maĭ jos, dacă se poate.

In emulațiune omul admiră pe cel superior, iubește ce e bun și distins în el, și caută a face să dispară deosebirea dintre sine și emulul săŭ, silindu-se a-l ajunge și de se poate, chiar a-l întrece.

Invidia face răŭ și invidiosuluĭ, și celorlalțĭ oameni; este un sentiment viţios, desvoltă bila, îmbolnăvește și întunecă sufletul. Emulațiunea, din contră, desvoltă puterile prin dorința de a ajunge maĭ sus.

Une-orĭ recunoașterea superiorităţiĭ altuia și supunerea la dînsa se face fără durere, și anume atunci cînd aceleași scopurĭ comune se urmăresc și se pot realiza prin mijlocirea și conducerea uneĭ autorităţĭ necontestate.

2. **Sentimentele și afectele relative la conservarea eului ideal în reprezentațiunea altuia.**—Reprezentațiunea *eului* nostru în mintea altora e însoțită de un calificativ, care esprimă valoarea noastră în ochiĭ acelora, precum: *onorat*, *venerat*, *prețuit*, or *disprețuit*, *nesocotit*, etc. Aceasta constitue *onoarea*, adică stimarea noastră de către alțiĭ. Conștiința că sîntem obiectul de stimă și respect pentru alțiĭ deșteaptă în noĭ sentimente plăcute; dureroase în cazul

contrar. Aceste sentimente determină voința a le căuta și păstra, a le evita și depărta, după-cum sînt plăcute saŭ neplăcute.

Iubirea de *onoare*, de demnitate, saŭ *onorabilitatea*, este acea dispoziţiune, faţă cu semeniĭ, noștri care ne face să căutăm stima celor demnĭ, capabilĭ și bunĭ, a celor aleșĭ, nu a tuturor. *Modestia* demnă este semnul esterior al acestor dispoșiţiunĭ.

Mîndria saŭ *îngîmfarea* renunță la aprobarea altora; se mulțumește numaĭ cu aprobarea sa proprie, punîndu-se pe sine ca normă și criteriŭ superior deasupra tuturor, fără discuţiune.

Aroganța refuză a da onoare cuvenită celor ce o merită, și poate merge de mînă tocmaĭ cu *servilismul*. *Servil* e acela care dă semne de stimă și onoare numaĭ celuĭ care este *puternic*, nu și *demn de onorat*.

Umilul are despre faptele și producţiunile sale o idee maĭ puțin favorabilă, faţă cu misiunea, cu datoria luĭ.

Suficientul crede în valoarea sa nediscutabilă și se confundă cu *vanitosul*, care profesează pentru sine însuși o mare admirare, decĭ așteaptă admirarea și dela ceĭlalţĭ și anume nu numaĭ dela ceĭ bunĭ și aleșĭ, ci dela toţĭ fără deosebire, fără alegere. Or-ce semn de onoare, din partea or-cuĭ, adus în public, măgulește vanitatea.

3. **Afecte idiopatice. Necazul, ura, iubirea, recunoștința**, etc. Cînd o persoană determinată este voluntar cauza răuluĭ nostru material saŭ moral, se naște în noĭ *necazul*, supărarea, furia în contra eĭ; și din contră *recunoștința*, cînd acea persoană e cauza bineluĭ nostru. Dacă aceste afecte se repetă și devin deprinderĭ, avem *ura* saŭ *iubirea*

Aicĭ găsim în joc *instinctul răsplătireĭ*, care ne face a întoarce binele cu bine, răul cu răŭ.

Cînd *răsbunarea* se satisface, atunci și furia se potolește; ba adesea se produce chiar un sentiment de milă pentru inimic, și de aici *căință* pentru răsbunare. Răsbunarea nu e legitimă și justificabilă decît dacă izbește în răul moral, dacă se ridică în contra aceluĭ fel de conduită, care, de s'ar generaliza, ar aduce un rău pentru întreaga societate. Dar pentru aceste cazurĭ intervine maĭ totdeauna justiția publică; și Statul, societatea organizată, judecă și pedepsește în locul individuluĭ, conform intereselor generale. In celelalte împrejurărĭ maĭ puțin importante, a întoarce, numaĭ-decît și fără folos social, răul cu rău, e a înăspri și slăbi relațiunile dintre oamenĭ. *Iertarea* și *generositatea* sînt atunci răspunsul cel maĭ eficace și maĭ nobil, căcĭ ele aŭ ca efect psihologic de a împăca spiritele și a deștepta în cel greșit *căința*.

V

Sentimentele simpatetice saŭ altruiste.

Simpatia.

Aceste sentimente se produc cu ocaziunea satisfacerĭ saŭ contrarierĭ *instinctului social*, care se manifestă în tendințele de activitate destinate la propagarea și conservarea speței. Acestor două categorĭ de tendințe corespund sentimentele simpatetice cele maĭ primare: iubirea între soț și iubirea de fiĭ saŭ de progenitură.

Instinctul de conservarea specieĭ dă naștere la sentimentele *altruiste*, privitoare la viața uneĭ *alte* persoane deosebită fisic și moral de noĭ. El cade adesea în conflict cu celalt instinct, al conservăreĭ individuale, și cel

care iese triumfător din această luptă nu stă totdeauna cel din urmă. Adesea instinctul de conservare individuală este nu numaĭ contrazis, dar și învins de forța tendințelor ce aŭ de scop conservarea și fericirea genuluĭ saŭ speței din care individul face parte. Individul atuncĭ săvîrșește acțiunĭ, carĭ îl pot duce chiar la peirea sa personală, dar carĭ folosesc altora. Astfel rîndunelele își espun viața, aruncîndu-se prin flacările uneĭ case incendiate spre a-și scăpa puiĭ. Astfel muma se topește de durere la căpătîiul copiluluĭ săŭ bolnav, și une-orĭ moare din causa morțiĭ luĭ. Și cîte cazurĭ nu se citează, în carĭ oamenĭĭ și-aŭ răpus viața îngrijind saŭ apărînd o altă ființă omenească (1).

Prin urmare sentimentul simpatetic se produce în noĭ, cînd *ne închipuim* starea *altor* persoane. Prin partea simpatetică a natureĭ noastre, prin facultatea *simpatieĭ*, *reproducem*, repetăm în sufletul nostru stările sufletești ale *altora*, fie bucuriile, fie întristările lor, întru-cît esistența lor se poate recunoaște după manifestările lor esterioare; și compătimim cu eĭ, cînd eĭ pătimesc, ne combucurăm cu eĭ cînd eĭ se bucură (2).

Gradul de simpatie variază:

a) După gradul de asemănare și de apropiere saŭ afirmitate în constituția psiho-fizică a ființelor; căcĭ aceasta deter-

(1) Vezĭ *Apendicile*, lit. *F.*

(2) Limba nu are termen propriŭ pentru acest al doilea act sufletesc; reproducerea în noĭ a dureriĭ altora e maĭ deasă și maĭ fidelă, a bucurieĭ lor maĭ rară și maĭ puțin curată. Numaĭ în intimitatea sinceră și la ființe de un caracter adevĕrat nobil se găsește această ultimă proprietate. Pentru compătimire e destul să fiĭ om; pentru «combucurare» trebue să fiĭ *înger*, zicea *J. Paul Richter*.

mină *gradul* și *posibilitatea înțelegerei* între ele. Pentru ca cine-va să oglindească starea sufletească a altuia, trebue mai întîi să poată ști *ce* se petrece în acesta, *să-l înțeleagă*.

b) După mulțimea și varietatea esperiențelor noastre personale, după intensitatea memorării și ușurința reproducerii lor.

Dar *simpatia*, ca opusă *antipatiei*, mai are și alt sens, pe care trebue să-l deosebim de cel indicat. Astfel, se mai înțelege prin simpatie or antipatie acele sentimente de atracțiune or repulsiune ce ne inspiră ceva de multeori de la prima vedere, deci fără să fi avut ocaziunea de a cunoaște prin experința noastră determinată, dacă acea persoană or acel lucru este saŭ poate fi o causă de fericire or de nefericire pentru noi. Aceasta se esplică pe baza *asociațiunilor inconsciente* ce s-aŭ stabilit de mai înainte între cutare chip saŭ înfățișarea esterioară și cutare sentiment favorabil or nefavorabil. E destul să găsim, în înfățișarea cui-va, cîte-va trăsuri asemănate cu acelea din chipul unei persoane ce ne-a făcut odinioară un răŭ, pentru ca înfățișarea ei să ne inspire dela început o antipatie, care poate fi de altminteri nejustificată.

VI

Sentimentele superioare.

Sentimentul moral, estetic, religios și intelectual.

1. Sentimentul moral este un sentiment simpatic desvoltat, estins la cît se poate mai multe ființe. Prin el se

oglindesc în noĭ stările de bucurie or de mîhnire de plăcere or durere, nu ale uneĭ singure ființe saŭ ale unuĭ grup restrîns de ființe, ci ale societățeĭ întregĭ. Astfel încît *tot ce produce* saŭ *tinde a produce* o bună stare, o *fericire generală*, deșteaptă și în noĭ plăcere: din contră, se naște în noĭ un sentiment de durere orĭ-de-cîteorĭ vedem saŭ ne închipuim că ceva produce, or tinde a produce pentru societate o scădere de fericire, o sporire de durere. Decĭ, sentimentul moral se deșteaptă în noĭ la realisarea, la vederea orĭ la ideea bineluĭ și dreptuluĭ.

El se manifestă ca *aprobare* saŭ *reprobare* a lucrurilor, evenimentelor, persoanelor, acțiunilor, intențiunilor, etc., după-cum acelea aŭ tendința de a produce un bine saŭ un rĕŭ pentru omenire, pentru totalitatea ființelor simțitoare și raționale. In cazul întiĭ, după dictarea luĭ, lucrurile își atrag epitetul de bune, *drepte*; în casul al doilea de rele, *nedrepte*.

Cînd voința și acțiunile nostre corespund acestuĭ scop, adică tind la fericirea generală, se naște în noĭ un sentiment de satisfacere: plăcerea înaltă a datorieĭ împlinite, a *cugetuluĭ împăcat*; în cazul contrar, se naște *mustrarea cugetuluĭ*; starea penibilă a *remușcăreĭ*, însoțită de sentimentul rușineĭ și căinței, și de dorința de a repara rĕul saŭ de a-l espia prin pedeapsă. De asemenea cînd voința și acțiunile altora staŭ în armonie cu scopul moral, se naște în noĭ, pe lîngă sentimentul de aprobare, o tendință către răsplătire cu laudă față cu acele persoane; în caz contrar, pe lîngă sentimentul de desaprobare, o tendință către răsplătirea prin pedeapsă.

Sentimentul moral, care se naște astfel la realizarea, vederea saŭ închipuirea fericireĭ generale, s'a desvoltat

în omenire treptat și nicĭ în individ nu se găsește dela început sub o formă complectă și cu siguranța de funcțiune a unuĭ instinct. Ne naștem numaĭ cu germenul luĭ, cu natura simpatetică. Din aceasta, influențele educative din familie și societate scot sentimente morale.

Lauda și blamul semenilor noștri impresionează, și fac ca acțiunile folositoare or nefolositoare familieĭ și societățeĭ devin treptat pentru individ obiecte de atracțiune și repulsiune imediată.

Aprobarea și reprobarea semenilor noștri, ne impresionează și *prin simpatie* saŭ pe cale simpatetică, pentru-că lauda orĭ critica lor sunt semnele unor stărĭ sufletești plăcute orĭ neplăcute în eĭ și aceste stărĭ se reproduc, prin simpatie, și în sufletul nostru; ne impresionează și *prin egoism* saŭ pe cale egoistică: pentru-că lauda înalță, iar desaprobarea scade sentimentul personalităței noastre morale, al eului nostru ideal.

Astfel acțiunile folositoare și nefolositoare familieĭ saŭ societățeĭ în genere și sancționate prin recompense orĭ pedepse, devin acțiunĭ căutate orĭ evitate de individ. Aceste sancțiunĭ, puse înaintea legiĭ morale, le aplicăm în urmă și noĭ, fie asupra noastră, fie asupra altora. Și în modul acesta cresce treptat sentimentul moral, luîndu-șĭ caracterul săŭ *autoritar*, împrumutat dela *tonul imperativ* al legeĭ părintești și civile. El se desvoltă apoĭ maĭ departe prin considerațiunĭ raționale asupra consecințelor ce aŭ diferitele acte, caractere, dispositiunĭ intențiunĭ, etc., pentru binele public, pentru fericirea generală.

2. **Sentimentele estetice.** Lucrurile din natură ne plac și displac din două puncte de vedere:

1) Saŭ pentru-că convin (or nu) intereselor noastre,

adică pentru-că ne sînt folositoare (or vătămătoare); es: apa, fructele, aerul, pînea, etc.

2) Saŭ independent de folosul (or paguba) ce ne-ar aduce, decĭ în mod *imediat* și *desinteresat*, d. e. un răsărit orĭ apus de soare, luna pe un cer senin; conturul unor munțĭ înalțĭ la orisont. In casul acesta sentimentele se numesc *estetice*, iar lucrurile și fenomenele ce le produc se numesc *frumoase*, *sublime*, *grațioase*, or *comice*, *ridicule*. *Estetica* studiază în special condițiunile în carĭ se deșteaptă în noĭ aceste sentimente, ce însoțesc cu deosebire presentațiunile și representațiunile vizuale și auditive, precum și conbinările lor.

Lucrurile maĭ capabile a deștepta sentimentele estetice sînt producțiunile natureĭ organice și ale unor activităț omenești, anume: ale *artelor frumoase*, precum: *poesia*, *musica*, *pictura*, *sculptura*, *architectura*. Primele doă arte presintă escitațiunile saŭ elementele lor sub formă de *succesiune în timp*, celelalte treĭ sub formă de *simultaneitate* saŭ *estensiune în spațiŭ*. Ele se deosebesc de artele industriale saŭ *utile* prin faptul că acestea aŭ ca țintă efectuarea mijloacelor de satisfacere a trebuințelor și de conservare a vieței noastre.

Pentru a produce efecte estetice, lucrurile trebue să îndeplinească condițiunĭ de *formă*, de *coprins* și de *asociațiune*.

a) *Condițiunile formale* sînt: simetria, proporțiunea, ritmul, unitatea în varietate, adevărul, etc., toate cerute de niște trebuințe ale organisațiuneĭ noastre psiho-fisice. Așa *simetria* în privința aranjărĭ părților în linie orizontală, *porțiunea* pentru liniile verticale, se basează amîndouă pe cerințele simțuluĭ organic de echilibru al corpuluĭ nostru; de asemenea, *ritmul* este bazat pe cerințele unuĭ

simț organic, și necesitatea lui decurge din natura mișcării periodice, ritmice, a funcțiunilor noastre vitale, precum bătăile inimei, pulsațiunea, inspirațiunea. Cînd se iuțește saŭ se încetinează ritmul acestor funcțiuni, se presupune o modificare psihică corespunzătoare, provocată bunioară de emoțiuni. El crește saŭ scade proporțional cu vitalitatea. De aceea și în arte (în poesie, muzică) un ritm vioiŭ, repede, saŭ domol, încet, pornește din sentimente deosebite și provoacă sentimente estetice corespunzătoare în ascultătorĭ.

Condițiunile formale se maĭ numesc și *factorĭ. directĭ* în producerea emoțiunilor estetice.

b) *Coprinsul* saŭ ideea lucruluĭ orĭ a opereĭ de artă impresionează și maĭ tare. Condițiunile formale pot fi îndeplinite, fără ca obiectul să placă, dacă îĭ lipsește coprinsul, adică viața internă, *espresiunea*. Dacă o figură nu ne manifestează nimic din viața inimeĭ ne lasă recĭ, orĭ-cît de regulate ar fi trăsurile eĭ. Din contră, ne mișcă în mod plăcut, dacă esprimă un fond sufletesc, maĭ ales dacă esprimă ce are sufletul maĭ demn, maĭ înalt: pornirile simpatice, sentimentele morale.

De aceea omul este cel maĭ superior obiect al arteĭ. Celelalte ființe și lucrurĭ din natură primesc în mare parte valoarea estetică întru-cît sînt considerate ca simbolul uneĭ stărĭ din sufletul omenesc. Astfel, vorbim de stejarul «falnic și mîndru», pentru-că statura luĭ dreaptă, verticală și voinică, ne amintește atitudinea omuluĭ energic, care nu se pleacă în fața adversităților vieței. El simbolizează în ochiĭ noștri energia. Asemenea vorbim de salcia «plîngătoare», care îșĭ pleacă jalnic ramurile către pămînt, pentru-că umilita eĭ înclinare pare a însemna slăbiciunea sufletească a unuĭ om, a căruĭ inimă frîntă de durere dă

întregeĭ ființe înfățișarea deprimăriĭ. Salcia simbolizează, astfel, durerea, melancolia, și se găsește la locul eĭ pe morminte, în cimitire.

c) *Asociațiunea* adaogă mult la valoarea estetică a lucrurilor. Maĭ multe lucruri și ființe ne plac, fiind-că vedem oare-cum în ele încorporate emoțiunile noastre trecute, fiind-că s'aŭ asociat de ele momentele fericite ale vieței noastre. Astfel sînt locurile unde, persoanele cu carĭ ne-am petrecut copilăria și tinerețea.

Sentimentul religios. Esența sentimentuluĭ religios constă din doă elemente principale:

1. *Conștiința slăbiciuneĭ și a neputinței noastre*, față cu o putere supra-omenească și eternă de care atîrnăm, noĭ, ființe microscopice și d'o zi.

2. *Încrederea saŭ neîncrederea* în dispozițiunile ce are pentru noĭ acea putere stăpînitoare, în direcțiunea și natura manifestărilor eĭ față cu noĭ. De aicĭ religiuni *optimiste*, *pesimiste* și *mixte*.

Doă trebuințe sufletești aŭ făcut pe om să recurgă la închipuirea unor forțe viĭ, supranaturale, unor zeĭ, cîrmuitorĭ aĭ lumiĭ:

1) Necesitatea de a-și *esplica* natura și fenomenele eĭ.

2) Necesitatea de a *supune* și *utilisa* acele fenomene la interesele și dorințele luĭ.

In primul caz, se esplică lucrurile, atribuindu-se voinței și intențiuneĭ unuĭ spirit, în al-doilea se recurge la a-tot-puternicia acestuia pentru a determina înlăturarea fenomenelor neplăcute saŭ producerea celor dorite, cînd nicĭ unele nicĭ altele nu staŭ în puterea omuluĭ, precum: boalele, schimbările meteorologice, cosmice, întîmplările viitoruluĭ, ș. a.

Fiind date condițiunile naturale permanente, în carĭ

se produce sentimentul religios, se poate zice că acesta e un fenomen sufletesc esențial, inseparabil de esistența și situațiunea omuluĭ în natură.

Dar dacă sentimentul religios nu piere, dacă i se poate aplica și luĭ aforisma *nihil interit*, tot atît de adevărat este însă că el se schimbă treptat cu desvoltarea inteligențeĭ și a cultureĭ în genere, și că i se poate aplica tot atît de bine cealaltă parte a cugetăriĭ citate: *omnia mutantur*.

Modificările luĭ atîrnă de ideia ce-și face omul despre forța supra-omenească, în dependența căreia se simte, atîrnă de felul și natura determinată a puteriĭ pe care o recunoaște ca supremă în lume.

Intr'un sens maĭ general, religiositate, cult, se estinde la or-ce sistem de gîndirĭ și tendințe, carĭ se consideră de un om ca fiind, pentru el, maĭ presus de or-ce alt lucru în viață. Astfel se zice de unul că are religiunea libertățiĭ, de altul că are cultul științeĭ, al bineluĭ, dreptățiĭ, etc.

4. **Sentimentul intelectual saŭ al adevăruluĭ.** Sentimentele intelectuale, carĭ însoțesc căutarea adevăruluĭ, sunt plăcute saŭ neplăcute după-cum se crede că adevărul se atinge orĭ nu. Cînd fenomenele izolate se recunosc ca niște cazurĭ particulare ale uneĭ legĭ generale, cînd adică ele *se esplică*, spiritul se satisface. De aicĭ se vede pentru ce plăcerile intelectuale sînt maĭ intense și maĭ variate la spiritele culte, căcĭ acestea posedă maĭ multe principiĭ generale, la carĭ reduc fenomenele particulare, prin carĭ adică le apercep. Neputința de a apercepe, de a reduce fenomenele particulare la o regulă generală bine cunoscută, e însoțită de neplăcere.

Prin *sentiment al adevăruluĭ* (presentiment) se înțelege une-orĭ o bănuială neîntemeiată și nemotivată despre

ceea-ce este saŭ va fi. Aceste supositiunĭ trebuesc supuse însă la proba observațiunii directe pentru a deveni din bănuielĭ convingerĭ. Ele nu trebue să determine necondiționat opiniunea noastră asupra lucrurilor și oamenilor, și încă maĭ puțin să conducă activitatea noastră.

VII

Fisiologia sentimentelor.

1. Este un fapt de observațiune că *sentimentele se moștenesc*, în sensul că descedenții sînt predispușĭ a fi afectațĭ de fenomenele naturei cam în acelaș fel ca părinții și strămoșii lor. Cum s'ar înțelege aceasta fără a presupune transmiterea din tată în fiiŭ a unor *modificărĭ organice* anumite, carĭ să corespundă acelor predispositiunĭ psihice?

S'a căutat a se determina ce modificărĭ fisiologice se produc în corp cu ocasiunea sentimentelor, și unde se localizează sediul nervos al acestor fenomene psihologice.

Observațiunea superficială a făcut să se crează că emoțiunile n'aŭ centrul nervos în creer, ci în altă parte a corpuluĭ, și anume în acele organe ce se pun maĭ evident în mișcare în stările afective, precum maĭ ales *inima*. *Descartes* a afirmat pentru prima oară, și fisiologia modernă a confirmat, în mare parte, adevărul: că și sentimentele, ca și fenomenele de cunoștință, îșĭ aŭ sediul nervos în partea superioară a axeĭ cerebro-spinale, în creer. *Charles Bell* și *Gall* credeŭ chiar că pot determina acolo locul anumit al fie-căreĭ categoriĭ de sentimente. Concluslunea maĭ justă pare a fi aceea la

care s'aŭ oprit fisiologiĭ și în privința localizăriĭ fenomenelor intelectuale; anume că funcțiunile inferioare maĭ simple, ar fi localizate în centre speciale, maĭ mult în mezocefalul: astfel prezentațiunile, reprezentațiunile și percepțiunile simple, precum și elementele afective corespunzătoare lor; iar operațiunile intelectuale, combinările maĭ înalte de representațiunĭ, stabilirea raporturilor maĭ complicate dintre ele, precum și sentimentele însoțitoare; *sentimentele cogitaționale*, și-ar avea locul general maĭ mult în creerul mare.

Deși modificațiunile nervoase concomitante se produc, și la fenomenele de cunoștință, și la cele afective, în aceleași centre, deosebirea constă în *forma* lor, în gradul de intensitate și în felul mișcăreĭ nervoase. Pe-cînd la operațiunile intelectuale, mișcarea nervoasă se concentrează, se localizează cu atît maĭ mult cu cît operațiunea este maĭ intensă, și efectuează cu un grad maĭ mare de atențiune, la sentimente din contră: cu cît emoțiunea e maĭ puternică, cu atît mișcarea nervoasă tinde a se reslăți maĭ departe, a se descentraliza, revărsîndu-se asupra sistemuluĭ întreg. Pe-cînd forma primeĭ mișcărĭ este *centralizată* saŭ *centri-petală*, a celeĭ d'a-doua este *centri-fugală*, *escentrica* saŭ *espansivă*. Astfel, în emoțiunĭ se modifică bătăile inimeĭ, ritmul respirațiunĭĭ, circulațiunĭĭ, ceea-ce însemnează că ondulațiile mișcărĭĭ nervoase, radiindu-se dela creer, aŭ ajuns la sistemul mareluĭ simpatic. *Ingălbineala* friceĭ, *roșeala* pudoareĭ, se atribue contractăreĭ și dilatăreĭ arterelor. Funcțiunea diferitelor organe se influențează maĭ mult saŭ maĭ puțin după anumite afecte. *Sistemul lacrimal* e atins în emoțiunile de întristare; *viscerele* în cele de frică; *ficatul* în necaz, ură; *organele respirațiunĭĭ* în spaimă.

Plăcerea și *durerea* aŭ concomitante fisiologice deosebite. In plăcere mușchiĭ se încordează și se întăresc, atitudinea generală a individuluĭ devine verticală, privirea deschisă. In durere, din contră.

Ceea ce face că în timpul uneĭ emoțiuĭ, curentul nervos pornit dela centru se descarcă asupra unuĭ organ maĭ mult decît asupra altuia, este: 1) apropierea centruluĭ nervos special al aceluĭ organ de locul unde s'a produs în creer mișcarea corespunzătoare sentimentuluĭ; 2) frecuența modificărilor, esercițiul de mișcare maĭ des al organuluĭ. Așa se esplică, după primul pricipiŭ, pentru ce fața și ochiĭ sînt părțile corpuluĭ ce se mișcă maĭ întiĭ la om, chiar în emoțiunĭ maĭ slabe; și după al doilea principiŭ, pentru ce organele vieții vegetative, atît de esercitate dela naștere pînă la moarte, se influențează de supraescitarea nervoasă a sentimentuluĭ, maĭ ales cînd sînt și *bolnave*, adică deja supraescitate și lesne iritabile.

Concomitentele fisiologice ale diferitelor sentimente fac parte în acelaș timp din *espresiunea* lor, sînt semnele prin carĭ acestea se manifestă și după carĭ se recunosc la semeniĭ noștri.

PARTEA A PATRA

Voința.

Voința coprinde în sine toate fenomenele psihice carĭ aŭ în ele tendința de a determina la acțiune, la mișcare precum sînt impulsiunile, așa zisele instincte, inclinațiunile, poftele, dorințele, etc. Ea este partea practică a conștiinței, reprezentînd mișcarea nervoasă dela centru spre periferie, activitatea saŭ reacțiunea dela subiect la obiect, la lumea esterioară. Ea pornește dintr'un sentiment; plăcerea dă naștere tendinței de a obține causa acestuĭ sentiment favorabil; neplăcerea, din contră, provoacă tendința de a înlătura causa acestuĭ sentiment. Aceasta este legea generală a determinăriĭ voinței.

Voliținile se impart, după originea și gradul de complixitate al funcțiuniĭ lor:

1) în senzaționale saŭ prezentative și 2) în reprezentative și cogitaționale, carĭ constituesc voința propriŭ zisă, saŭ în sens restrîns.

I

Voliținile prezentative. Acte spontane, reflexe și instinctive.

1. Voliținile sensaționale corespund acelor acte și mișcăriĭ provocate de o senșațiune imediată, de o esci-

tațiune periferică făcută asupra nervilor, fie la suprafața corpuluĭ, ca în sensațiunile tactile, calorice, etc.; fie în interiorul corpuluĭ, ca în cele organice (foamea, setea, etc.), numite și *impulse* saŭ *stimule organice, trebuințe.*

2. *Mișcărĭ spontane.* De toate acestea se deosebesc mișcările cele dintîĭ ale organismuluĭ, produse independent de orĭ-ce escitațiune, născute din *impuls intern, central*, și anume: mișcările *spontane* saŭ *automatice.* Escedentul de forță nervoasă, acumulată în organism prin nutriție, cere și tinde a se cheltui, a se descărca; aceasta se efectuă prin contracțiunĭ musculare provocate de un curent nervos centrifugal venit pe nerviĭ motorĭ; de aicĭ acele mișcărĭ fără scop premeditat, pornite din trebuința de a consuma un prisos de energie nervoasă, și carĭ se observă: în pornirea nestăpînită a copiilor și animalelor micĭ către mișcare; în actul deșteptărĭĭ, urmat fără imboldire esterioară; precum și în tendința generală către mișcare după un îndelungat repaus, dimineața, și în urma uneĭ bune nutriținnĭ; apoĭ în mișcările individuluĭ din perioada *foetală (Al. Bain).* Căcĭ cum se produce *prima* mișcare embrionară? Că nu e pricinuită de atingere pasivă, de escitațiune primită asupra corpuluĭ, s'a învederat prin observațiunea minuțioasă a puiuluĭ, încă în oŭ, și care începe a se mișca din a cincea zi. «Causa acesteĭ miraculoase prime mișcărĭ a animaluluĭ, încă nenăscut, trebue așa dar, — conchide *Preyer* (1) — să se pună în el însuși, iar nu în vre-o reacțiune a suprafeței corpuluĭ asupra centruluĭ».

3. *Mișcărĭ reflexe* și *instinctive.* Acțiunile sensaționale

(1) *Die Seele des Kindes* (sufletul copiluluĭ), tradusă și în franțuzește.

provocate de escitații periferice esterne se consideră în genere ca involuntare și se numesc de unii cînd reflexe, cînd instinctive. Așa d. e., cînd cine-va atinge un corp care arde și retrage imediat mîna, zice c'a făcut mișcarea «involuntar», în mod instinctiv saŭ reflex. Dar absolut *involuntare*, în sensul larg al cuvîntuluĭ, sînt numaĭ acele mișcărĭ carĭ nu sînt precedate de fenomenul psihic al sensațiuniĭ — despre partea intelectuală — și de sentiment — despre partea afectivă: și carĭ sînt datorite numaĭ organisațiuniĭ și funcțiuniĭ mecanice propriĭ corpuluĭ; așa sînt mișcările vieței vegetative, fenomenele fisiologice, precum mișcările inimeĭ, ale stomaculuĭ, contractarea irisuluĭ sub efectul lumineĭ. Acestea se pot numi corect și acte saŭ mișcărĭ *reflexe*, adică mișcărĭ ce urmează unor escitațiunĭ fără-un corelat (element corespunzător) psihic. Organismul răspunde singur la o acțiune venită din afară pe nervii aferenți saŭ sensibilĭ, pe o reacțiune immediată transmisă pe nervii eferenți saŭ motorĭ.

In mișcările impulselor sensaționale se coprinde însă, pe lîngă acest fenomen fizic, încă unul psihic, de care acela este însoțit: ca în casul cînd retragem mîna în urma unor sensațiunĭ de arsură provenită din contactul unuĭ corp aprins. Și aicĭ mișcarea e *immediată*, ca la cea reflexă, dar se deosibește, de aceasta prin faptul că e însoțită de fenomene psihice consciente, atît cognițională (presentațiunĭ), cît și afective (în cazul acesta, durere). Acestea se pot numi corect *mișcărĭ saŭ acte instinctive*, carĭ nu trebue decĭ confundate cu cele reflexe și absolut involuntare, deși aŭ de altminterea cu acestea proprietatea comună de a urma *immediat* uneĭ escitațiunĭ fără reflexiune, adică fără intermediarea unor operațiunĭ intelectuale. Așa că dacă se numesc și ele *involun-*

tare, aceasta însemnează că sînt numaĭ *relativ involuntare*, adică involuntare în sensul restrîns al cuvîntuluĭ, cu alte cuvinte că nu sînt volițiunĭ representative saŭ cogitaționale.

Escitațiunile, la carĭ răspund ele, fiind prezentațiunile, *instinctele* se pot reduce astfel la *volițiunĭ sensaționale*. Ele nu aŭ, prin urmare, nimic misterios. Caracterul lor particular, și care a pus în mirare pe uniĭ oamenĭ, e că ele sînt *mișcărĭ adaptate foarte bine la îndeplinirea unuĭ scop*, fără ca nicĭ ele să fi fost învățate nicĭ acel scop să fie cunoscut clar de individ. Scopul e conservarea individuluĭ, către care tind de altmintrelea și acțiunile volitionale superioare, cele respresentative și cogitaționale, cu deosebire că la acestea scopul e maĭ mult saŭ maĭ puțin conștient. Cele instinctive, din contră, sînt reacțiunĭ pornite din deprinderĭ organice, pe carĭ individul le găsește, dela naștere, formate gata în natura sa. Dacă o pisică e bolnavă, ea merge pe cîmpie și își caută buruiana de leac. De unde știe dînsa aceasta? Puiĭ de găină, cînd aud strigătul uneĭ pasărĭ răpitoare saŭ un semnal particular al cloștеĭ, se tupilesc, se ascund. Cine ĭ-a învățat? Șoarecele, cît de mic, cînd vede o pisică, fuge; și pisica or-cît de mică, aleargă după el. Se zice atuncĭ că aceste animale ascultă vocea instinctuluĭ. Ce găsim în ele, din punct de vedere psihologic? Un sentiment de frică saŭ de plăcere și un element de cunoștință, o presentațiune. Acești doĭ factorĭ formează starea de conștiință care determină tupilarea, fuga saŭ alergarea lor. De o senzațiune auditivă, visuală, etc., s'a asociat, din tată în fiŭ, un sentiment și o mișcare. Această asociațiune, desvoltată și perfecționată treptat în decursul multor generațiunĭ, s'a transmis individuluĭ prin moștenire

Pînă-ce să se învețe șoareciĭ a lega, cu timpul, de anumite senzațiunĭ auditive saŭ visuale niște sentimente urmate de mișcărĭ determinate, mulțĭ din eĭ aŭ trebuit să fie mîncațĭ de pisicĭ. Această învățare s'a făcut de întreaga specie. Indiviziĭ, carĭ n'aŭ moștenit resultatele eĭ, folositoare în lupta pentru existență, aceia, prin urmare, carĭ nu s'aŭ putut adapta, aŭ perit. Ceĭ carĭ aŭ rămas și s'aŭ perpetuat, aŭ datorit aceasta instrucțiunilor primite prin ereditate odată cu viața, în organismul lor, relativ la diferitele proprietățĭ ale lucrurilor înconjurătoare. Astfel, din mulțimea de ființe, ce «aŭ bătut la porțile vieței», natura a ales pe cele maĭ bine înarmate pentrulupta vieței *(Selecțiune naturală)*. Și una din acele arme este, pentru ființele maĭ inferioare, *instinctul*, pentru om maĭ mult *intelectul*.

Deci *instinct* însemnează *înnăscut*, adică acea înzestrare și alcătuire organică, primitivă, a ființelor viețuitoare, în virtutea căreia, la o sensațiune saŭ percepțiune dată, individul este afectat într'un mod determinat, de plăcere saŭ neplăcere, și face o reacțiune, o mișcare corespunzătoare, fie spre a obține, fie spre a evita obiectele ce l-aŭ impresionat. Felul acesteĭ impresionărĭ, inesplicabil numaĭ prin esperiența proprie a individuluĭ, este determinat de întreaga luĭ organisațiune, cu care a venit pe lume și care a eșit din adaptarea lentă a speței luĭ la mediul în care a trăit. De aicĭ se poate vedea că instinctul, deși *orb* în faza luĭ ultimă de formațiune, cînd s'a cristalizat, se datorește totuși experienței conștiente, relativ inteligente a strămoșilor; și că aceleași cause, carĭ l-aŭ format, pot *să-l schimbe* cu încetul, cînd condițiunile de esistență se schimbă și ele. *(Mutabilitatea instinctului)* (1).

(1) *Romanes*. «L'évulution mentale chez les animaux» cap. XI-XIX.

II

Inclinaţiuni şi obiceiuri

Din organisaţiunea noastră psiho-fisică se nasc tendinţe către anumite acţiuni şi manifestări. Acestea se numesc înclinaţiuni saŭ impulse şi staŭ, în gradul lor de desvoltare conştientă, p'o treaptă superioară instinctelor, dar aproape de ele. Pe-cînd în actele instinctive individul lucra fără să ştie *cum* şi *pentru ce,* în cele de înclinaţiune are întru-cît-va conştiinţă de ceea-ce îĭ lipseşte, precum şi de causele ce l-ar putea satisface, şi pe carĭ le şi caută.

Inclinaţiunile sînt de două feluri: *innăscute* şi *cîştigate*,

Cele innăscute sînt pornirile, predispoziţiunile isvorîte din constituţiunea, din firea cu care se naşte individul. Ele fac să ne *placă* dela început îndeletnicirea cu unele lucruri maĭ mult decît cu altele. Astfel d. e. cine-va se naşte c'o structură nervoasă care îĭ permite a percepe şi distinge, maĭ bine decît altul, nuanţele tonurilor. Acestea îl fac a simţi plăcere în auzirea şi producerea combinaţiunilor sonore, în constatarea raporturilor lor; şi despre el se zice că «are aplecare pentru muzică.» *Mozart* în vîrstă de opt anĭ compune şease sonate, la zece anĭ o operă bufă; *Haydn*, la treĭ-spre-zece anĭ, o leturghie; *Rossini*, la şaĭ-spre-zece anĭ, o sinfonie; etc. Un altul se naşte c'o structură delicată a simţuluĭ vederiĭ; îĭ place a privi şi alcătui combinărĭ de liniĭ, forme, culorĭ; el va simţi aplicare în esercitarea acestuĭ impuls organic, şi despre el se va zice că are dispoziţiune către artele plasice. Pictorul *Cimabue*, fiind copil, îşĭ umplea cărţile, pe care le studia în silă, cu figurĭ de caĭ şi de oameni.

Giotto, păstor în copilăria sa, desemna pe nisip fel-de-fel de subiecte, etc.

Ceea-ce se face din pornire naturală, se face cu drag; și ce se face cu drag, se face adesea cu succes. Și astfel se esplică *talentele* particulare pentru diferite ocupațiuni.

Inclinațiuni *cîștigate* se numesc cele isvorîte din deprindere, din exerciții. Or-ce acțiune lasă în organismul nostru o urmă, care, crescînd prin repetarea acțiunii, dă naștere unei dispoziții organice. Aceasta face că individul tinde a efectua din-ce-în-ce mai des și mai ușor actele corespunzătoare unei ocupațiuni. Și astfel repetarea aceleași acțiuni produce în cele din urmă un *obiceiu* (habitudine), o înclinațiune cîștigată, care cere a fi satisfăcută, producînd o plăcere cînd se satisface.

Se vede de aicî cît e de adevărat că obiceiul devine o a doua natură. Ne putem deprinde chiar cu lucruri ce la început ne aŭ fost displăcute. Multe din plăcerile activităților profesionale, mulțumirile muncii cerute de diferite cariere, decurg din această sorginte. Este dar de cea mai mare importanță a ne gîndi, în fața ori-căreî acțiuni ce facem pentru prima oară, dacă ar fi folositor și demn să se transforme în obiceiu: și cînd nu va fi, s'o evităm dela început.

III

Poftele şi dorinţele.

Poftele și dorințele sînt tendințe conștiente, îndreptate către obiectul saŭ *causa ce a satisfăcut saŭ ar putea satisface niște trebuințe psiho-fizice*. Poftele se raportează

în special la cauzele ce satisfac trebuințele organice; iar dorințele mai mult la cele ce satisfac niște trebuințe psihice, precum înclinațiunile, simpatia.

Pe cînd sentimentul de jenă al trebuinței poate fi vag, nehotărît, cerînd imperios o satisfacere fără să indice precis mijlocul alinării, — poftele și dorințele sînt totdeauna determinate, conțin un element cognițional mai clar. Cînd zicem «mi-e foame», esprimăm doar o stare organică, o cerere a organismului, o tendință, fără a specifica modalitatea satisfacerei ei. Cînd zicem însă «aș mînca friptură de vițel», esprimăm o poftă, în care se arată anume causa determinată ce va trebui să potoloască cererea organică. Nu putem pofti decît ceva cunoscut: *ignoti nula cupido.*

Comparat cu animalul, omul are mai multe pofte, din causa superiorității lui spirituale în genere, care îi permite a reține mai mult causele și condițiunile satisfacerilor lor. In aceasta stă însă și causele unei vieți relativ mai turburate la om decît la animale. Poftele se întăresc și stăpînesc voința cu atât mai mult, cu cît se satisfac mai des. Ele se pot tempera mai ușor, evitînd de a veni în contact cu obiectele ce escită pofta, cu alte cuvinte evitînd «tentațiunea», bazată pe puternicile impulse sensaționale, și îndreptînd ocupațiunea minței asupra altor obiecte; dar mai ales cătînd dela început a nu înmulți, fără necesitate, modalitățile de satisfacere a trebuințelor.

Dorința se poate raporta și la un product al fantaziei, la ceva nerealisabil, d. e. a sbura, a fi o pasăre, o muscă. Dar și aicî obiectul dorinței *e mijlocul închipuit ca necesar* pentru satisfacerea unor trebuințe sufletești momentane.

Dorințele determină voința, cînd obiectele la carî se

rapoartă sînt hotărîte și realizarea lor se reprezintă ca posibilă.

IV

Voința propriŭ zisă. Libertatea eĭ.

1. Voința, în înțelesul restrîns al cuvîntuluĭ, înseamnă *totalitatea volițiunilor reprezentative și cogitaționale*, derivate în ultima analiză tot din cele prezentative, baza esperiențelor individuale. Deosebirea naturală dintre volițiunile prezentative și representative stă numaĭ în *gradul* de energie al manifestărilor lor, iar nicĭ de-cum în *natura* acestora. Să se compare intensitatea sentimentuluĭ și tendințeĭ către activitate cînd un șearpe ni se dă în presentațiune saŭ numaĭ în representațiune, în ideie. In ambele cazurĭ se produce un sentiment de neplăcere, de frică și repulsiune și o tendință de a fugi; dar, pecînd în cazul din urmă manifestarea se reduce poate cel mult la întoarcerea capuluĭ, în primul caz se traduce prin o adevărată fugă.

2. Desvoltarea voințeĭ. Educațiunea și întărirea voințeĭ, constă tocmaĭ în desvoltarea impulselor și tendințelor *representative*, astfel încît acestea să egaleze, să contrabalanseze și chiar se întreacă pe cele presentative. A desvolta voința înseamnă a o face să se conducă după arătările rațiunamentuluĭ și judecățiĭ, chiar dacă pornirile născute din indemnul diferitelor sensațiunĭ, chiar dacă înclinațiunile și trebuințele ar împinge sufletul să lucreze astfel.

Procesul de fortificare a volițiunilor reprezentative se observă și la celelalte animale capabile de representa-

țiuni și de memorie. Un cățel, singur în cameră, vede o bucată de friptură; și, din îndemnul presentațiunilor de miros, culoare, etc., se repede și o mănîncă. Stăpînul îl surprinde și-l bate. Dacă se repetă această scenă, cînele învață a asocia, prin succesiune, de luarea bucății de carne ideia durerii. Indată-ce se fixează această legătură în minte, se produce mai tîrziu în animal o luptă internă între elementele prezentative, — sentimentele și tendințele născute la vederea cărnii, — și elementele representative — cortegiul de sentimente neplăcute și tendința de fugă la amintirea stăpînului cu biciul în mînă.

Ne putem reprezinta acest proces în mod grafic.

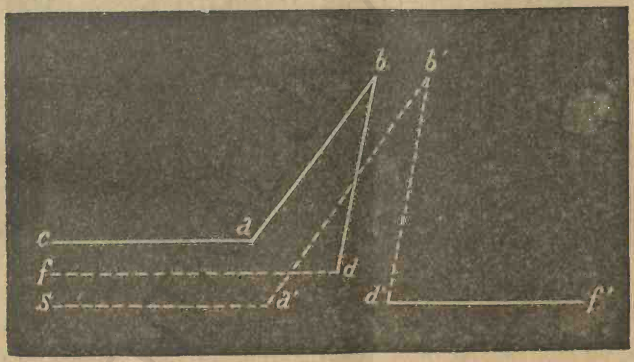

Carnea *C* provoacă, prin presența sa, în animal, sensațiile de miros, de văz, representațiile de gust, etc., însemnate toate prin *b*, care deșteaptă elementele afective și tendințele voliționale corespunzătoare, plăcerea, pofta, etc. Acestea deslănțuiesc în mecanismul organismului forțele active, îndreptate în afară, *d*, ca reacțiune în contra escitațiunii *a*, și carnea este prinsă și îmbucată, *d f*. In acel moment sosește altă escitațiune, *a'*, stăpînul cu biciul, *S*, constituit asemenea din un grup de presenta-

țiunĭ și reprezentațiunĭ asociate, și însemnate prin b'. Stăpînul provoacă în animal durerea, bătîndu-l. Acest sentiment desleagă funcțiunea altor mușchĭ, corespunzind alteĭ tendințe, tendințeĭ de a fugi de durere, $d'f'$.

Să presupunem că această esperiență, singură saŭ repetată, a reușit a împedica pe cîne să maĭ înhațe carnea neacoperită și nepăzită, chiar fiind fometos. Insemnînd prin liniĭ punctate datele psihice în reprezentațiune, figura devine:

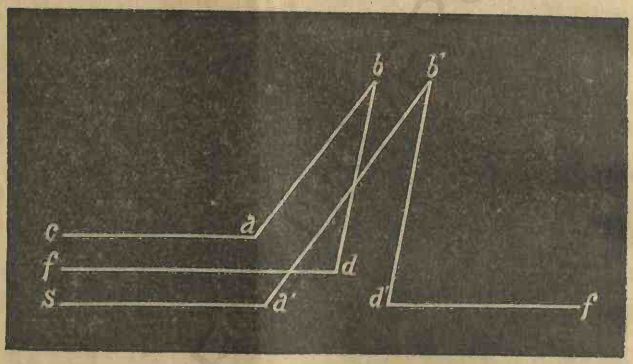

Deși avem stările prezentative a, b, d, datorite luĭ C, care e de față, acestora nu le urmează actul ultim legat de ele, df. Acest act se produce numaĭ ca închipuire, ca un *pium desiderium* ce rămîne doară reprezintat în minte, nu realisat. In locul luĭ se naște însă actul d', f opus celuĭ dintîĭ, și care stă în legătură organică nu cu stărĭ prezentative, ci cu representațiunile a', b', d', datorite stăpînuluĭ, S, care nu e de față, ci e numaĭ închipuit.

Lupta s'a dat între stările presentative și representative. Victoria unora saŭ altora arată de ce parte este tăria.

Cînd învîng cele dintîiŭ, se zice că animalul este neîncercat, imprudent, slab; cînd învîng însă cele de-al-doilea, se zice că e prevăzător, esperimentat, stăpîn pe sine. Dacă primele constituesc «ispita», cursa, cele de-al-doilea formează *voința proprie*, dictată de un interes mai durabil, de un calcul mai circumspect, de înțelepciune. In primul caz animalul trăește numaĭ în prezent, în al-doilea se estinde și în viitor; în primul, el e sclav momentuluĭ, al impresiunilor nestatornice; în al doilea, e stăpîn pe sine, emancipat de sub influența oarbă a tentațiunilor actuale, e *liber*.

Numaĭ acțiunile acestea premeditate, reflectate, intenționate, se și numesc maĭ propriŭ *acte voluntare*, eșite din adevărata voință, din voința superioară, caracterul distinctiv al ființeĭ ajunse pe o treaptă maĭ înaltă de desvoltare psihică; pe-cînd celelalte acte, isvorîte cu ocasiunea uneĭ sensațiĭ saŭ presentațiunĭ, se numesc *relativ involuntare*.

Un om se zice cu voință tare (și «liberă») atuncĭ, cînd neturbutat de impresiunile schimbătoare și trecătoare ale momentuluĭ, urmărește neclintit un plan de activitate ale căruĭ rezultate nu se obțin și nu se văd poate imediat; cînd jertfește atracțiunile seducătoare ale presentuluĭ printr'o neconsiderare și renunțare calculată.

3. Deliberarea. Sensul psihologic al «Voințeĭ libere.» Conflictul între motive. Determinismul.—Numaĭ cînd acțiunea nu urmează immediat escitațiuniĭ, aproape cu o mișcare reflexă, poate spiritul, în intervalul dintre una și alta, să cîntărească urmările diferitelor reacțiunĭ, consultînd depositul esperiențelor sale anterioare relativ la legătura causală dintre fenomene. Numaĭ atuncĭ, în «deliberare», se pot compara diferitele răspunsurĭ închipuite

ca mai adaptate la împrejurări, și se face o *alegere*, se închiagă o *hotărîre*, care va fi espresiunea cu atît mai proprie a tendințelor adevărate ale individuluĭ, cu cît se va constitui din sinteza unuĭ cuprins mai bogat de fapte sufletești; căcĭ atuncĭ *decisiunea* va representa ehoul adînc al sufletuluĭ întreg, va însemna delegațiunea uneĭ mai largĭ maiorități de fenomene psihice, luînd direcțiunea indicată de resultanta forțelor individuluĭ. In conscința ce avem de concentrarea sufletească de care se însoțește luarea hotărîrĭĭ, ne simțim *liberĭ*, considerăm acțiunea corespunzătoare ca în adevăr *a noastră* și ne recunoaștem *responsabilĭ* de ea.

Acesta e singurul sens rațional și științific ce se poate da «voințeĭ libere». Voința se numește *liberă*, nu pentru că nu e determinată de nimic, după-cum susține teoria *indeterminismuluĭ* saŭ a *liberuluĭ arbitru absolut*, ci după *felul motivelor* ce o determină. Și un om se zice *liber* nu pentru-că, pus în absolut aceleași împrejurărĭ interne și externe, ar fi în stare a se hotărî și lucra cînd într'un fel cînd altfel, neinfluențat de nimic, de nicĭ-un motiv, după cum își închipuie iarăși indeterminismul;— căcĭ astfel de oamenĭ nicĭ nu există; — ci pentru-că, și atuncĭ cînd, lucrează *conform hotărîrĭĭ sale interne*, nesilit de altă causă esternă, fie aceea una fisică saŭ o voință străină.

Altfel, în toate cazurile, voința e *determinată* de plăcere saŭ de durere, oferite orĭ numaĭ promise fie de o causă actuală fie de una viitoare, găsită prin reflecsiune. Sentimentul libertățiĭ isvorăște și d'acolo că noĭ ne simțim intern că urmăm hotărîrilor noastre proprĭĭ, că ne plecăm după preferințele noastre actuale. Mâine, poimâne, schimbîndu-se dispositiile, saŭ împrejurările esterne, ne

simțim înclinați către alte motive, pe carĭ le alegem, conform noueĭ situațiunĭ. Această schimbare chiar sugerează sentimentul libertățiĭ noastre.

Forța saŭ *valoarea motivelor* atîrnă totdeauna de *cantitatea de plăcere* saŭ *de durere* ce presentația saŭ representația lor aduce or promite individuluĭ, după esperiențele acestuia saŭ după dispositiunile luĭ organice particulare. Considerațiunĭ de sănătate, de avuție și de glorie, de onoare și putere, de demnitate și posițiunea socială, de simpatie saŭ dreptate, de frumos saŭ de adevăr, etc., în scurt: considerațiunĭ referitoare direct saŭ indirect la conservarea personală saŭ la cea socială, răsar pe rînd or se ridică maĭ multe aproape în acelaș timp, se compară, se ating, se ciocnesc în lupta sufletească. Și, după calculul consecințelor bune și rele ale fie-căruia din aceste motive, precum și după caracterul individuluĭ, învinge în deliberațiune cînd unul cînd altul, și face să încline balanța psihică într'o direcțiune saŭ alta. Uneorĭ, lupta nu se face numaĭ între elementele psihice *conștiente*, ci între acestea și tendințele răsărite brusc și violent din adîncimile obscure ale *inconștientuluĭ*, carĭ ne fac atuncĭ impresiunea uneĭ năvălirĭ de forțe străine ce ne amenință și ne răpesc libertatea.

In toate aceste împrejurărĭ acțiunea individuluĭ nu se naște *din nimic*, ci se raportează la o cauză determinată maĭ mult saŭ maĭ puțin complectă. Prin urmare, numaĭ teoria *determinismuluĭ*, care reduce hotărîrile și acțiunile la niște cause anumite, se bazează pe fapte de observațiune și pe adevărata natură a sufletuluĭ. Ea stabilește că, după-cum în natura fisică, *aceleași cause în aceleași împrejurărĭ produc aceleași efecte*, tot așa în natura psihică: *aceleași motive, lucrînd asupra aceluiași caracter în*

aceleaşi condiţiuni, *produc aceleaşi hotărîri şi manifestări*. Legea *causalităţii universale*, aplicată la suflet, devine astfel *teoria determinismului*.

V

Pasiunile şi patimele.

Patimele sînt pofte şi dorinţe violente şi durabile, carî stăpînesc tiranic sufletul, ridică omuluî putinţa de a se determina după motive raţionale, nimicesc libertatea de a alege. Ele se nasc din căutarea şi satisfacerea repetată şi necumpătată a înclinaţiunilor naturale saŭ cîştigate, a poftelor şi dorinţelor, carî devin astfel dominate şi tîrăsc *orbeşte* voinţa şi activitatea individuluî într'o direcţiune. Ele trebuesc deosebite de sentimente, de porniri puternice şi durabile, carî îşi găsesc *justificarea* în raţiune, iar isvorul atît în temperament şi caracter cît şi în reflexiune, în deliberaţiune, şi cărora le convine maî bine terminul de *pasiunî*. Patimele se deosebesc de pasiunî nu numaî în gradul lor de intensitate, ci şi în faptul: că acestea din urmă păstrează, chiar în faza cea maî înflăcărată, libertatea luminei conducătoare a inteligenţeî care le arată calea scopuluî, marginile primejdioase ale abuzuluî, semnele înfiorătoare ale prăpăstieî. Patima e oarbă; ea suflă şi stinge, ca o vijelie internă, farul intelectuluî, saŭ îl tîrăşte *după sine*, fără să cate îndărăt, fără să-l lase a-ĭ lua înainte (1). Pasiunile sînt nobile saŭ abjecte

(1) Limba a făcut, întru cît-va diferenţiarea de sens a termenilor *patimă* şi *pasiune*. Se obişnueşte maî des a se zice *patima*

după-cum obiectul lor este din acelea care tind la conservarea individuluĭ și a societățiĭ: precum pasiunea de știință, de arte, de glorie, de libertate, de onoare, etc.; orĭ la distrugerea lor, precum pasiunea invidieĭ, intrigeĭ, răsbunăreĭ, etc.

Dar patimele, orĭ care ar fi obiectul lor, aŭ de caracter general specific că ele întunecă rațiunea, *iaŭ mijlocul drept scop*, caută și susțin mijlocul chiar cînd el *nu mai corespunde scopuluĭ natural* și nu-l mai poate realiza, ba chiar cînd lucrează *în contra luĭ;* iar «pătimașul» saŭ «împătimatul» nu vede nimic din toate aceste urmărĭ; saŭ dacă le vede, or le tăgăduește, or le justifică, or se declară incapabil d'a lucra altfel. De aceea se zice că e orbit și sclav: și de aceea patima se aseamănă cu nebunia și se numește o boală.

Caracterele patimeĭ se pot învedera în esemplu *avariției*. Strîngerea banilor are ca sop rațional posibilitatea unuĭ traiŭ mai bun, mai liniștit și mai comod. Avarul iea însă *mijlocul* — strîngerea banilor — drept *scop*; și adună bani numaĭ pentru plăcerea de a aduna bani. Viața luĭ nu devine, cu chipul acesta, nicĭ mai liniștită, nicĭ

---

joculuĭ de cărțĭ, patima beției, patima furatuluĭ, și pasiunea frumosuluĭ, pasiunea libertățeĭ, decît *patima frumosuluĭ, a libertățeĭ și pasiunea beției, a furtuluĭ* etc. Asemenea, alt-ceva se esprimă prin cuvintele *vorbește cu patimă* și prin cuvintele vorbește *cu pasiune.*

Cuvîntul *pasionat* nu implică numaĭ decît nuanța de blam saŭ *dislogistică* ce se găsește în *pătimaș*, un epitet ce se dă atît omuluĭ bolnav de corp cît și celuĭ bolnav cu sufletul, în care rațiunea zace în lanțurile poftelor și pornirilor tiranice. Pentru precisiunea limbagiuluĭ științific e bine a respecta această specialisare de semnificațiune indicată de uzul comun.

mai ușoară. Ca și săracul, el e lipsit adesea chiar de cele necesare existenței: rabdă de foame, de frig, renunță la satisfacerea trebuințelor. Astfel împătimat după *mijloc*, lucrează în *contra scopului*.

Cu oare-cari schimbări, — «mutatis mutandis», — se poate vedea aproape același resultat final și la celelalte patimi, după gradul de tărie al acestora.

După obiectul lor, patimele se împart în *individuale* sau *idiopatice*, relative la *eul* nostru; în *sociale* sau *altuistice*, relative la alte persoane; și în *intelectuale*, relative la *idei*.

Prima categorie se împarte:

a). In patimi relative la *conservarea «eului nostru fisic»*. Acestea, începînd dela cele mai jos, mai animalice, provocate de cerințele funcțiunilor înăscute ale organismului, sînt *lăcomia* (1), isvorîtă din necesitatea nutriției, *beția* din a băutului; *violența*, *lenea* și *patima jocurilor de noroc* din necesitatea mișcării, a repausului și recreațiunei; *lașitatea* și *temeritatea*, din instinctul de apărare și conservare; *avaritia*, din impulsul către proprietate, ca mijloc mai sigur pentru întîmpinarea trebuințelor și pentru înlesnirea vieței, etc.

b). In patimi *relative la conservarea «eului» ideal sau moral*: precum orgoliul, tirania sau pofta de dominație, ambițiunile, spiritul de intrigă, etc.

A doua categorie are ca tip iubirea sau ura exagerată, neraționalâ a oamenilor pentru o persoană sau pentru un grup de persoane; es: iubirea nechibzuită de fii («slă-

(1) Ar putea servi ca un bun exercițiu psihologic căutarea caracterelor pasionale în *lăcomie*, *beție*, etc. după norma analisei ce s'a făcut *avaritiei*.

biciunea» care resfață saŭ alintă), de familie (nepotismul), de patrie (șovinismul).

In a treia categorie găsim: patima studiuluĭ, adevăruluĭ, frumosuluĭ, religiuneĭ, care degenerează în *fanatism*. Să se facă deosebire între iubirea *rațională* de adevăr («pasiunea» luĭ *Darwin*) și patima veracităței. Inpătimatul spune adevărul, chiar atuncĭ cînd vatămă, nu numaĭ luĭ dar și altora. Astfel ar fi medicul, care ar spune bolnavuluĭ gradul de gravitate al boaleĭ, din «respectul adevăruluĭ.» Cu aceasta nu se atinge, din contră, se înlătură scopul veritățeĭ: binele, folosul general(1).

(1) Un tip de *înpătimat* după căutarea adevăruluĭ, după studiŭ, este Ungurul *Mentelli*, filosof, filolog, matematic. Trăind la Paris într'o cocioabă infectă care i se dedese de milă, el tăiase din budgetul săŭ tot ce nu era absolut necesar pentru viață. Cheltuelele luĭ, *esceptînd cumpărarea de cărți*, se ridicaŭ la șapte *sous* pe zi, din care *trei* pentru hrană și *patru* pentru *iluminat*: căcĭ el lucra *două zecĭ de ore pe zĭ*, întrerupîndu-se numaĭ o singură zi pe săptămînă, cînd trebuia să dea o lecție de matematică, din venitul căreia își reînoia provisiunile pentru traiŭ. Apa pe care și-o aducea singur; cartofiĭ pe carĭ iĭ cocea la lampă; uleiul pentru alimentarea acesteia; pîine neagră soldățească: asta era tot de ce avea el nevoe. Noaptea dormea într'o cutie, în care ziua își vîra el picioarele învelite în lină saŭ fîn. Un fotoliŭ vechiŭ, o masă, un ibric, o oală de tinichea, o bucată de cositor îndoită fără meșteșug și servind de lampă, compuneaŭ tot restul mobilieruluĭ. Mentelli suprimase cheltuiala spălatuluĭ, suprimînd albiturile. Erea murdar ca un călugăr italian. O bluză de soldat cumpărată de la cazarmă și pe care n'o părăsia nicĭodată, pantaloni de pînză (nankin), o caschetă de piele și niște colosalĭ papucĭ de lemn *(sabots)* compuneaŭ tot costumul săŭ. La 1748 ghiulele aliaților, căzînd în jurul chițunieĭ unde locuia el, nu-l turburară de loc — «Ce am eŭ cu ghiulele și ghiulele cu mine? respunse el persoaneĭ care-l sfătuia să se depărteze; lasă-le să cază și lasă-mă în pace». — *Mentelli n'a lăsat nicĭ-o lucrare, nicĭ-o urmă după lungile luĭ cercetărĭ,»* (*Letourneau*, «Physiologie des passions,» p. 70.)

Patimele, ca atarĭ, nu sînt conduse de raţiune, ca mijloace alese pentru realisarea idealuluĭ moral, care este fericirea universală. Tot ce funcţionează în sensul acestuĭ ideal, e bun şi drept; e degenerat şi absurd tot ce lucrează în contra luĭ. De aceea, numaĭ sentimentele şi tendinţele binefăcătoare societăţeĭ, omenireĭ întregĭ, adică cele *morale*, nu pot decădea în categoria patimelor, deşi pot deveni pasiunĭ; căcĭ ele sînt espresiunea celeĭ maĭ înalte, maĭ raţionale şi maĭ armonioase adaptărĭ a individuluĭ la legile ce cîrmuesc natura luĭ de fiinţă simţitoare şi socială.

Efectele patimeĭ. Patima, o dată stabilită, produce un efect particular asupra sufletuluĭ: falsifică judecata şi raţiunea, silind spiritul a căuta argumente înşelătoare, sofisme pentru justificarea eĭ; atenţiunea devine improprie pentru tot ce nu stă în legătură cu patima. Apercepţiunea şi imaginaţiunea văd toate în sensul eĭ. Starea pasională saŭ «pătimaşă» devine astfel un isvor de ilusiunĭ şi de halucinaţiunĭ pentru individ. Ea se poate compara cu o boală, cu mania, cu ideea fixă.

Ca *mijloc preventiv* în contra pasiunilor şi patimilor este evitarea causelor lor generale. Ca *remediŭ*: să se îndrepteze atenţiunea şi ocupaţiunea spirituluĭ în altă direcţie, să se reflecteze asupra originiĭ patimelor şi asupra consecinţelor lor pentru noĭ şi pentru ceĭ-lalţĭ oamenĭ; să se pună mîndria în învingerea lor; să se schimbe mediul fisic şi, pe cît se poate, maĭ ales cel social.

VI

Despre caracter şi temperament.

1. **Caracterul** este forma uneĭ individualităţĭ sufleteştĭ, care se distinge prin modul relativ constant de a răspunde

prin reacțiuni la escitațiunile lumiĭ esterioare, decĭ prin modul de a se determina, de a voi; este deprinderea voințeĭ de a funcționa după o normă condiționată și imprimată, parte de factorul înnăscut al înclinațiunilor organice, parte de factorul influențelor educative venite de la mediul fisic și moral saŭ chiar de voința rațională a individuluĭ.

Caracterele se împart, după fața psihică generală saŭ după facultatea predominantă, în caractere *active*, *emoționale* și *intelectuale*.

Cele dîntiĭ, întreprinzătoare, în continuă mișcare, aventuroase chiar, iaŭ deciziuni repezĭ și caută a le transforma îndată în acte. Mariĭ generalĭ, oamenĭĭ de stat și cuceritoriĭ se disting prin acest caracter. *Emoționaliĭ* se consumă în contemplarea pasivă a stărilor lor sufletești de plăcere saŭ durere, vecĭnic se plîng saŭ tresaltă de bucurie, se complac în închipuirea fericirilor viitoare, așteptate din întreprinderĭ ce aŭ de gînd a săvîrși, dar pe carĭ nu le vor începe poate deloc; se tem și vorbesc cutremurîndu-se de apropierea unor evenimente, pentru întîmpinarea și evitarea cărora însă nu fac maĭ nicĭ-o mișcare. *Intelectualiĭ* analisează într'una și caută a înțelege, a-și esplica întîmplările prin carĭ trec. Timpul și energia consumată în refiexiuni e perdută însă pentru acțiune. Pînă să-și dea seama de causa unuĭ eveniment, de felul cum îĭ impresionează, de urmările urmărilor ieșite din faptele cerute imperios de împrejurărĭ, oportunitatea și eficacitatea actuluĭ dispare.

Predominarea necondiționată a orĭ-căreĭ facultățĭ rupe echilibrul, ce caracterisează un suflet normal și bine cumpănit, și împiedică adaptarea maĭ complectă și sănătoasă la condițiunile vieței. Dacă emoționaliĭ și intelectualiĭ păcătuesc prin o apatie relativă, activiĭ nechibzuițĭ pot

cădea în aventuri absurde, ridicule și periculoase, în «donchișonade.»

Caracterele se mai pot împărți și denumi după *felul ideilor, sentimentelor* și *voițiunilor* saŭ *manifestărilor* predominante.

a) Așa, după *felul ideilor* ce deșteaptă de regulă în eĭ sentimente cu porniri către acțiune, oamenii se împart mai întîĭ în *caractere egoiste* și *altruiste*. Ceea-ce *interesează* pe egoist, *obiectul* la care se *gîndește*, care deșteaptă în el sentimente și al căruĭ bine *îl voește* cu intențiune și conștiință, este chiar *el*, *ego* saŭ *eul săŭ*, în opunere cu orĭ-ce altă ființă saŭ lucru din natură. Ființa *luĭ* și binele *luĭ* le are în *minte*, în idee, cînd lucrează, nu ale altora. Altruistul din contră. *Obiectul care* «îl interesează», la care se *gîndește*, al căruĭ bine îl *voește* nu este *eul săŭ*, ci al *altor* ființe.

Obiectul la care se gîndește cineva, saŭ, mai general, *ideia* ce desleagă sentimentul și acțiunea, decide de felul natureĭ și de numele caracteruluĭ săŭ. Es: Cine-va se numește «om de cuvînt», cînd *ideia* «de a nu se ține de vorbă» este la el însoțită de o nemulțumire mult mai intensă, decît satisfactiunea eventuală, ce ar isvorî din neținerea de cuvînt. Altul se zice «vanitos», cînd *ideia* că «este lăudat saŭ blamat de lume», produce în sufletul luĭ o plăcere saŭ durere mult mai adîncă, decît ideia ce are singur despre valoarea sa reală. «Invidiosul» simte durere la *ideia* că «altul e fericit»; «calomniatorul», o plăcere *a ști* că «meritele reale ale cuĭ-va se vor întuneca de bîrfelile ce se vor răspîndi în contra luĭ»; și așa mai departe.

b) *După felul sentimentelor*, adică după-cum predomină cele plăcute saŭ neplăcute, găsim caractere vesele, radioase și optimiste; saŭ moroase, triste și pesimiste.

c) Asemenea după felul *voluțiunei* saŭ al *reacțiunei* se disting caractere apatice, indolente; saŭ moĭ, domoale, flegmatice; saŭ violente, iuți; saŭ în fine energice,—după cum manifestarea activă se face cu greŭ și puțin, saŭ încet și durabil, saŭ repede și trecător, saŭ puternic, și durabil.

2. **Originea caracterului; temperamentul și educațiunea.** Individul se naște c'o *dispositiune* maĭ mult saŭ maĭ puțin puternică d'a primi anumite impresiunĭ dela escitațiunile esterioare și d'a reacționa într'un mod anumit în contra lor. Aceasta însemnează că isvorul cel maĭ adînc, și condițiunea fundamentală a caracteruluĭ este organisațiunea particulară a individuluĭ, *temperamentul*. Așa, predispositiunea către veselie saŭ întristare e condiționată de felul de constituțiune și de funcțiune al organelor vieței vegetative, din care iese fondul afectiv al cenesteziei. Felul *iritabilității*, predispositiunea către o reacțiune greoaie, domoală, saŭ grabnică și trecătoare, orĭ durabilă și intensă, atîrnă de natura anatomică și fisiologică a centrelor norvoase, care le face a răspunde maĭ repede saŭ maĭ încet, maĭ scurt saŭ maĭ lung la escitațiunĭ esterioare.

Din acest ultim punct de vedere, s'aŭ distins demult *patru temperamente*, (esplicate fisiologic în mod deosebit de *Galenos*, *Haller*, *Kant*, *Wundt*, etc.), și anume: *flegmaticul*, cu reacțiunea înceată și slabă; *sanguinul*, cu reacțiunea repede și slabă; *melancolicul*, cu reacțiunea înceată și puternică; *colericul*, cu reacțiunea repede și puternică.

Pe lîngă fondul organic înnăscut al temperamentuluĭ, ceea-ce decide asupra caracteruluĭ este *educațiunea*, influențele intenționate și consecuente saŭ întîmplătoare și capriționse ale mediuluĭ social. Acestea contribuesc a

determina în individ o modalitate particulară de reacțiune, ca mijloc de adaptare la condițiunile sociale de esistență. Caracterul este, prin urmare, resultanta celor doĭ factorĭ: intern saŭ ereditar și estern saŭ educativ, a căror cantitate de influență specială, variabilă dela individ la individ, se amestecă în proporțiunĭ nedeterminabile. Factorul educativ poate pleca și din voința proprie a individuluĭ, cînd acesta își pune înainte un mod de a fi, de a voi și lucra, un ideal de care tinde a se apropria, luptînd adesea cu impulsiunile caracteruluĭ ereditar (1).

3. *Caracterul moral.* Din punt de vedere moral, caracterul este deprinderea voințeĭ de a se hotărî în conformitate cu principiile legiĭ morale, este consecința în acțiune după norma dictată de conștiință și de rațiune. In această privință, există un caracter bun, unul rĕŭ și altul schimbător. Primul se numește virtute, al doilea viciŭ, al treilea capriciŭ. Adese-orĭ, cînd se zice de cineva că «n'are caracter», se înțelege că nu-l are pe cel dîntiĭ; în realitate însă el tot are unul din celelalte doă caractere: anume, saŭ deprinderea de a se determina și a lucra în opunere cu regulele dreptățeĭ și bineluĭ general, cu alte cuvinte cristalizarea voințeĭ după tiparul răuluĭ; saŭ lipsa de consecuență, de energie internă, de statornicie într-un principiŭ determinat de activitate, fie bun fie rĕŭ. Prin escludarea acestora din categoria caracterelor, limba esprimă repudiarea lor de conștiința morală, care le disprețuește și le respinge pentru urmările lor antisociale.

(1) Să se vază studiul: «Ereditatea ca element al tragicului», publicat în *Arhiva societăților științifice și literare din Iași*», No. 4 anul 1890.

PARTEA A CINCEA

Cestiuní maĭ generale

I.

Ce se înţelege prin filosofie

Psihologia considerîndu-se ca o parte a *Filosofieĭ*, e necesar să ne dăm seama și de însemnarea acestuĭ din urmă termen, spre a înțelege maĭ ușor în ce legăturĭ stă știința noastră cu diferitele ramuri carĭ îșĭ împart între ele obiectul complect al Filosofieĭ.

Filosofia, după etimologia cuvîntuluĭ, însemnează iubire de înțelepciune (σοφιὰ=înțelepcinne și φιλὴ=iubire). Insă această definițiune nu redă sensul adevărat și întreg al cuvîntuluĭ. Vom căuta dar a-l determina pe altă cale, nu pe cea etimologică. Vom cerceta ce s'a înțeles din anticitate pînă azi prin filosofie. Din această escursiune istorică ne vom convinge că și cuvîntul filosofie îșĭ are un șir de schimbărĭ și o biografie a sensuluĭ săŭ. Vom nota semnificațiunile luĭ esențiale din diferite timpurĭ și vom vedea dacă nu se poate scoate din însemnarea lor, o difiniție maĭ complectă și maĭ exactă.

Pentru prima oară cînd întîlnim în literatura greacă, și anume la Homer, cuvintele *sofie* și *sofos*, ele înseamnă

o artă și un artist, saŭ maĭ bine un meșteșug și un meșter, precum tîmplar, dulgher, care se ridică prin dibăcia sa profesională de-asupea celorlalțĭ. Maĭ tîrziŭ, epitetul *sofos* s'a dat acelor oamenĭ, carĭ se distingeaŭ, nu prin lucrărĭ manuale, ci prin activitatea lor intelectuală. Cel dintîiŭ, care în loc de *σοφός* și *σοφία*, a propus termenĭĭ de *φιλοσοφος* și de *φιλοσοφια* a fost, se zice, *Pitagora* (în al 15-lea secol a. Ch.). *Sofia* începuse a insemna aproape enciclopedie, adică suma tutulor cunoștințelor din un timp; ea se ocupa de toate cestiunile, *căuta și cuprindea soluțiunile relative, maĭ ales și în prima linie, la lumea din afară, la originea universuluĭ, la substanța materială primitivă din care s'aŭ făcut toate lucrurile;* apoĭ, în al doilea rînd, pe cele relative la om, la viață, la fericire. Luĭ Pitagora, spune legenda, i se păru însă o pretențiune absurdă ca cine-va să se crează și să se numească *sofos* în acest sens de *a toate-știutor*. Numaĭ D-zeŭ, ar fi zis el, știe toate, pentru-că le-a făcut pe toate. Omul nu este și nu poate rămînea decît *doritor* saŭ *iubitor* de cunoștință, de înțelepciune, prin urmare nu *sofos*, ci *filo-sofos*.

Această direcțiune în sensul cuvîntuluĭ filosofie: anume căutarea adevăruluĭ, maĭ ales și în prima linie, despre originea și natura lucrărilor, a universuluĭ, a ținut maĭ bine de două veacurĭ, pînă către finele secoluluĭ al V-lea a. Ch., cînd apărură *Sofiștiĭ*. Aceștia (dintre carĭ ceĭ maĭ principalĭ: *Protagora*, *Gorgia*, *Hipia* și *Prodicu*), văzînd deslegările contradictoriĭ propuse de filosofiĭ de pînă atuncĭ, (Tales Anaximandru, Anaximene, Pitagora, Zenon, Democrit, Heraclit, Anaxagora, Empedocle), relative la lume, aŭ conchis că nu se poate cunoaște nimic, că adevărul obiectiv nu există. Și această negație o transpor-

tară dela domeniul cosmologic la domeniul filosofieĭ practice, la morală. Atuncĭ se auzi pentru prima oară vocea scepticismuluĭ etic, neîncrederea în posibilitatea de a determina în ce consistă binele și dreptul. Atuncĭ se auzi pentru prima oară susținîndu-se, pe baza uneĭ teoriĭ oare-care, ca dogmă, că, după-cum nu se știe adevărul despre lumea esterioară, după-cum toate sunt numaĭ părerĭ în așa zisa știință, tot așa nu se știe ce este binele și dreptul în mod obiectiv, și că ceea ce se zice că este bine și drept, ar fi o părere subiectivă a celuĭ ce susține aceasta, ar fi, prin urmare, numaĭ declararea că ceva folosește aceluĭ individ.

Această afirmare, prin escentricitatea eĭ, provoacă în lumea cugetătoare greacă o reacțiune; și acela care declară resboiŭ teorieĭ sofiste a fost *Socrate* (471—469 a. Ch.). El susținea, din contră, că există un bine și un drept absolut, obiectiv, universal, comun tutulor oamenilor și că acel bine și drept se poate afla. Preocupările luĭ cu această problemă aŭ făcut să ia filosofia o nouă direcțiune, *direcțiunea practică*. Pe cînd înainte, cugetătoriĭ se ocupaŭ cu chestiunĭ relative la materia primară și la originea universuluĭ în genere, Socrate caută să aplice întreaga forță a spirituluĭ săŭ în deslegarea cestiunilor relative la fericirea omenească, la viață. Aceasta însemnează afirmația luĭ Ciceron, că Socrate a făcut să se coboare filosofia din cer pe pămînt.

La *Platon*, școlarul luĭ Socrate, această direcțiune practică se continuă, dar în acelaș timp se complectează și prin cercetărĭ relative la univers; cu alte cuvinte în filosofia luĭ Platon găsim suma direcțiunilor filosofice născute în spiritul grec pînă la el.

Acelaș mod de a filosofa vedem și la *Aristotel*, șco-

larul luĭ Platon. Așa în-cît, dacă am căuta obiectul filosofieĭ din modul cum aceștĭ doĭ marĭ cugetătorĭ o concepeaŭ, am găsi, de-o-cam-dată, că *filosofia caută să-și dea seama despre natura lucrurilor, precum și despre condițiunile de fericire ale omuluĭ*. Prin urmare la *cosmologia* saŭ *fisica* presocratică, se adaogă și *Etica*.

Dar pentru că, dela Socrate, spiritele cugetătoare începuseră deja a reflecta și asupra causelor și împrejurărilor carĭ împiedică adesea spiritul omenesc de a găsi adevărul, precum și asupra condițiunilor ce trebue să îndeplinească cugetarea pentru a găsi adevărul, iată că se naște încă o știință: *Logica*. Aristotel, care s'a ocupat maĭ sistematic cu formularea regulelor de dreaptă cugetare, și-a cîștigat titlul de «părintele Logiceĭ». Această știință, adaosă la cele-lalte două, la fisică și etică, face să crească conținutul noțiuneĭ filosofieĭ, care urmează a însemna: pe lîngă ocuparea cu natura lucrurilor, pe lîngă căutarea condițiunilor de fericire omenească, și *ocuparea cu legile și regulele dreptuluĭ gîndirĭ*.

In *evul mediŭ* nu se adaogă nimic noŭ și important la coprinsul de ideĭ filosofice transmis de anticitate. Cugetarea este supusă și subordonată *credințeĭ*, astfel că, în loc de filosofie propriŭ zisă, avem, în evul mediŭ, maĭ mult *teologie*. Se credea, ce e drept, în acel timp, că se posedă o cunoștință exactă și absolută despre toate lucrurile ce interesaŭ în mod vital pe oamenĭ. Se credea că se posed soluțiunĭ sigure pentru problemele cele maĭ înalte, precum: despre originea lumeĭ, despre starea anterioară și materia primară a universuluĭ, despre originea și natura sufletuluĭ și a vieței, despre soarta omuluĭ după moarte, despre ceea ce este bine și răŭ, despre idealul vieței. Dar răspunsurile positive la toate aceste

întrebări se găseaŭ, fără multă cercetare și muncă intelectuală, în cărțile sfinte.

La începutul *evuluĭ modern*, se deșteaptă cugetarea filosofică propriŭ zisă, și se reia firul meditațiuniĭ filosofice aproape de acolo de unde-l lăsase anticitatea. Începe a se simți din noŭ că acele probleme marĭ metafisice sînt maĭ presus de puterea inteligenței umane; și marele filosof englez, *John Locke* (1632—1704) îndreptează atenția timpuluĭ modern asupra cestiuneĭ maĭ apropiate și maĭ urgente de a ști: *pînă unde pot merge forțele facultăților noastre de cunoștință*, ce *putem ști* și cum *putem ști ceva despre lume*. El a propus dar, ca maĭ înainte de a ne aplica inteligența la deslegarea problemelor de filosofie înaltă saŭ metafisice, să se cerceteze această inteligență chiar, să se cunoască bine instrumentul de care voim să ne servim, maĭ înainte de a ne servi de el în împrejurări atît de complicate. De la el datează *teoria cunoștinței*, care espune condițiunile, bazele și marginile cunoștinței noastre despre lume. De la el datează asemenea aceea ce se numesce *criticism filosofic*, adică tendința de a cerceta maĭ întîiŭ și maĭ direct facultățile cunoscătoare și a trage, din organisațiunea lor, conclusiĭ despre gradul, despre valoarea și întinderea cunoștințelor noastre. Astfel la *noțiunea filosofieĭ*, obținută ca resultat al cugetăreĭ grece, se maĭ adaogă acum, încă o notă caracteristică, prin care se completează cuprinsul eĭ.

Filosofia dar ar fi acea știință, care se ocupă cu problemele cele maĭ înalte relative la natura și originea lucrurilor (Metafisica); *cu condițiunile fericireĭ noastre pămînteștĭ, conforme idealuluĭ omenesc* (Etica); *cu legile drep-*

ței gîndirĭ și cu condițiunile și limitele cunoștinței noastre despre lume (Logica și Teoria cunoștinței).

Uniĭ aŭ voit să restrîngă înțelesul cuvîntuluĭ *filosofie* numaĭ la una saŭ două din aceste părțĭ ale cuprinsuluĭ săŭ complect, înțelegînd printr'însa cînd numaĭ metafisica, și cînd numaĭ teoria cunoștinței saŭ numaĭ etica.

II.

Filosofia și științele speciale

Pentru deslegarea vitalelor și înaltelor sale probleme, filosofia se ajută de materialul cîștigat în parte de explorările speciale săvîrșite asupra diferitelor domeniĭ din natură. Progresul eĭ este astfel condiționat de progresul științelor positive, pe carĭ le utilizează. Mecanica, astronomia, chimia, fisica, geologia, biologia, psihologia, etc., culeg, fie-care în parte, adevăruri relative la cîmpul lor special de învestigare, și resultatele lor servesc de bază și de puncte de razim or-căreĭ construcțiunĭ filosofice valabile, or-căruĭ răspuns maĭ temeinic la întrebările generale despre lume și viață. Lipsite de ajutorul științelor positive, sistemele filosofice se nasc anemice și fără vitalitate.

Științele, la rîndul lor, cîștigă de asemenea în valoare cu cît prin cercetările lor se îndreaptă maĭ conștient și se apropie maĭ mult de acele ținte marĭ intelectuale ale orientăreĭ în lume și în viață, pe carĭ le indică filosofia. Spiritul științific, de or-ce specialitate ar fi, își tratează obiectul științeĭ sale în mod filosofic, atunci cînd înțelege raporturile dintre cercetările sale și acele probleme, și cînd caută, prin resultatele studiilor sale, să arunce lumina asupra lor.

Astfel, or-ce știință aprofundată, conduce spiritul în mod natural la preocupări filosofice, devine fățiș un afluent intelectual al filosofiei.

Căci valoarea unei științe se măsoară după unul din următoarele două criterii: 1) după contingentul de lumină ce aruncă asupra cestiunilor relative la formularea legilor constitutive ale universului în genere, asupra cestiunilor relative la condițiunile fericirii obștești și la condițiunile și marginele cunoașterei sigure; 2) după mulțimea și importanța trebuințelor vitale la satisfacerea cărora contribuie prin adevărurile sale.

Prima funcțiune țintește la satisfacerea cerințelor înalte intelectuale, la înțelegerea și resolvirea problemelor ce preocupă de secole spiritul omului. A doua funcțiune țintește la mulțumirea instinctului de conservare individuală și socială, la realizarea unei bune stări fericite pentru om. In cazul întîiu avem funcțiunea filosofică saŭ pur teoretică a științei; în al doilea, funcțiunea practică, menită a produce utilități, a răspunde la cerințele vieței de toate zilele. Prima caută a reproduce și oglindi în sistemul de cugetări al minții noastre, sistemul obiectiv de legi naturale ce cîrmuește lumea. A doua caută a supune natura, utilisînd legile ei pentru realisarea scopurilor practice ale omului.

O știință, care n-ar corespunde nici uneia din aceste două așteptări legitime, n-ar avea nici-o valoare.

Dar îndeplinirea acestor obligațiuni intelectuale nu se face în mod necesar de unul și acelaș spirit individual. Adesea munca se împarte la diferiți indivizi. Unul se îndeletnicește mai mult cu aplicarea științei la explicarea filosofică a universului fisic și sufletesc; altul mai mult cu aplicarea adevărurilor positive la satisfacerea

trebuințelor de conservare și de fericire, saŭ cu *technica*, în sensul larg al cuvîntuluĭ.

Maĭ rămîne posibilitatea uneĭ alternative: anume ocuparea curat și simplu cu strîngerea și acumularea adevărurilor speciale fără preocupare vădită nicĭ de aplicarea filosofică, nicĭ de cea practică a lor; adică: cultivarea în parte a diferitelor științe numaĭ pentru ele *(Știință pentru știință)*.

Această ultimă funcțiune dă naștere științelor speciale *positive*, saŭ independente de filosofie—și curat *teoretice*, saŭ independente de considerațiuni privitoare la întrebuințărĭ cerute de necesitățile vieței practice. Se culeg astfel cu desinteresare și se grămădesc, într-un arsenal intelectual, fapte și legĭ sigure, pe carĭ spiritul filosofic saŭ practic le poate lua și utilisa pentru scopurile sale propriĭ.

Afară de filosofie, distingem decĭ științele speciale, carĭ, după scopul lor general, după funcțiunea lor, se împart în *teoretice* și *practice*. Chimia, fisiologia, sunt bună oară, științe teoretice; agronomia, igiena, științe practice. Acestea din urmă își pun înainte realisarea unor scopurĭ determinate: îngrășarea pămîntuluĭ, sporirea și ameliorarea cerealelor, etc., păstrarea sănătățiĭ; și pentru atingerea lor împrumută dela cele dintiĭ, cunoștințe sigure relative la proprietățile corpurilor și la funcțiunile vieței normale; dupe-cum și filosofia împrumută, tot dela acestea, fapte și legĭ sigure, pentru a-și esplica maĭ probabil natura materieĭ și a vieței.

Psihologia de asemenea este o știință teoretică; iar *pedagogia*, din contră, o știință practică. Această din urmă își ia ca țintă specială: perfecționarea omuluĭ după un ideal anumit. Pentru realisarea scopuluĭ săŭ, ea cere

ajutor psihologiei, care studiază tocmaĭ natura sufletească a omuluĭ, decĭ tocmaĭ obiectul asupra căruia voieşte să lucreze pedagogul. Pe de altă parte, filosoful, care voieşte a-şĭ lămuri ce va să zică a cunoaşte, *ce* şi *cît* cunoaştem, etc., precum şi ce va să zică fericirea, care trebuie să fie idealul de fericire realisabil pentru om, etc., caută tot în psihologie sprijinul adevăruluĭ obiectiv privitor la inteligenţa, sentimentele şi tendinţele omuluĭ.

Astfel, ştiinţele speciale teoretice seamănă unuĭ vast reservoriŭ central de verităţĭ, de unde se înalţă în sus, după elaborărĭ de rafinare, cele maĭ înalte concepţiunĭ filosofice; iar, pe de altă parte, să scoboară către pămînt forţe luminate, călăuzite de inteligenţa cunoscătoare, spre a supune natura la dorinţele omuluĭ. Faţa ştiinţeĭ îndreptată spre cer contemplă pentru a înţelege; cea-l'altă înţelege pentru a stăpîni. Una îşĭ găseşte ţinta în satisfacerea inteligenţeĭ, cea-l'altă în satisfacerea voinţeĭ. Prima caută lumina în sine, a doua puterea prin lumină. Maxima celeĭ dintîiŭ este: a şti totul pentru a înţelege totul, maxima celeĭ d'a doua este: a şti totul pentru a putea totul.

Şi una şi alta se adresează astfel *ştiinţeĭ* în sine, pe care o presupun şi de puterea căreia se reazămă amîndouă.

Ştiinţele teoretice, s'aŭ împărţit, după obiectul lor general, în *noologice*, acelea carĭ se ocupă cu spiritul, cu producţiunile şi manifestaţiunile luĭ, precum: *psihologia*, logica, estetica, istoria, sociologia, etc.; şi în ştiinţe *cosmologice*, acelea carĭ se ocupă cu materia şi cu legile fenomenelor eĭ, precum: chimia, fisica, geologia, astronomia, etc.

Se va vedea maĭ departe, la locul său, ce relaţiunĭ are

în special Psihologia cu cele-l'alte științe noologice, și ce contingent de ideĭ aduce la deslegarea chestiunilor filosofice.

III.

Psihologia metafisică.

Deosebirea între *Psihologia empirică* și *rațională*, după terminologia luĭ Wolf, este, după-cum s'a spus la început, că cea d'întîiŭ studiază fenomenele saŭ stările sufletești *observabile*, le descrie, le clasifică, le explică, etc.; iar Psihologia *rațională*, saŭ *speculativă* orĭ *metafisică* se ocupă cu chestiunĭ maĭ adesea inaccesibile observațiuneĭ și experienței, cu probleme de domeniul supositiuneĭ saŭ hipoteseĭ, precum: acelea despre originea și natura sufletuluĭ, despre raportul dintre suflet și corp, despre estinderea sufletuluĭ în natură.

In privința *originei și naturei sufletuluĭ*, se discută in acest fel de psihologie: a) dacă sufletul este numaĭ o modificare și o funcțiune a materieĭ, saŭ b) dacă e independent și d'o potrivă de primar ca și materia, saŭ c) dacă nu cum va ar fi chiar maĭ primar de-cît materia, iar aceasta un derivat, o creațiune a spirituluĭ. D'aci doctrinele filosofice: a) materialismul, b) dualismul și c) spiritualismul.

Relativ la *raportul dintre suflet și corp*, problema a fost pusă întîiŭ în filosofia modernă de *Descartes* (Cartesius 1596—1650). Cum se face că atuncĭ cînd voesc să misc brațul, brațul meŭ se mișcă? Voința, ca starea sufletească, ne-avînd nimic material, nefiind estinsă în spațiŭ, nu poate

influența materia, care este estinsă în spațiŭ, nu poate pune în mișcare brațul. Cum se esplică decĭ corespondența dintre fenomenul psihic și cel material? De unde știe brațul meŭ să facă mișcare, atuncĭ cînd sufletul meŭ voesce acea mișcare? S'a căutat să se esplice aceasta prin intervenirea luĭ D-zeŭ. Cînd omul are cutare stare sufletească, D-zeŭ ar fi făcînd, cu acea *ocasiune*, în corpul individuluĭ, cutare modificarea spre a pune în acord sufletul și corpul. (Teoria *ocasionalismuluĭ*). *Leibnitz* a propus altă esplicare, D-zeŭ a făcut sufletul și corpul, ca un artist perfect, punîndu-le în acord dela început, ast-fel că ele aŭ păstrat și păstrează de atuncĭ mereŭ, în fie-care moment, armonia stabilită de divinitate din capul loculuĭ, întocmaĭ cum ar păstra două ceasórnice, făcute de un ceasornicar perfect, acordul dintre ele, arătînd amîndouă aceeașĭ oară necontenit dela început, cu toate-că merg separat și nu se influențează unul pe altul. Dar merg în armonie pentru că aŭ fost potrivite de maĭ înainte. (*Doctrina armoniei prestabilite*).

Nu este vorba a desvolta aicĭ istoricul discuțiunilor relative la aceste întrebărĭ, ci a da o idee despre sensul problemeĭ și despre calea pe care se caută răspunsul. Această cale nu e nicĭ observațiunea, nicĭ experiența, ci supositiunea, hipoteza.

Privitor la *estinderea sufletuluĭ în natură* se pune întrebarea: dacă numaĭ omul are suflet saŭ și animalul; maĭ departe: dacă numaĭ animalele saŭ chiar și plantele; în fine: dacă nu cum-va întreaga natură ar fi însuflețită, dacă nu cum-va fie-care fenomen fisic, fie-care mișcare, ca funcțiune a materieĭ, ar fi semnul esterior al unei stărĭ sufletești. Grecii vechĭ eraŭ convinșĭ că și plantele și stelele sînt însuflețite. Dintre filosofiĭ moderni

Fechner, de altfel un spirit științific de mare valoare, susține aceeași concepțiune. Și *Spinoza* stabilea că există un paralelism perfect între stări fisice și stări psihice. Cum se vede iar o chestiune de domeniul hipotesei, insolubilă prin mijloacele științelor positive.

IV.

Utilitatea Psihologiei. Raportul ei cu celelalte științe.

Despre utilitatea, mai ales practică, a Psihologiei s'a vorbit deja la început (pag. 5) Raportîndu-ne la cele spuse înainte asupra acestei cestiuni, adăogăm aci discuția nedomeririlor ce s'ar putea naște cu privire la folosul practic al psihologiei ca știință.

a). **Răspuns la obiecțiuni aduse în contra utilității practice a psihologiei.** Cunoștințe psihologice nu se estrag numai-de-cît din o carte de știință, și numai *din carte*, ci mai adesea direct, prin observațiune și experiență, din natură, de unde și cărțile aŭ cules datele și aŭ extras legile ce conțin. Shakespeare, Molière, aŭ fost mari psihologi, nu pentru-că aŭ învățat psihologia din un tratat special, ci pentru-că aŭ știut să observe pe oameni, să interpreteze manifestările lor, să pătrunză cauza determinărilor lor, și să ajungă la legile fenomenelor sufletești.

Incontestabil că din scrierile marilor poeți ar putea cine-va să învețe aproape tot așa de mult despre natura sufletului ca și dintr'o lucrare specială de psihologie. Dacă însă aceste considerații se pun înainte ca obiecțiuni în contra utilității psihologiei, li se exagerează însemnătatea și face necesară amintirea unui punct de deosebire între artă

și știință, în ce privește modul lor de a represinta natura.

Pe-cînd în operile poetuluĭ, legile funcțiunilor sufletești sînt conținute sub forma latentă și trebuesc căutate și estrase din cazurile concrete și individuale puse în scenă, și apoĭ formulate și sistematizate; în opera omuluĭ de știință această operațiune e deja făcută, găsim fenomenele psihice descrise și clasate gata, explicate și reduse la causele lor, găsim legile lor formulate gata și expuse într'o legătură sistematică. Astfel că, deși studiul științeĭ psihologice nu ne dispensează de observațiune și experiență pentru cunoașterea natureĭ omenești, el ne ajută, orientîndu-ne asupra faptelor de observat și asupra importanțeĭ și însemnăreĭ lor.

Dacă s'ar obiecta maĭ departe că, învățînd psihologia sistematică, nu ajungem a cunoaște oameniĭ, că nu putem spune, spre exemplu, dela prima dată, cînd vedem o persoană, cu ce fel de caracter avem a face, la ce ne putem aștepta dela el; și dacă s'ar conchide d'aici că, prin urmare, studiul acesteĭ științe este nefolositor în viață, că numaĭ îndelungul contact cu semeniĭ ne înlesnește cunoștința lor utilisabilă în practica de toate zilele, — răspunsul n'ar fi greŭ de dat.

Obiecțiunea ar resturna, fără să bage de seamă și fără să voiască, utilitatea și importanța *științeĭ teoretice în genere.* Fără a vorbi de matematicĭ, chiar științele naturale teoretice ar trebui respinse, ca nefolositoare. In adevăr, or cîtă zoologie generală ar ști cine-va, tot n'ar fi în stare a cunoaște așa de bine, ca un geambaș: care cal e maĭ bun pentru curse, care pentru călărie saŭ pentru trăsură, care pentru șes, care pentru munte, după ce se cunosc defectele saŭ calitățile luĭ, foarte importante pentru utilisare practică, etc. Tot așa un politician, un Bismarck,

poate cunoaște mai bine din practică, în mod empiric, *oamenii*, aflînd deprinderile și dispoziţiunile lor, interpretînd prin analogie noile cunoștințe. Dar, deși *va cunoaște oamenii*, el nu va *înțelege omul*. Ca și geambașul de cai, el nu va fi în stare a explica faptele observate, pentru că nu va ajunge la raţiunea lor d'a fi. Îi va lipsi tocmai ce e mai esenţial și mai greŭ de cîștigat, principiile, legile generale. Zoologul și psihologul, bazaţi pe cunoștințele lor generale, vor avea nevoe de o experienţă mult mai puţină, decît cea întrebuinţată de geambaș și de politician, pentru a obţine cunoștințele detaliate, particulare, ale acestora. Și atunci ei vor poseda aceste cunoștințe înjghebate într'un cadru sistematic, iar nu fără legătură între ele, nu anarhice, sporadice și fragmentare, nu ca un material brut și amorf.

b. **Utilitatea teoretică a Psihologiei saŭ Raportul ei cu celelalte ştiinţe noologice.** Psihologia mai are importanţa și pentru-că ne ajută la înţelegerea celorlalte ştiinţe noologice. In adevăr:

1) *Logica* ne dă regule de dreaptă gîndire, cum trebue să cugetăm ca să găsim adevărul. Psihologia vine în ajutorul logicei, de oare-ce ne arată cum cugetăm în genere, ce este cugetare, cum se face, care sunt elementele ei, cum se combină acele elemente, și anume cum se combină atunci cînd găsim adevărul și cum atunci cînd greșim. Din aceste constatări ale Psihologiei, Logica extrage regulele, după cari trebue să se cugete spre a se găsi adevărul și în acelaș timp arată și procedările de cari trebue să ne ferim pentru a nu cădea în eroare.

2). *Morala (Etica)* vorbește despre bine și rău, despre drept și nedrept, despre sentimentul moral, despre fericire, despre libertatea și responsabilitatea noastră, etc.

Dar, pentru a pătrunde și lămuri aceste ideĭ, pentru a procede maĭ cu siguranță la deslegarea problemelor relative la ele, spiritul are nevoe a recurge la cercetările Psihologieĭ și a împrumuta resultatele lor. Căcĭ d. e. în chestiunea libertățeĭ și responsabilităței, nu se va decide cînd și pînă unde este cine-va responsabil de faptele luĭ, dacă nu se va înțelege maĭ întîiŭ ce este voința, ce va să zică voință liberă, cînd și întru cît este cine-va liber: chestiunĭ studiate cu deamănuntul în Psihologie la partea destinată *voințeĭ*. De asemenea, cînd e vorba a se ști în ce constă fericirea individuală saŭ ùniversală, ținta impusă acțiunilor noastre de legea morală, Psihologia lămurește sensul și coprinsul cuvîntuluĭ fericire, arătînd că este un escedent de plăcere asupra durereĭ; și tot ea ne spune ce este o plăcere, o durere, cum se produc aceste fapte sufletești, de cîte feluri sunt și cum se deosebesc în grad.

3). *Estetica* ne vorbește despre frumos, despre sublim, despre grațios, etc. Psihologia anticipează acest domeniŭ, vorbind despre sentimentul frumosuluĭ, al sublimuluĭ, arătînd în ce constaŭ, cum se produc, prin ce se deosebesc de alte sentimente, precum d. e. de sentimentul moral, etc. Și astfel, cînd Estetica va studia maĭ de aproape aceste sentimente, va trebui să recurgă la ajutorul analiseĭ psihologice și să împrumute dela psihologie resultatele obținute de această știință.

4) Cu *Economia politică* Psihologia stă de asemenea în relațiune. Economia politică tratează despre valoarea, prețul diferitelor lucruri. Aceste noțiunĭ însă se lămuresc de Psihologie. Ea arată ce condițiunĭ trebue să îndeplinească în genere un lucru spre a merita să aibă valoare, preț, și să fie numit folositor; și constată că acea

condițiune e să producă o plăcere, să convină trebuințelor noastre, să răspundă la cerințele organismului nostru psiho-fisic. Apoĭ expune carĭ sunt acele trebuințe și carĭ sunt funcțiunile și cerințele acestuĭ organism. Astfel că Economia politică găsește în psihologie isvorul de clarificare al bazelor sale, al noțiunilor sale fundamentale.

5) Raportul dintre *Pedagogie* și *Psihologie* este și maĭ important, din causa valoriĭ practice a științeĭ educațiuneĭ. Toțĭ cîțĭ se ocupă, pe o scară maĭ mult saŭ maĭ puțin întinsă, cu educațiunea, adică cu desvoltarea și modificarea sufletuluĭ omenesc după un ideal, prin urmare toțĭ pedagogiĭ, trebue să cunoască legile de desvoltare ale sufletuluĭ, legile fenomenelor psihice; căcĭ numaĭ așa le va putea domina și conduce spre realisarea scopuluĭ educațiuniĭ, care este: de a face dintr'un individ o sorginte permanentă de fericire pentru societate și pentru el însuși. Acele tendințe educative vor fi bune, carĭ vor avea de resultat producerea celeĭ maĭ marĭ cantități de fericire pentru societate. Dar pedagogul trebue să știe *cum* poate ajunge la acea țintă; trebue să cunoască *mijlocul*, prin care va conduce sufletul copiluluĭ la acel ideal. Aceste mijloace le dă Psihologia, care formulează legea: că omul se determină la acțiune saŭ de plăcere saŭ de durere. El va face prin urmare ca toate acțiunile, pe carĭ copilul va trebui să le evite, să fie însoțite saŭ urmate de durere; căcĭ va fi sigur că natura omenească fuge de durere, și va calcula din contră ca acele acțiunĭ, pe carĭ copilul trebue să le urmeze, să fie însoțite saŭ urmate de plăcerĭ, de oare-ce va ști că natura omuluĭ caută această stare sufletească. Numaĭ necunoașterea natureĭ omenești dictează procedărĭ contrare acestor legĭ.

V.

Metoda şi mijloacele în cercetarea fenomenelor psihice.

1. Metoda subiectivă. *Simțul intern, observațiunea internă* este singura cale directă și mijlocul fundamental în constatarea, descrierea și clasificarea, într'un cuvînt: în studiarea fenomenelor psihice, deci în formarea științeĭ psihologice. Căci singurul suflet, pe care-l putem cerceta direct, este al nostru; și pe acesta nu-l putem privi decît prin ochiul cunoștinței interne. Pe celelalte suflete le putem cunoaște numaĭ indirect, deducînd, după semnele și manifestările exterioare ale unuĭ individ, stările luĭ sufletești, carĭ staŭ de regulă în legutură cu anumite semne și manifestărĭ exterioare.

Dar această cunoaștere a celorlalțĭ este condiționată de cunoașterea de noĭ înșine. Numaĭ întru cît ne vom fi observat pe noĭ înșine și vom fi stabilit asupra noastră raporturĭ determinate între o stare sufletească și o manifestare exterioară, numaĭ întru atît vom putea înțelege și interpreta, prin analogie, manifestările celorlalțĭ oameni, presupuind că unor semne exterioare, carĭ se aseamănă cu semnele observate la noĭ, corespund niște stărĭ de conștiință, carĭ trebue să se asemene cu acele stărĭ de conștiință observate la noĭ cu ocasiunea aceloraș semne. Acesta e singurul punct de plecare spre a cunoaște pe ceĭ-lalțĭ.

Pe cine-va îl înțelegem numaĭ întru cît vorbele, mimica, expresiunea feței luĭ, corespund unor stărĭ sufletești, fie ideĭ, fie sentimente, carĭ nu ne sunt cu totul necunoscute. Altfel, cel maĭ elocuent vorbitor nu ne va face să înțelegem despre ce vorbește; căci a înțelege va să

zică a face să se producă în noĭ stările sufletești despre care cine-va voește a ne vorbi; și, dacă n'am fi avut nicĭ-un fel de experiență de acele stărĭ sufletești, nicĭ-odată n'am putea înțelege ce ni se spune. Cum am putea face s. e. pe un surd să înțeleagă plăcerea ce simțim cînd auzim o muzică frumoasă, saŭ pe un orb plăcerea ce simțim la vederea unuĭ peisaj frumos? Surdul nu cunoaște din experiență ce va să zică sunet și muzică, nicĭ orbul nu își poate închipui ce va să zică lumină, culoare, piesaj; în eĭ nu s'aŭ produs nicĭ-odată acele ideĭ și acele sentimente despre carĭ le vorbim, și prin urmare vorbirea noastră nu va deștepta în eĭ stările sufletești despre carĭ voim să le spunem; decĭ cuvintele noastre vor fi pentru eĭ ceva cu totul neînțeles. Tot așa un om nu înțelege sentimentele de invidie, de ură, etc., nicĭ manifestările lor, dacă nu le-a simțit nicĭ-odată.

Putem dar zice că numaĭ acele stărĭ sufletești le înțelegem, a căror experiență am făcut-o, adică pe carĭ le-am observat în noĭ prin ajutorul simțuluĭ intim.

2. **Greutățile și neajunsurile observațiunii interne.** Observațiunea internă are însă greutățĭ marĭ. Trebuințele urgente și obișnuite ale vieții ne îndreaptă atenția maĭ mult către observarea fenomenelor exterioare, din lumea fizică; numaĭ în cazurĭ escepționale ajunge omul să-și îndrepte atenția asupra schimbărilor ce se petrec în sufletul săŭ; căcĭ observarea de sine aduce maĭ întĭiŭ de toate un interes aproape numaĭ teoretic, iar nu practic. Foloase practice, din contră, aduce după sine maĭ mult observarea lucrurilor încunjurătoare; căcĭ cunoscîndu-le, știind calitățile și proprietățile lor, putem să le întrebuințăm și să le utilizăm după nevoile noastre, putem orĭ să le evităm, dacă ne fac răŭ, orĭ să ni le însușim,

dacă prin natura lor ne aduc un bine. Astfel că observarea externă, fiind legată de interese mai immediate și mai vitale, a fost exercitată mai mult, iar cea internă s'a perfecționat numai în oamenii cari aŭ avut destul timp liber și dispositiuni a se analiza, a se cerceta pe ei înșiși, a constata ce se petrece în ei, în cutare și cutare împrejurare.

Afară de aceasta, fenomenele sufletești, pe cari observațiunea internă trebue să le descrie, să le studieze, aŭ o natură nestabilă și curgătoare, apar și dispar repede în curentul vieței sufletești, nu sînt ca lucrurile externe întinse în spațiŭ, ca să le poți urmări, să le poți fixa și cerceta timp îndelungat. Un fisic poate repeta, de cîte-orî voiește, fenomenul căderei corpurilor spre a-l avea sub ochii săi pînă cînd îi află legile. Un naturalist poate ținea o plantă, un animal, un mineral, atît timp sub aparatele observațiunilor sale, pînă ce le studiază, după dorință, caracterele, proprietățile. Un psiholog nu poate face acelaș lucru cu stările sufletești. Adesea aceste stări se produc fără voia luĭ și dispar fără voia luĭ din suflet. Le poate observa numai în timpul trecerei lor repezi prin raza conștiinței sale.

Apoi, unele stări sufletești sînt greŭ de studiat din causă că sînt așa de intense, așa de atari, încît, sub stăpînirea lor, nici nu ne gîndim să le observăm. Ex: cînd ne speriem; cînd vedem un frate, un amic iubit în pericol de moarte saŭ murind; cînd un sentiment de iubire, de admirațiune, de entuziasm puternic ne absoarbe toate forțele sufletești, atunci sîntem cu totul tîriți de puterea torentuluĭ aceluĭ moment din viața sufletuluĭ nostru. Ca să putem să ne observăm în acele momente, ar trebui una din două: orî să ne rămîe energie psihică de

prisos, disponibilă pentru actul observării,—și atunci, cu cît acest prisos va fi mai mare cu atît puterea momentului sufletesc de observat va fi mai slabă, deci nu vom avea cazul presupus al unei intensități covîrșitoare; ori să avem din esperiențe anterioare deprinderea înrădăcinată d'a ne întrerupe curentul vieței sufletești momentane, spre a ne observa—și atunci resultatul va fi aproape ca și în supoziținea de mai sus: stările sufletești de observat vor fi relativ palide (1).

Unele fenomene, din causa slăbiciunii lor, trec iute și neobservate, iar altele se slăbesc saŭ încetează îndată ce voim a le observa. Cînd mă gîndesc la o problemă de filosofie, și de-odată mă hotăresc să observ *cum* mă gîndesc, atunci, în acel moment, cugetarea filosofică încetează prin intervenirea inteției de a observa acea cugetarea, prin urmare nu mai am ce observa. Cînd admir de pildă, un tabloŭ și într'un moment dat mă hotărăsc să observ *cum* admir, ce se petrece în mine cînd am acel sentiment de admirare, atunci sentimentul se întrerupe și, în locul fenomenului de admirare, am unul de cugetare.

Greutatea cea mai mare e că nu putem fi în același timp și observatori și objectul observațiunii, și actori și spectatori. Spiritul nu e în stare a efectua de-o-dată, simultan, doă acte cu deplină atențiune și conștiință.

Din această causă filosoful francez *Auguste Comte* (1798-1857), tăgăduește în mod absolut, dar pe nedrept, posibilitatea Psihologiei. Pe nedrept:

a) Căci nu este adevărat că *toate* stările sufletești dis-

(1) Vezi citațiunea de la urmă, în *Apendice* lit. *A*.

par saŭ se slăbesc cînd le privim maĭ de aproape. Sînt unele carĭ, din contră, prin observațiune și atenție devin maĭ puternice, precum durerile fisice, o nevralgie, etc. Pentru a slăbi aceste durerĭ trebue, tocmaĭ din contră, a depărta atențiunea dela ele; mustrarea de cuget asemenea se mărește cu cît ne gîndim la causele ce aŭ produs-o.

b) Chiar acele stărĭ sufletești, carĭ nu se pot observa din causa intensităței lor, tot se pot studia prin observația urmelor ce lasă în memorie, căutînd să ne aducem aminte: cum, în ce împrejurărĭ s'a produs în noĭ cutare saŭ cutare fenomen sufletesc, maĭ mult saŭ maĭ puțin apropiat în timp. Ex: Ne aducem aminte tot-deauna cu groază de cele maĭ însemnate împrejurărĭ ce aŭ produs în noĭ sentimentul spaimeĭ; ne aducem aminte cu sfișiere sufletească de scena îngropăreĭ uneĭ ființe iubite, cu toate-că în acele momente nicĭ nu trecea prin minte să ne observăm pe noĭ înșine. In resturile acestor suveniriĭ, păstrate adînc în memorie, putem face autopsia stărilor sufletești de atuncĭ.

Dar alte obiecțiunĭ se pot ridica în contra resultatuluĭ obținut prin mijlocul observăriĭ interne. Se poate zice că ce ne dă ea, este numaĭ *o parte* din știința sufletutuluĭ; pentru-că, prin observațiunea internă, ajungem să știm numaĭ ce se petrece într'un om maĭ mult saŭ maĭ puțin înaintat în vîrstă, prin urmare într'un suflet relativ format, relativ cult, desvoltat prin mijloacele educative ale timpuluĭ sĕŭ. Ceea-ce cunoaștem dar prin ea este numaĭ *o fază* din multele faze prin carĭ trece sufletul, numaĭ *o formă* din multele forme ce a luat și sub carĭ se presintă viața psihică în genere; căcĭ despre natura fenomenelor psihice din copilăria noastră depărtată nu putem ști nimic prin observațiunea internă, de oare-ce

în acea vîrstă fragedă nicĭ nu ne gîndim să ne observăm pe noĭ înșine; și apoĭ, cînd ajungem în o etate maĭ înaintată, numaĭ suntem în stare să ne aducem aminte de cea-ce simțiam, doriam saŭ gîndeam în vîrsta de un an saŭ doĭ.

3. **Metoda obiectivă.** De aceea se simte necesitatea de a complecta resultatul observațiuniĭ interne prin alte mijloace, și anume prin observațiunea *externă*, prin studiul comparativ făcut:

I. *Asupra pruncilor și copiilor* în diferitele lor faze de desvoltare, spre a vedea cum apar, încă dela început, diferite fenomene sufletești, cum se schimbă treptat, cum se desvoltă și cresc, ce forme și ce manifestăriĭ aŭ ele în diferitele epoce ale vieței.

II. *Asupra animalelor*, spre a vedea fazele încă și maĭ inferioare ale sufletuluĭ: sub ce forme și în condițiunĭ aŭ apărut cele maĭ simple fenomene sufletești în treptele cele maĭ de jos ale serieĭ animale și cum se complică treptat și se desvoltă diferitele facultățĭ, cu cît ne ridicăm dela animalele inferioare în sus către vertebrate mamifere, om.

III. *Asupra popoarelor sălbatice și barbare*, spre a vedea simplitatea relativă a inteligenței, voinței și sentimentelor în omul pe care încă n'aŭ apucat să'l modifice instituțiunile uneĭ stărĭ culturale maĭ înaintate. Simțirea, gîndirea, dorința unuĭ sălbatic diferă mult, în gradul lor de complexitate și energie, de simțirea, gîndirea și dorința unuĭ European, d. es. din veacul al XIX.

IV. *Asupra persoanelor carĭ se abat de la starea normală*, precum: orbĭ, surdo-muțĭ, nebunĭ, spre a vedea ce modificărĭ se produc în suflet cînd lipsește unul din simțurĭ saŭ cînd se vatămă o facultate; căcĭ atuncĭ putem

să ne dăm seama mai bine de contingentul de efect special ce se datoria aceluĭ simț saŭ aceleĭ facultățĭ, cînd vedem ce lipsește din suflet, dacă lipsesc ele.

Aceste *patru* feluri de cercetări constituesc metoada obiectivă comparată în studiul Psihologieĭ, iar resultatele lor alcătuiesc *Psihologia comparată.*

Dar și din alt punct de vedere se mai pot studia fenomenele sufletești, și rezultatele obținute prin ajutorul metoadelor precedente se mai pot complecta întrebuințînd următoarele mijloace de studiŭ:

V. *Metoda psiho-fiziologică*, — prin care se studiază și se stabilește raportul dintre cutare fenomen psihic și cutare fenomen fisiologic corespunzător, saŭ dintre cutare schimbare în suflet și cutare schimbare în corp; adică se arată ce modificări corporale, fie nervoase, fie organice, fie musculare, se produc cu ocasiunea uneĭ cugetări, uneĭ dorințe, unuĭ sentiment oare-care. Știința particulară, care însumează resultatul acestor cercetări privitoare la stabilirea raporturilor dintre fenomenele psihice și fenomenele fisice, se numește *Psiho-fisică.*

VI. *Metoda esperimentală propriŭ zisă*, care este de două feluri: a) intenționată saŭ *artificială* și b) *naturală.*

Prin cea d'întiiŭ se studiază:

1) iuțeala sensațiunilor, adică timpul ce trebue uneĭ escitațiuni spre a fi percepută, socotindu-se timpul din momentul cînd ea atinge nervii noștri și pînă dăm semn că am simțit escitațiunea, printr'o mișcare (adică de cînd pornește curentul nervos dela capătul periferic al nervuluĭ către centru, pînă se întoarce dela centru iar la margine);

2) pragul saŭ limita inferioară a escitațiuniĭ, adică ce grad minim de intensitate trebue uneĭ escitațiuni spre

a fi simțită, saŭ a deveni conscientă. Există pentru fiecare simț, saŭ categorie de sensațiunĭ, o limită hotărîtă, de unde escitațiunile încep a deveni apercepute și dela care maĭ jos ele rămîn neapercepute. Această limită se determină prin esperiență;

3) raportul în care crește sensațiunea față cu creșterea escitațiunĭĭ;

4) maximul escitațiunĭĭ, adică gradul cel maĭ înalt de intensitate pe care poate să-l aibă o escitațiune spre a fi *încă* simțită, apercepută, și dela care limită în sus escitațiunile, în loc de a maĭ produce senzațiunile corespunzătoare, slăbesc organismul;

5) efectele fisice ale emoțiunilor saŭ expresiunile lor.

In cea d'a doua, în metoda esperimentală *naturală* se utilisează pentru studiŭ acele cazurĭ anormale, presentate de natură ca niște experimente preparate gata, precum: cazurile orbilor, surdo-muților, alienaților, etc.

Dacă metoda observărĭĭ interne dă naștere Psihologieĭ *subiective*, observațiunea externă, introdusă în studiul fenomenelor psihice, dă naștere Psihologieĭ *obiective*, despărțită, după-cum am văzut, în două ramurĭ: a) Psihologia obiectivă, în care predomină maĭ mult observațiunea, bazată pe analogie, și anume Psihologia *comparată*, și b) aceea, în care predomină maĭ mult experimentul (puntele V și VI): adică Psihologia *experimentală* saŭ fisiologică.

Ne vom ocupa, în mod sumar, de doă cestiunĭ importante din psihologia fisiologică: una, pe care vom numi-o cestiunea *raportuluĭ dintre inteligență saŭ spirit și creer;* cealaltă, cestiunea *localizărĭĭ funcțiunilor psihice în centrele nervoase.*

VI.

Raportul dintre spirit și creer.

Acest raport s'a constatat prin fapte de observațiune și prin experiențe.

1) Se observă că *gradul de inteligență crește, în seria zoologică, proporțional cu greutatea, cu progresul cantitativ al creerului.* Cu cît animalul e mai inferior, mai puțin pregătit pentru viață, mai simplu și mai nepriceput în mișcarea luĭ fie de apărare fie de atac, cu atît creerul luĭ e mai ușor, față cu greutatea corpuluĭ.

Și în genul uman s'a constatat că diferitele rase, popoare și indivizĭ prezintă capacităţĭ craniene variate, corespunzînd desvoltărilor lor mintale. Idioțiĭ aŭ un creer aproape egal cu al maimuțelor antropoide (între 765 gr.—841 gr.), pe cînd greutatea creeruluĭ unuĭ *Cuvier* (1828 gr.) unuĭ *Cromwel* (2231 gr.), unuĭ *Byron* (2238 gr.) a întrecut media, care este 1410 gr. (după Quatrefages).

Cu creșterea capacităţiĭ cerebrale crește și aceea a craniuluĭ. *Broca* a constatat că craniele recente, din cimitirele Parisuluĭ, sînt maĭ marĭ decît cele găsite în criptele saŭ cavourile din secl. XII; și anume desvoltarea s'a produs esclusiv în partea frontală a craniuluĭ, sediul funcțiunilor intelectuale. Acelaș lucru îl afirmă *Prichard* despre raportul capacităţiĭ craniene la locuitorii actualĭ aĭ Engliterei, comparată cu aceea a vechilor eĭ locuitorĭ. *Lartet* crede, de asemene, că unele mamifere de azĭ, aparținînd la diferite ordine, aŭ un creer maĭ desvoltat decît vechiĭ lor prototipĭ din epoca terțiară. Aceasta însemnează că prin exerciţiŭ continuŭ, prin grămădirea de cunoștințe și prin cîștigarea de aptitudinĭ, creerul a crescut treptat la om și la animale în genere.

In ce privește popoarele și rasele, Dawis a găsit următoarele cifre, indicînd greutatea cerebrală medie a unuĭ număr de exemplare (notate la începutul numeluĭ):

21	Englezĭ	1425 gr.
25	Chinezĭ	1357 »
5	Esquimoșĭ.	1396 »
9	Negri.	1322 »
17	Australienĭ	1197 »

Aceste cifre represintă aproximativ raportul graduluĭ de inteligență dintre aceste grupe de oameni. In adevăr, din relațiunile călătoruluĭ Cook (1) reese că Australienĭ ocupă intelectual treapta cea maĭ de jos. Apaticĭ, lipsiți de curiositate, eĭ nu dedeaŭ atențiune nicĭ Englezilor, ce debarcaŭ pe teritoriul lor, nicĭ corăbiilor acestora, nicĭ schimbărilor și noutăților la carĭ asistaŭ. Totul îĭ distrăgea, nimic nu-ĭ ocupa. Chiar sculele, stofele dăruite, repede le primeaŭ, repede le părăseaŭ. Nu ereaŭ în stare să înțeleagă cel maĭ simplu desemn, și în fotografia unuia din eĭ li se părea că văd o corabie saŭ un cangur, în loc de om. In școalele deschise de coloniile engleze, copiiĭ lor învățaŭ ușor ce se referia la memorie; dar gramatica și aritmetica nu se împăcaŭ cu spiritul lor, și civilisațiunea în genere nu-ĭ modifică. In ce privește pe Negri, și aceștia, deși maĭ inteligenți decît Melanesienĭ din Australia și Tasmania, de abea pot ținea atențiunea încordată scurtă vreme. Burton spune că, voind să afle dela eĭ cum se chiamă în limba lor diferitele numere, d'abia ajungea cu întrebările pînă la numărul 10 și negrul se simțea foarte obosit: i se împăejineaŭ ochiĭ, i se închideaŭ de somn și adormia.

(1) Vezĭ Sociologia luĭ Letourneau, p. 527, sq.

Cu toate aceste, să observăm că gradul de inteligență nu crește numaĭ proporțional cu cantitatea absolută a creeruluĭ, ci, pe de o parte cu raportul greutățiĭ creeruluĭ către greutatea corpuluĭ; iar, pe de altă parte, cu calitatea creeruluĭ, cu numărul, varietatea, complexitatea circumvoluțiunilor și cu finețea țesutuluĭ nervos. Ast-fel numaĭ se poate înțelege pentru-ce une-orĭ oamenĭ foarte inteligențĭ, ca Gambetta, aŭ presentat o greutate cerebrală mică, inferioară chiar medieĭ.

2) Diferitele stărĭ mintale patologice sunt însoțite de o degenerare cerebrală oare-care. Nebuniĭ, maniacĭi, criminaliĭ, n'aŭ numaĭ spiritul bolnav, ci și creerul lor e vătămat în acelaș timp.

3) Diferitele grade de activitate intelectuală variază proporțional: a) cu cantitatea de sînge care se grămădește și circulă în creer; aceasta s'a constatat de fisiologul italian Mosso; b) cu gradul temperatureĭ în acelaș organ; c) cu cantitatea de sărurĭ eleminate din corp și provenite din uzarea creeruluĭ, din oxidațiunea țesăturilor nervoase. Byasson a observat că după o activitate intelectuală maĭ intensă, cantitatea de sărurĭ (fosfate), sărurĭ amoniaco-magnisiene (sulfate), eliminate din corp, e maĭ mare.

De aicĭ se vede că creerul se poate considera ca *simbolul* vizibil al spirituluĭ și că studiul corpuluĭ și în special al sistemuluĭ nervos, este necesar pentru înțelegerea raportuluĭ dintre suflet și corp.

VIII.

Localizarea funcțiunilor psihice în centrele nervoase.

In chestiunea mult discutată a localizării, este vorba a se hotărî: dacă se poate ști, aproximativ, partea locală din axa cerebro-spinală, și mai ales din encefal, de care se leagă saŭ unde se produce cutare fel de fenomene psihice, s. e. sensațiunile de sunet, de miros, de culoare; orî partea de unde pornesc mișcările cu diferitele lor grade de coordonare saŭ de conștiință; și dacă cele treĭ feluri de funcțiuni psihice generale: cunoașterea, emoționabilitatea și volițiunea, sînt proprietatea fie-căreĭ regiuni nervoase saŭ se împart și reșed în cartiere deosebite din sistemul nervos central.

Stabilirea acestor legături și raporturi, dintre funcțiunile psihice și cele nervoase saŭ fisiologice, se află încă în studiŭ. Unele din resultatele dobîndite prin experiment sînt următoarele:

Funcțiunea proprie a măduveĭ spinării este de a respunde, în mod mecanic și inconștient, la escitațiunile venite la ea pe nervii sensibilî. Aceasta se constată cînd se întrerupe comunicația dintre măduvă și encefal. Astfel de *mișcări reflexe*, se observă foarte bine la broasca decapitată, care, atinsă cu un obiect saŭ numaĭ udată cu un acid, caută, prin mișcărî coordonate, a depărta causa supărătoare.

In cele-lalte împrejurărî, rolul măduveĭ este d'a duce escitațiunea la alte centre maĭ superioare, carî îșĭ iaŭ asupra lor sarcina d'a respunde prin mișcărî și maĭ coordonate și maĭ adaptate.

Măduva prelungită (saŭ bulbul rachidian), conținută în

craniŭ, la baza creeruluĭ, are maĭ multă substanță cenușie decît măduva spinăriĭ și constitue, față cu aceasta, un centru relativ maĭ superior. Aci se găsesc rădăcinile nervuluĭ *auzuluĭ* și *gustuluĭ*, precum și ale nervilor sensibilĭ și motorĭ ce merg de se ramifică la față, în faringe, laringe, trachea arteră, plumănĭ, inimă, vișcere; prin urmare ea își întinde controlul asupra unuĭ domeniŭ maĭ întins din corp. Actele reflexe, pe carĭ le emite singură, chiar cînd centrele nervoase superioare din craniŭ lipsesc, prin urmare acte speciale de rezortul săŭ, date ca niște reacțiunĭ mecanice la escitărĭ făcute asupra unor puncte determinate din corp, sînt: contractarea irisuluĭ la efectul lumineĭ saŭ micșorarea și dilatarea pupileĭ, închiderea ploapelor, înghițirea, respirarea, strănutarea, căscatul. Aceste mișcărĭ, necesare la conservarea individuluĭ, se fac fără știrea și adesea fără voia centrelor superioare, decĭ și fără decorul sgomotos al uneĭ conștiințe alarmate.

Vulpian a constatat ast-fel că strigătul scos de animalul lovit, cînd n'avea decît bulbul rachidian, era un strigăt sec, fără timbrul durereĭ.

In *Mesocefal:*

a) *Protuberanța anulară* are în rezortul săŭ, ca mișcărĭ reflexe, pe lîngă mișcările irisuluĭ, *espresiunea fisionomieĭ*, coordonarea mișcărilor și ritmul locomoțiuniĭ. Ast-fel broasca, fără emisfere, înnoată, dacă are protuberanța; cade la fund, dacă are numaĭ măduva spinăreĭ. Asemenea pasărea sboară grație tot acestuĭ centru nervos. Dar animalul, numaĭ cu acest centru, e lipsit de voință, de inițiativă. Unde e pus, acolo rămîne; amenințat, nu se ferește. Aicĭ se percep sensațiunile *tactile*, *auditive*: iepurile lovit scotea strigăte repetate și dureroase; șoarecele auzia și înțelegea sgomotul pisiceĭ, cu-toate-că în

encefalul iepureluĭ și șoareceluĭ nu se lăsase decît protubernanța. (Vulpian).

b) *Tuberculiĭ cuadrigemenĭ*, patru ridicăturĭ rotunde, constituesc centrul fisiologic al *vederiĭ*. Dacă se lasă unuĭ porumbel tot encefalul și i se iea numaĭ aceștĭ ganglionĭ cerebralĭ, el rămîne *orb*.

Straturile optice, ovoide, n'aŭ ca funcțiune vederea, după-cum s'ar presupune din numele lor, ci probabil maĭ mult multiplicarea saŭ desvoltarea în intensitate a sensațiunilor, ca un echoŭ măritor, și coordonarea maĭ înaltă a mișcărilor, locomoțiunĭĭ, expresiunĭĭ.

Cerebrul și cerebelul aŭ ca rol general coordonarea cea maĭ înaltă a tuturor sensațiunilor și mișcărilor: ele stăpînesc, în fine, toate părțile corpuluĭ prin mijlocirea directă saŭ indirectă a celor 9 saŭ 12 perechĭ de nervĭ cranienĭ și a celor 31 perechĭ de nervĭ spinalĭ, cu toate combinările lor subordinate din centrele maĭ inferioare.

Spre a putea înregistra numărul indefinit de combinărĭ ale atîtor sensațiunĭ cu sensațiunĭ, mișcărĭ cu mișcărĭ, sensațiunĭ cu mișcărĭ, combinărĭ de diferite grade de complexitate cu alte combinărĭ tot așa de variate și de nuanțate, creerul prezintă, în structura substanțeĭ corticale cenușiĭ, o miraculoasă alcătuire și întocmire. Intr'o secțiune cu lungimea de 1^{mm} și cu grosimea de o jumătate de milim. se numără 100—120 celule, ceea-ce face, pentru întreaga suprafață corticală, 500 milioane de celule. Acestea fiind unite prin fibre nervoase și punînd de fie-care celulă cîte 4 fibre, avem aproximativ în total 2 miliarde de fibre. Aceste 500 milioane celule și 2 miliarde de fibre pot da naștere la un număr colosal de combinărĭ, care să fie în stare a acoperi și întrece toate coordonările posibile ale faptelor psihice elemen-

tare, înregistrate în centrele mai inferioare. Alfabetul conține un număr de semne incomparabil mai mărginit și totuși cu literile lui se pot forma atîtea combinațiuni, cîte trebuesc pentru a nota, în mod deosebit, cuvintele și ideile coprinse în groasele volume ale unei bibliotecî.

Dar s'a pus întrebarea, dacă nu cum-va diferitele funcțiuni și acte psihice se săvîrșesc și în creer în părți anumite, saŭ dacă se produc poate, în mod indiferent, în orî-ce punct al maseĭ encefalice superioare.

Gall era de prima părere. El socotea că fie-care facultate, fie generală fie specială, se desvoltă paralel cu desvoltarea uneĭ părți determinate din creer, care, prin creșterea sa, făcînd să iasă mai bine în relief regiunea craniană corespunzătoare, ar permite ast-fel să se cunoască aptitudinile intelectuale saŭ morale, particulare unuĭ individ, numaĭ după simpla inspecțiune a craniuluĭ. Creatorul *frenologieĭ* saŭ *cranioscopieĭ* ajunsese ast-fel la conclusiuni așa de bizare, în-cît teoria localisăriĭ căzu sfărîmată sub escentricitatea lor.

Flourens stabilește teoria opusă: funcțiunile psihice nu sunt locale, ci orî-care din ele se căpătă indiferent de orî-ce parte din creer. Dacă întîmplător se vatămă punctul nervos, unde ele se localizase prin exerciții, se prepară cu timpul alt loc pentru elaborarea lor.

Și această teorie păru a fi răsturnată prin faptul stabilit de *Broca*, la 1861, că: a treia circumvoluțiune frontală a emisferuluĭ stîng este sediul propriŭ al vorbiriĭ, ast-fel că, dacă ea nu se vatămă, individul nu mai poate vorbi. Dar s'a găsit și cazurî (deși puține, $^1/_{100}$) în carî limbagiul era localisat în emisferul drept. Totuși s'aŭ propus teoriĭ intermediare, ca aceea a luĭ *Hermann Munk* și mai ales a luĭ *Goltz*, prin care se admitea că

funcțiunile generale, precum: înțelegerea, găsirea de asemănări și diferențe, afectivitatea și reacțiunea saŭ degajarea de mișcare, se găsesc în orĭ-ce parte a encefaluluĭ; cele speciale și maĭ inferioare însă ar crește în anumite regiunĭ cerebrale.

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

APENDICE

A.

Sufletul scriitorilor obișnuiți cu observarea internă.

«Ah! am poftit de toate fără a mă bucura de nimic. Mi-ar fi trebuit vitalitatea unei rase întregi, inteligența difusă împrăștiată la toate ființele, toate facultățile, toate forțele, și o mie de esistențe în reservă, căci port în mine toate apetiturile și toate curiositățile, și sînt redus a primi totul fără a pune mîna pe nimic.

«Și pentru-ce oare această suferință în faptul de a trăi, atunci cînd ceĭ maĭ mulți oameni nu încearcă de cît satisfacerea luĭ? Pentru-ce astă tortură necunoscută care mă roade? Pentru-ce să nu cunosc realitatea plăcerilor, așteptărilor și mulțumirilor?

«Causa e că port în mine această dublă vedere, care este în același timp forța și miseria scriitorilor. Scriŭ pentru-că înțeleg și sufer de tot ce esistă, pentru-că le cunosc prea mult și maĭ ales pentru-că fără a le putea gusta, le privesc în mine, în oglinda cugetăriĭ mele.

«Să nu ne invidieze nimenĭ, ci să ne plîngă, căcĭ iată în ce se deosibește omul de literе de semeniĭ săĭ.

«In el nicĭ-un sentiment simplu nu maĭ esistă. Tot-ce vede, bucuriile luĭ, plăcerile, suferințele, desperările luĭ, devin îndată obiecte de observațiune. El analisează, fie or-ce ar fi, fără voia luĭ, fără scop, inimele, chipurile, gesturile, intonațiunile. Indată ce a văzut ceva îĭ trebuie să afle causa! El n'are un avînt, n'are un strigăt, o îmbrățișare, care să fie francă, nicĭ-o acțiune instantanee, care se face pentru-că trebuia să se facă fără să știĭ, fără reflexiune, fără s'o înțelegĭ, fără să-ți daĭ seama în urmă.

«Dacă sufere, el iea notă de suferința sa, o clasează în memorie; el îșĭ zice întorcîndu-se dela un cimitir, unde a lăsat pe acela saŭ aceea ce iubia maĭ mult în lume: «Ciudate simțirĭ m-aŭ străbătut; par-că era o beție dureroasă, etc...». Și atuncĭ îșĭ aminteste toate detaliile, atitudinile vecinilor, gesturile falșe, falșele durerĭ, figurile falșe, și miĭ de micĭ lucrurĭ ne-importante, observațiunĭ de artist, semnul cruceĭ ce făcea o bătrînă, care ținea un copil de mînă, o rază de soare pe o fereastră, un cîine care a traversat convoiul, efectul caruluĭ funebru printre mariĭ brazĭ aĭ cimitiruluĭ, capul ciocluluĭ și contracțiunea trăsurilor, sforțările celor patru oamenĭ carĭ scoboraŭ cosciugul în groapă, o sumă de lucrurĭ, în fine, pe carĭ un biet om ce sufere din tot sufletul, din toată inima, din toate puterile, nu le-ar fi văzut nicĭ-o-dată.

«El a văzut tot, a notat tot, fără voia luĭ, pentru-că e înainte de toate un om de literе și are spiritul ast-fel conștient, că or-ce repercusiune la el e mult maĭ vie, maĭ naturală, ca să zic astfel, decît cea dintîĭ ciocnire (escitațiune), ehoul maĭ sonor decît sonul primitiv.

«El parcă ar avea două suflete, una care notează, explică, comentează fie-care sensațiune a vecineĭ sale, a sufletuluĭ natural, comun tuturor oamenilor. Și el trăiește condamnat a fi tot-deauna, în orĭ-ce ocasiune: un reflex al euluĭ săŭ propriŭ și un reflex al altora, condamnat *a se privi* simțind, lucrînd, iubind, suferind și a nu suferi, a nu cugeta, a nu iubi, a nu simți nicĭ-odată cum se cade, franc, simplu, fără a se analisa pe sine însușĭ după fie-care bucurie, după fie-care suspin.»

B.

Citez cîte-va cazurĭ de *abulie.*

«Un magistrat, foarte distins prin știința și prin puterea cuvîntuluĭ săŭ, fu atins de un acces de monomanie, în urma supărărilor sale... Și-a recăpătat întregul us al judecățiĭ; dar nu maĭ vrea să iasă în lume, cu-toate-că recunoaște că face rău; nicĭ să-șĭ maĭ vază de afaceriĭ, cu-toate-că știe că ele suferă de această neglijență. Convorbirea luĭ e atît raționabilă, cît și spirituală. Dacă-ĭ vorbește cineva îndemnîndu-l să voiajeze, să-șĭ vază de afaceriĭ: știŭ, răspunde el, că trebuie să fac aceasta, dar stiu *în acelaș timp că nu pot.* Consiliile d-voastră sînt foarte bune, aș voi să le urmez, sînt convins, dar faceți să pot voi, cu acea voință care determină și execută.— E sigur, îmĭ spunea el odată, că n'am altă voință decît pe-aceea d-a nu voi; căcĭ am rațiunea întreagă, știŭ ce trebuie să fac, dar puterea mă părăsește cînd e să lucrez.» *(Esquirol).*

Un alt caz e raportat de *Billot* în *Annales médico-psychologiques.*

«Bolnavul trebuia să facă, înainte de a se îmbarca (la Marsilia), o procură pentru a o autorisa pe femeia luĭ să vîndză o casă. Redactează însuși procura, o transcrie pe hîrtie timbrată și se pregătește s-o iscălească, cînd deodată se ivește o piedică la care nu ne așteptam de loc. După-ce și-a scris numele îĭ fu peste putință să facă parafa. In zadar se luptă bolnavul în contra acesteĭ dificultățĭ. Pe puțin de v-o sută de orĭ execută el cu mîna de-asupra hîrtieĭ mișcările necesare parafărĭĭ, ceea-ce proba că obstacolul nu rezida în mînă,— și de o sută de orĭ voința luĭ nu poate ordona degetelor să aplice condeiul pe hîrtie. P... (bolnavul) asudă de muncă, se scoală de nerăbdare, lovește pămîntul cu piciorul, apoĭ iar seașează și din noŭ se încearcă: condeiul însă tot nu poate să atingă hîrtia.»

In acest esemplu:

«1) Sistemul muscular și organele mișcărĭĭ sînt intacte. Despre partea această nicĭ o pedică. Activitatea automatică, acea care constitue rutina ordinară a vieței, persistă.

«2) Inteligența e perfectă; cel puțin, nimic nu autorizâ a zice că ar fi încercat cea maĭ mică slăbire. Scopul e limpede conceput, mijloacele asemenea, dar trecerea în act e imposibilă.» (*Ribot, Les maladies de la Volonté*. pag. 49.)

C.

Iată cum descrie *S-ta Tereza*, din esperiența sa proprie, al treilea grad de *estaz*.

«Această stare este un somn al facultăților în care ele, fără a se fi perdut de tot în D-zeŭ, nu maĭ înțeleg cum

operează... Aĭ zice că sînt ca o ființă de ceară sfințită, și rămîne numaĭ să-și dea ultima respirare spre a se vedea în culmea dorințelor sale. Pentru suflet este o agonie plină de delicii inesprimabile, în care par-că se simte murind pentru or-ce lucru din lume și se repausează răpit în voluptate dumnezeiască. Nu găsesc alți termenĭ spre a zugrăvi, nicĭ spre a esplica ce încearcă el. In această stare, sufletul nu știe ce să facă: nu observă de vorbește, de tace, de rîde, de plînge: este un delir glorios, o nebunie cerească, un soiŭ d'a gusta plăcerĭ de un farmec suprem... Pe-cînd sufletul caută astfel pe Dumnezeŭ, se simte perzîndu-se cu totul într'o vie și suavă plăcere; cade într'un fel de leșin, care răpește corpuluĭ cîte puțin, respirarea și toate forțele. Nu poate, fără o silire penibilă, să facă nicĭ cea maĭ mică mișcare de mînĭ. Ochiĭ se'nchid fără să voiască a'ĭ închide, și, dacă staŭ deschișĭ nu văd nimic. E incapabil a ceti, chiar de ar dori; literile le vede, dar, pentru-că spiritul nu lucrează, el nu poate nicĭ să le destingă, nicĭ să le împreune. Cînd ĭĭ vorbește cine-va, el aude sunetul voceĭ, dar nu cuvinte distincte. Astfel, el nu primește nicĭ un serviciŭ de la simțurĭ... Toate forțele esterioare îl abandonă.

«E de observat, după părerea, mea că această suspensiune a tuturor forțelor nu durează nicĭ o-dată mult timp. Cel mult dacă ajunge pînă la o jumătate de oră, și nu cred să fi ținut atâta la mine... Constat numaĭ atît că: or-de-câte-orĭ se face această suspensiune generală, nu trece timp fără ca una din puterĭ să nu'și vină în sine.

«Ce se petrece în această minume secretă, e așa de ascuns, încît nu se poate vorbi maĭ clar de dînsa. Toate forțele își perd activitatea lor naturală; n'am nicĭ o cunoștință de operațiunile lor... Fluturele memorieĭ își vede

dar aripile arse aci, și numaĭ are facultatea d'a sbura încoace și încolo. Voința este ocupată, fără îndoială, *a iubi*; dar *nu înțelege* cum iubesce. Cît despre inteligență, dacă pricepe, face aceasta întru'un mod care'ĭ remîne necunoscut și nu poate înțelege nimic din cele ce pricepe.»

Această stare se provoacă, după indicațiunile celor ce o practică maĭ ales în Orient, și anume în special în India, privind cine-va fix, maĭ mult timp, fără să se miște din loc, fie cerul saŭ un obiect luminos, or vîrful nasuluĭ, etc.; ținîndu-șĭ resuflarea, și gîndindu-se într'una la acelaș lucru,—la ființa supremă, bunioară.

D.

L'amour, pour l'ordinaire, est peu fait à ces lois,
Et l'on voit les amants vanter toujours leurs choix.
Jamais leur passion n'y voit rien de blamable,
Et dans l'objet aimé tout leur devient aimable.
Ils comptent les défauts pour des perfections
Et savent y donner de favorables noms:
La pâle est au jasmin en blancheur comparable,
La noire à faire peur, une brune adorable;
La maigre a de la taille et de la liberté;
La grasse est dans son port pleine de majesté;
La malpropre sur soi, de peu d'attraits chargée,
Est mise sous le nom de beauté negligée;
La géante paraît une déesse aux yeux;
La naine, un abrégé des merveilles des cieux;
L'orgueilleuse a le coeur digne d'une couronne,
La fourbe a de l'esprit; la sotte est toute bonne;
La trop grande parleuse est d'agréable humeur;
Et la muette garde une honnête pudeur.

C'est ainsi qu'un amant, dont l'ardeur est extrême,
Aime jusqu'aux défauts des personnes qu'il aime.

E.

Albinele se înțeleg între ele, după unii observatori, prin ajutorul unuĭ număr determinat de note saŭ intonațiunĭ diferite precum, maĭ ales, și prin gesturĭ făcute cu antenele.

Furnicile întrebuințează și emisiunĭ de odoruri anumite, variate în grad și calitate, spre a-sĭ comunica la distanță ideĭ determinate.

Esemplul următor dovedește, că la furnică trebuie să esiste un sistem de semne de comunicațiune între ele.

«D. Hague, geologul, scriind luĭ Darwin, din America de Sud, că pe privazul de la căminul salonuluĭ săŭ se aflaŭ treĭ vase cu florĭ, pe carĭ le descoperi un cuib de furnicĭ roșiĭ. Acestea formară o linie în-spre ele, alergînd continuŭ în sus și în jos între privazul căminuluĭ și parchet, precum și între cămin și tavan. Maĭ multe zile de-a-rîndul, d. Hague respinse adesea cu o perie furnicile de pe zid în jos spre pardoseală. Dar fiind-că nu le omora, ele făceaŭ la loc linia. Insă într-o zi ucise cu degetul cîte-va din furnicile de pe privazul căminuluĭ. Efectul fu immediat și neașteptat. Îndată-ce cîte-va furnicĭ, apropiindu-se, ajunseră la locul unde zăceaŭ camaradele lor, moarte saŭ murind, se întoarseră și fugiră cît putură de iute. Într-o jumătate de oră zidul de de-asupra căminuluĭ se golise cu totul de furnicĭ. In timp de-o oră saŭ doă, coloana de jos continuă a se urca pînă la marginea de jos a privazuluĭ, și acolo, indivizii maĭ timizĭ, deși incapabilĭ de a vedea vasul cu florĭ, simțiră

oare-cum pericolul și se întoarseră fără a face alte investigări, pe-cînd cei mai curagioși înaintau cu nehotărîre puțin pe marginea superioară a căminului, și lungindu-și gîturile, întinzîndu-și antenele, aveau aerul a arunca o privire cercetătoare pe privaz, astfel că văzură pe tovarășele lor moarte. Atunci la rîndul lor, făcură și ele împrejur și urmară pe celelalte exprimînd, prin atitudinea lor, multă escitațiune și spaimă. După o oră sau două, cărarea sau hățașul pe care se urca spre vas coloana inferioară, era cu totul părăsită de furnici.

« ..... Cîte-va zile după aceste întîmplări nu se mai zăriră furnici pe zid, nici de asupra căminului, nici de desubt. Apoi cîte-va furnici din coloana inferioară începură iar a se arăta; dar în loc de a se duce la vas, care fusese scena dezastrului, se feriră de el toate, în comun acord». *(Romanes).*

«L'évolution mentale chez l'homme». (p. 93—94).

Afară de gesturi cu antenele, furnicile întrebuințează și alte semne.

«Am văzut, spune Dr. Mr Cook, o furnică îngenunchind dinaintea alteia, plecînd capul și lungind gîtul, și culcîndu-se fără mișcare, esprimînd în chipul acesta, pe cît pot semnele limbagiului de clar, dorința sa de a fi netezită. Eŭ înțeleseĭ semnul de îndată, ca și furnica la adresa căreia se făcea și care se puse numaĭ decît la lucru.»

«*Ray* a observat diferitele intonațiuni întrebuințate de *găina* ordinară și le-a găsit semnificînd constant ideĭ sau stări emoționale diferite. Prin urmare, putem considera aceasta cu drept cuvînt ca un sistem de limbaj, deși foarte rudimentar. El distinge peste tot noă sau zece intonațiuni deosebite carĭ însemnează tot atîtea ideĭ

saŭ emoțiunĭ deosebite, și anume: acțiunea de a cloci, călăuzirea puilor, căutarea nutrimentuluĭ, alarma, cătarea unuĭ azil, mînia, durerea, temerea, bucuria saŭ orgoliul că a oat. *Houzeau* (în Facultés mentales des animaux, t. II, p. 348), care face observațiunĭ independente, zice că găinile articulează cel puțin doă-spre-sece sonurĭ semnificative.»

(*Romanes*, ibid. p. 95).

F.

Problema esistențeĭ acțiunilor curat *altruiste* saŭ *desinteresate*, am discutat-o maĭ pe larg în «*Arhiva* societățiĭ științifice și literare din Iașĭ», numerele din urmă ale anuluĭ al II-lea.

PROSPECT ASUPRA CELOR opt CATEGORII

Numele simţurilor	Dacă este mecanic saŭ chimic	Numele categoriilor de presentaţiuni	Dacă sunt percepţiuni saŭ sensaţiuni	Felul presentaţiuniĭ	Sediul presentaţiunilor	Numele nervilor speciali
Simţul văzuluĭ	Mecanic	Visuale	Percepţiuni visuale	1. de lumină 2. de culoare: cele 7 culoriĭ, alb şi negru	Tuberculul de quadrigemine	Nervĭ opticĭ
Simţul auzuluĭ	Mecanic	Auditive	Percepţiuni auditive	de sunet: musical, nemusical	Protuberanţă anulară	„ acusticĭ
Simţul tactuluĭ	Mecanic	Tactile	Sensaţiuni	de tact: aspru, neted	Protuberanţă anulară	„ tactilĭ
	Mecanic	Termice	Sensaţiuni	de temperatură: rece, cald	Creerul	„ termicĭ (carĭ sînt tot ceĭ tactilĭ póte)
Simţul gustuluĭ	Chimic	Gustative	Sensaţiuni	a. *propriĭ*: dulce, amar b. *impr*: sărat, acru, astryngent, ardelat c. *de savóre*: gustos, apetisant, fărăgust, desgustător, etc.	Creerul	a. nervĭ gustativĭ b. Gloso-faringianul şi lingualul c. deosebiţĭ nervĭ sensibilĭ
Simţul miros.	Chimic	Olfactive	Sensaţiuni	a. *propriĭ*: miros plăcut şi neplăcut b. *improprĭ*: mirosul amoniacului	Creerul	a. nerv olfactiv b. „ olfactiv şi tactilĭ.
Simţul muscular		Musculare	Sensaţiuni	cu caracter: a. *pasiv*: sensaţ. de oboseală, sfîşiere, tăere, arsură, spaime, înţepare. b. *activ*: sensaţ. de greutate, apăsare, tracţiune, împingere.	Creerul	Nervĭ sensibilĭ
Simţul vital		Organice	Sensaţiuni	a. ale *muschilor*: (sens. musculare cu caracter pasiv.) b. *nervilor*: durerĭ nervoase, oboseală nervoasă, uritul. c. *circulaţiuneĭ şi respiraţiuni*: sensaţiunea sufocărĭ. d. *nutriţiuneĭ*: foamea, setea.	Creerul	„ sensibilĭ

DE PRESENTAȚIUNI SAŬ SENSAȚIUNI

Prin ce este reprezentată excitațiunea	Excitațiunea este internă sau externă	Pragul excitațiunii	Înălțimea excitațiunii	Cunoașterea, Ideia la care dau naștere sensațiunile
Vibrațiunile eteruluĭ	Externă	De 300 de orĭ mai slabă decît lumina lunĭ pline (Aubert).		Cunoașterea în mod indirect a formiĭ obiectelor, direcțieĭ, distanțeĭ și mărimeĭ.
Vibrațiunĭ de particule materiale.	Externă	Sgomotul făcut de o bombiță de soc de 1 m. gr. care cade pe o placă de sticlă dela 0,001 m. înălțime (Schafhäutel)	38000 de vibrațiunĭ pe secundă (Wundt)	Cunoașterea în mod indirect a direcțiunĭ și distanțiĭ.
Atingerea obiectelor cu pielea.	Externă	O presiune de 0,002-0,05 gr. (Aubert).		Vezĭ la sensațiunile musculare (mai ales 2 și 4).
Vibrațiunile eteruluĭ	Externă	1/8 °C. temperatura pieliĭ fiind 18°,4C. (Weber)		
Substanțele lichide sau disolvite în salivă.	Externă			
Gazurile combinate cu oxigenul	Externă			1. Ideia de timp. 2. „ „spațiŭ: Cunoașterea tutulor elementelor sale și anume: ideia de întindere lineară, cunoașterea distanțiĭ, situațiunĭ, direcțiunĭ obiectelor; ideia (cunoașterea) întindereĭ, suprafeței, volumuluĭ, formeĭ, mărimiĭ. 3. Ideia eulŭĭ și non-eulŭĭ, mai mult decît celelalte feluri de sensațiunĭ. 4. Cunoașterea elasticităților și durităților.
a. Natura stăriĭ mușchilor b. Contractare voluntară a mușchilor	Internă	O contracțiune de 0,004 m.m (Wundt)		
Stările diferitelor organe	Internă			Ideia unităților, identității și permanențeĭ personalităților; Constitue cenestezia și temperamentul.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

TABLA DE MATERII

Pag.

Prefața. 1

PARTEA ÎNTÎIA

Cap. I.

Caracteristica fenomenelor psihice. Obiectul și numele științeĭ despre suflet . . . . . 1—4

Cap. II.

Importanța și utilitatea Psihologieĭ . . . . . 5—6

Cap. III.

Clasificarea fenomenelor sufleteștĭ . . . . . 7—12

Cap. IV.

Constatarea celor treĭ stărĭ, fețe saŭ funcțiunĭ psihice elementare în fie-care moment al viețeĭ sufleteștĭ . . . . . 13—17

Cap. V.

Organisațiunea fisică. Date fisiologice maĭ importante pentru Psihologie . . . . . 18—23

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Pag.

PARTEA A DOUA

Fenomenele intelectuale saŭ de cunoștință.

Cap. .

Sensațiunile saŭ prezentațiunile . . . . . 24—26

A. Divisiunea și clasificarea lor 26
B. Diferitele clase de sensațiunĭ în parte 26
1. Sensațiunĭ visuale . . . . . 26—31
2. Sensațiunĭ auditive. . . . . 31—32
3. Sensațiunĭ tactile 33
4. Sensațiunĭ de temperatură . . . . . 33—34
5. Sensațiunĭ gustative . . . . . 35—36
6. Sensațiunĭ olfactice 36
7. Sensațiunĭ musculare . . . . . 37—40
8. Sensațiunĭ organice . . . . . 40—41
C. Descompunerea sensațiunilor simple 41
D. Raportul cantitativ dintre sensațiunĭ și escitațiunĭ . . 41—45
E. Raportul calitativ dintre sensațiunĭ și escitațiunĭ . . . 45—46

Cap. II.

Representațiunile . . . . . 46—48

Cap. III.

Presentațiunĭ și representațiunĭ compuse. Percepțiunea . . 48—50

Cap. IV.

Ideia «Eului» nostru, conștiința de sine, personalitatea . . 50—54

Cap. V.

Asociațiunea stărilor de conștiință 54

1. Înțelesul asociațiunii și estinderea luĭ. — 2. Legea saŭ condițiunile asociațiunii.— 3. Asociațiunĭ simple. — 4. Aso-

BIBLIOTECA UNIVERSITARĂ

Pag.

ciațiunĭ compuse. — 5. Asociațiunĭ de representațiunĭ și sentimente.— 6. Soarta unor elemente din asociațiune . . 54—61

Cap. VI.

Apercepțiunea. . . . . . 61—64

Cap. VII.

Atențiunea . . . . . 64—68

Cap. VIII.

Conștient și inconștient . . . . . 68—70

Cap. IX.

Despre memorie. 70

1. Cele treĭ acte ale eĭ.— 2. Condițiunile păstrărĭi.—3. Condițiunile reproducerĭi. — 4. Recunoașterea. — 5. Legea degenerărĭi memorieĭ . . . . . 71—78

Cap. X.

Operațiunile intelectuale 78

1. Rolul lor.— 2. Găsirea de asemănărĭ și deosebirĭ.— 3. Noțiunile. Formarea lor din punct de vedere Psihologic.— 4. Conținutul și sfera.— 5. Semnul exterior al noțiunilor. Limbagiul.— 6 Judecata — 7. Raționamentul. — 8. Explicarea raționamentuluĭ pe cale psihologică.— 9. Influența sentimentuluĭ asupra inteligențeĭ. Erorĭ de raționament . . 78—92

Cap. XI.

Fantazia și imaginațiunea . . . . . 92—95

Cap. XII.

Ilusiunea și halucinațiunea . . . . . 96—99

Pag.

Cap. XIII.

Visele şi nebunia . . . . . 99—103

PARTEA A TREIA

Sentimentele

Cap. I.

Definiţiune . . . . . 104—105

Cap. II.

Divisiunea sentimentelor . . . . . 105—106

Cap. III.

Sentimentele estetice simple 106

1. Sentimentele estetice simple «inferioare».—2. Sentimentele estetice simple «mediĭ».—3. Sentimentele estetice simple «superioare» . . . . . 107—113

Cap. IV.

Sentimentele egoistice saŭ idiopatice 113

A. Sentimentele egoistice fisice . . . . . 114—115
B. Sentimentele egoistice ideale . . . . . 115—118

Cap. V.

Sentimentele simpatice saŭ altruiste. — Simpatia . . . . 118—120

Cap. VI.

Sentimentele superioare 120

1. Sentimentul moral, —2. Sentimentele estetice.—3. Sentimentul religios.—4. Sentimentul intelectual saŭ al adevăruluĭ. . . . . 120—127

Pag.

Cap. VII.

Fisiologia sentimentelor . . . . . 127—129

PARTEA A PATRA

Voința.

Cap. I.

Voliținnile presentative. Acte spontane, reflexe și instinctive 130—136

Cap. II.

Inclinațiuni și obicciuri . . . . . 135—134

Cap. III.

Poftele și dorințele . . . . . 136—138

Cap. IV.

Voința propriu zisă. Libertatea ei 138

1. Înțelesul termenului «Voință».—2. Desvoltarea voinței.—3. Deliberarea. Sensul Psihologic al «Voinței libere». Conflictul între motive. Determinismul . . . . . 138—144

Cap. V.

Pasiunile și patimele . . . . . 144—148

Cap. VI.

Despre caracter și temperament 148

1. Caracterul.—2. Originea caracterului; temperamentul și educațiunea.—3. Caracterul moral . . . . . 148—152

PARTEA A CINCEA

Cestiuni mai generale.

Cap. I.

Ce se înțelege prin filosofie? . . . . . 153—158

Pag.

Cap. II.

Filosofia și științele speciale . . . . . 158—162

Cap. III.

Psihologia metafisică . . . . . 162—164

Cap. IV.

Utilitatea psihologiei.— Raportul ei cu celelalte științe . 164—168

Cap. V.

Metoda și mijloacele în cercetarea fenomenelor psihice . 169—176

Cap. VI.

Raportul dintre spirit și creier . . . . . 177—179

Cap. VII.

Localizarea funcțiunilor psihice în centrele nervoase . . 180—184

Apendice . . . . . 185—195

BIBLIOTECA
UNIVERSITATII
IAȘI

BCU IAȘI CENTRALA UNIVERSITY LIBRARY

SCU IAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

1960

1985

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITARA

38.785

CU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY